

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

PROFESSIONELLA AKTÖRERS TOLKNING AV VARSAMHETSKRAVET OCH FÖRVANSKNINGSFÖRBUDET I PBL

Med exempel från Forsåker, Mölndal

Pernilla Stålberg

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot
bebyggelseantikvarisk verksamhet

2019, 180 hp

Grundnivå

2019:7

PROFESSIONELLA AKTÖRERS TOLKNING AV
VARSAMHETSKRAVET OCH FÖRVANSKNINGSFÖRBUDET I PBL

Med exempel från Forsåker, Mölndal

Pernilla Stålberg

Handledare: Henrik Ranby

Examensarbete 15 hp
Bebyggelseantikvariskt program, 180 hp

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
SE-405 30 Göteborg, Sweden

<http://www.conservation.gu.se>
Fax +46 31 786 4703
Tel +46 31 786 0000

Program in Integrated Conservation of Built Environments
Graduating thesis, BA/Sc, 2019

By: Pernilla Stålberg
Mentor: Henrik Ranby

Professional interpretations of the requirement of caution and the prohibition to distort according to the Swedish Planning and Building Act – with examples from Forsåker, Mölndal

ABSTRACT

This study is an attempt to investigate how professionals, with different backgrounds and education, within the field of urban planning, cultural heritage and architecture interprets the Swedish legalisation on alteration of buildings. The purposes of the study are: (1) to describe the requirements for building operations according to the Swedish Planning and Building Act (2010:900), (2) to investigate how these requirements are interpreted and applied in practice by different professionals with the purpose of comparing the result to get knowledge if there is dissension or consensus between the answers within the group of professionals.

The first part of the study is based primarily on the Swedish Planning and Building Act (2010:900) and literature studies on the legislation. Together they form a basic understanding of the legalisation and the different aspects that need to be addressed before a building operation gets carried out. For the second part of the study I chose to use interview as a method. Six interviews were conducted with professionals within the field of urban planning, cultural heritage and architecture in order to answer the questions about how legislation is interpreted and applied in practice. The results from the interviews give an understanding of the interpretation from both theoretical and practical point of view, with the later one including two examples from the current urban development project of former industrial area *Forsåker*, situated in Mölndal, Västra Götalands län.

The results of the second part of the study show that the questioned professionals have a very similar interpretation of the legislation seen from a theoretical point of view. The results from the practical part of the interviews, where the professionals were asked to apply their interpretations of the requirements for building operations on real objects, are more varied and disunited. The survey show that the legislation has room for individual interpretations which means that different professionals, with different backgrounds, education and approaches to cultural heritage, interpret differently and therefor make decisions that will change the built environment in a way that's not always in line with an antiquarian approach. Since the study is only based on six interviews it is not possible to make any general conclusions on the subject and there for more research is necessary. On the other hand, the survey gives a valuable resource in the current project of the formal industrial area *Forsåker*, Mölndal.

Title in original language: Professionella aktörers tolkning av varsamhetskravet och förvanskningförbudet i PBL – med exempel från Forsåker, Mölndal

Language of text: Svenska

Number of pages: 61

Keywords: Urban planning, building operation, cultural heritage, industrial heritage, built enviroment

ISSN 1101-3303

ISRN GU/KUV—19/7—SE

Förord

Idén bakom uppsatsen uppkom i samband med min praktikperiod på fastighetsbolaget MölnDala Fastighets AB där jag fick ta del av ett mycket spännande stadsomvandlingsprojekt som kommer påverka och förändra dels Mölndals stad dels Storgöteborg. Jag vill rikta ett tack till medarbetarna på bolaget för den värdefulla inblick jag fick i deras arbete och förståelsen för hur komplex denna form av omvandlingar är. Ett särskilt tack till projektutvecklare Jenny Tonning som gav mig många intressanta idéer och tips gällande uppsatsens ämnesval och genomförande.

Ett stort tack till samtliga personer som med sin tid, erfarenhet och kunskap bidrog till att uppsatsen undersökning kunde genomföras genom att ställa upp på intervjuer.

Tack Henrik för din handledning och empatiska person dels för uppsatsens frågeställningar dels för frågor inför framtiden.

Avslutningsvis vill jag tacka Siri som gett mig många kloka råd och fin omtanke under uppsatsens gång, Fredrik som fått mig att skratta även när arbetet känts övermäktigt och mina föräldrar som alltid stöttar mig och ger mig all kärlek en människa kan önska.

Innehållsförteckning

1. Inledning	9
1.1. BAKGRUND OCH PROBLEMFÖRMULERING	9
1.2. SYFTE OCH MÅLSÄTTNING	9
1.3. FRÅGESTÄLLNINGAR	10
1.4. BEGREPP	10
1.5. METOD OCH MATERIAL	10
1.6. AVGRÄNSNINGAR	11
1.7. TEORETISK REFERENSRAM	12
1.8. TIDIGARE FORSKNING	14
1.9. DISPOSITION	15
2	16
2.1. PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010:900)	16
2.2. UTFORMNINGSKRAVET	17
2.3. DE TEKNISKA EGENSKAPSKRAVEN	18
2.4. VARSAMHETSKRAVET	18
2.5. FÖRVANSKNINGSFÖRBUDET	19
3. Precisering genom planbestämmelser i detaljplan	21
3.1. DETALJPLAN	21
3.2. UTFORMNINGSBESTÄMMELSER	21
3.3. VARSAMHETSBESTÄMMELSER	22
3.4. SKYDDSBESTÄMMELSER FÖR KULTURVÄRDEN OCH RIVNINGSFÖRBUD	22
3.5. FÖRHÖJD BYGGLOVSPLIKT	23
4. Mot varsamheten konkurrerande aspekter	24
4.1. KRAV OCH VISIONER	24
4.2. HÄLSA, SÄKERHET OCH RISKER	24
4.3. SOCIALA ASPEKTER	24
4.3.1. Tillgänglighet	24
4.3.2. Jämställdhet	25
4.3.3. Barnperspektivet	25
4.4. GOD HUSHÅLLNING OCH HÅLLBARHET	25
4.5. EKONOMI OCH KONKURRENS	25
4.5. ARKITEKTONISK VISION - UPPHOVSRÄTT	26
4.6. MODERNITETENS TID-RUM	26
5. Yrkesverkssammans tolkning och tillämpning av varsamhetskravet och förvanskningsförbudet	28
5.1. SYFTE OCH BAKGRUND	28

5.2. TEORETISK TOLKNING OCH TILLÄMPNING	30
5.2.1. Varsamhet	30
5.2.2. Förvanskning	31
5.2.3. Tillämpning	32
5.2.4. Värderingsprinciper	33
5.2.5. Förändringar i synsätt över tid.....	33
5.3. PRAKTISK TOLKNING OCH TILLÄMPNING – FORSÅKER, MÖLNDAL	36
5.4. BYGGNAD 10	38
5.4.1. Planbestämmelser som diskuterats under intervjuer - Förslag februari 2019	40
5.4.2. Varsamhet	40
5.4.3. Industrikaraktär	41
5.4.4. Förvanskning	41
5.4.5. Återanvändning och arkitektoniska principer för påbyggnad.....	42
5.4.6. Diskussion	43
5.5. BYGGNAD 18	44
5.5.1. Planbestämmelser.....	46
5.5.2. Varsamhet och industrikaraktär.....	46
5.5.3. Förvanskning	47
5.5.4. Återanvändning och arkitektoniska principer	47
5.5.5. Diskussion	48
6. Lagstiftningens tolkningsram och dess konsekvenser för kulturmiljön.....	50
6.1. RESULTAT	50
6.2. AVSLUTANDE DISKUSSION	52
6.3. VIDARE FORSKNING	54
7. Sammanfattning	55
8. Käll- och litteraturlista	58
8.1. OTRYCKTA KÄLLOR.....	58
8.2. TRYCKTA KÄLLOR.....	58
8.2.1. Elektroniska källor	59
9. Figurförteckning.....	61
Bilagor	63

1. Inledning

1.1. BAKGRUND OCH PROBLEMFÖRMULERING

De allra flesta byggnader som används har genomgått någon form av ändring. Ombyggnad, tillbyggnad eller påbyggnad är ett naturligt sätt i ett föränderligt samhälle att anpassa bebyggelsen efter samtidens krav på komfort och teknik samt att möta önskan om förtätning som resultat av befolkningens förändrade fördelning, storlek och sammansättning. Ändringar har historiskt sett anpassats efter den befintliga byggnadens karaktär, material och teknik vilket många gånger lett till att additionen uppfattas som en naturlig och enhetlig del av byggnaden. Ändring kan också tillämpas genom modernt formspråk, teknik och materialval vilket resulterar i att till- eller påbyggnaden skapar en avläsbar stilbrytning i relation till den äldre byggnaden.

Idag regleras ändringar av befintliga byggnader genom Plan- och bygglagen (2010:900). Enligt 8 Kap 17 § PBL ska ändring samt flyttning av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Om byggnaden är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får den inte förvanskas enligt 8 kap 13 §. Alla byggnader har olika förutsättningar, vilket betyder att kraven är generellt utformande och måste anpassas efter den rådande situationen. För att göra varsamhetskravet och förvanskningförbudet tydliga vid detaljplanering kan en byggnads kulturvärden formellt få skydd genom olika typer av planbestämmelser. En detaljplan får dock inte vara mer detaljerad än vad som behövs med hänsyn till planens syfte (PBL 4 kap 32 §). För att ge planen aktualitet och användbarhet vid förändrad planering eller över tid bör planbestämmelserna inte formuleras på ett alltför detaljerat sätt då planen riskerar att bli oanvändbar om projektet förändras eller uteblir (Adolfsson & Boberg 2015, s. 114).

Utgångspunkten i uppsatsen ligger således i att det finns rum för tolkning och anpassning av de allmänna kraven om varsamhet samt förvanskningförbudet vid ändring av befintlig byggnad. Detta tillsammans med planbestämmelsernas vanligen tolkningsbara formuleringar borde innebära att olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur tolkar lagen på olika sätt vilket i sin tur kan leda till att kulturvärden i vissa fall går förlorade. Intresset för uppsatsens ämne uppkom i samband med min praktik på MölnDala Fastighets AB som utvecklar en av Västsveriges största stadsomvandlingsprojekt i Forsåker, MölnDal. Under perioden bekantade jag mig med den pågående arbetsprocessen med att ta fram planbestämmelserna för områdets detaljplan, inom vilken flera aktörer med olika kompetenser var inblandad i. Genom samtal med bland andra projektutvecklarna och MölnDals stadsantikvarie förstod jag att synen på ändring av områdets befintliga bebyggelse utgår från olika värdegrunder och synsätt.

1.2. SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur ändring av befintlig byggnad ska genomföras enligt aktuell lagstiftning och hur kulturvärden kan beaktas och skyddas vid samma åtgärd. Genom intervjuer med yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur ämnar jag undersöka hur olika aktörer tolkar och tillämpar lagstiftningen ur ett teoretiskt och ett praktiskt perspektiv. Det praktiska perspektivet kommer att grunda sig i intervjupersonernas tolkning av lagstiftningen kopplat till två objekt från Forsåkerprojektet. Vidare önskar jag undersöka om olika kompetenser leder till olika syn på bevarandet av kulturvärden vid ändring samt vilka andra aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av byggnad. Målsättningen med undersökningen är att belysa om det finns eventuella meningsskiljaktigheter i tolkningen av lagen eller om det råder en samsyn i samma fråga. Förhoppningen är att bidra till ökad förståelse för hur varsamhetskravet, förvanskningförbudet och

planbestämmelserna kan tolkas och tillämpas av olika aktörer vid planering och hur kulturmiljön kan komma att påverkas av skilda tolkningar.

1.3. FRÅGESTÄLLNINGAR

För att uppnå uppsatsens syfte och målsättning behöver följande frågor besvaras:

- *Vad säger plan- och bygglagen (2010:900) om ändring och hur ska kulturvärden beaktas vid ändring av befintlig byggnad?*
- *Vilka andra aspekter konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av byggnad?*
- *Hur tolkas och tillämpas varsamhetskravet och förvanskingsförbudet generellt av olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur?*

1.4. BEGREPP

Ändra	Ge annan form eller annat innehåll (Nationalencyklopedin ¹).
Förvanska	Förändra i negativ riktning bort från sanningen (Nationalencyklopedin ²).
Varsam	Som kännetecknas av allvarlig strävan att inte skada konkret el. abstrakt (Nationalencyklopedin ³).
Kulturmiljö	Innefattar hela miljön som är påverkad av människan i olika form av mänsklig verksamhet och aktivitet. Kan omfatta miljöer av alla storlekar och såväl materiella som immateriella lämningar och företeelser (Génetay & Lindberg 2014, s. 13).
Kulturvärde	En samlingsbenämning för värden som för den fysiska miljön anses värdefullt utifrån kulturhistoriskt, socialt och estetiskt perspektiv (Génetay & Lindberg 2014, s. 13).
Tolka	Utläsa och i ord uttrycka (egentlig) innebörd av något som är uttryckt i dunkla el. mångtydiga ord el. på annat svårbegripligt sätt (Nationalencyklopedin ⁴).
Tillämpa	Använda, praktisera, öva (Nationalencyklopedin ⁵).

1.5. METOD OCH MATERIAL

Uppsatsens undersökning framförs genom två delar. Den första delen utgörs av ett lagstiftningskapitel där aktuell lagstiftning gällande ändring enligt Plan- och bygglagen (2010:900) redovisas och förklaras. Därefter följer ett kapitel gällande hur de krav som ställs för ändring kan preciseras genom olika planbestämmelser i detaljplan. Källorna till denna del av undersökningen utgörs i huvudsak av Plan- och bygglagen, Boverkets hemsida och Detaljplanehandboken: *Handbok för detaljplanering enligt plan- och bygglagen* (2015) skriven av Kristina Adolfsson och Sven Boberg. Vidare behandlar även uppsatsens första del ett kapitel gällande aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av byggnad. Undersökningens andra del utgörs av kvalitativa intervjuer med yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur. Intervjuerna är genomförda efter så kallad

halvstrukturerad modell vilket innebär att bestämda frågor inom ett visst område ställts till samtliga informanter men med möjlighet till individuella följdfrågor. Här har Annika Lantz bok *Intervjumetodik* (2013) använts som grund för uppbyggnaden av intervjuerna. Totalt genomfördes sex intervjuer i Stockholm, Göteborg och Mölndal. Samtliga intervjuer är mellan 45–60 minuter långa och har spelats in med hjälp av appen ”*Inspelare*” vilken tillåter funktionen ”långsam uppspelningshastighet” som var behjälplig vid arbetet med att transkribera. Samtliga intervjuer finns transkriberade och bifogade som bilaga i slutet av uppsatsen. Jag har valt att transkribera intervjuerna i deras helhet men har valt att ta bort meningar som påbörjats för att sedan börjas om på nytt samt bekräftande ljud från mig som intervjuare.

Intervjuerna har delats upp i två avsnitt i syfte att erhålla kunskap om hur informanterna tolkar och tillämpar lagstiftningen ur ett teoretiskt samt ett praktiskt perspektiv. Den teoretiska delen innehåller allmänt ställda frågor med möjlighet till öppna svar medan den praktiska delen innehåller frågor kopplade till två specifika byggnader från stadsomvandlingsprojektet Forsåker, Mölndal. Tre av informanterna har på olika sätt varit delaktiga i projektet medan de övriga tre fått övergripande information om projektet vid förfrågan om intervju. Valet av intervjupersoner grundar sig dels i möjligheten att kunna jämföra olika yrkesgruppers synsätt på varsamhet och förvanskning i ett större perspektiv samt skillnaden mellan de informanter som varit delaktiga i projektet och de som står utanför. Det andra avsnittet innefattar även en kort bakgrundshistorik och byggnadsbeskrivning av ovannämnda byggnader samt en redovisning av de planbestämmelser som tagits fram för detaljplanen.

Kritiken mot undersökningen grundar sig i antalet intervjuer, som på grund av tidsbegränsningen, varit möjligt att genomföra. För att få en bredare förståelse för hur olika aktörer tolkar och tillämpar uppsatsens ämne skulle flera intervjuer krävas men jag uppskattar dock att materialet ger en tillräcklig grund för min slutsatser. Ytterligare kritik mot undersökningen skulle vara min egen roll och erfarenhet som intervjuare. Eftersom undersökningen andra del helt baseras på intervjuresultatet är det en kritisk och väsentlig aspekt att jag har tolkat intervjuresultaten rätt. Jag har som tidigare nämnt utgått från boken *Intervjumetodik* där intervjun som källa till kunskap och dess olika steg förmedlas på ett pedagogiskt och lättillgängligt sätt. Vidare har jag varit noga att källhänvisa innehållet till rätt person och intervju. Att intervjuerna finns transkriberade i sin helhet som bilagor gör också undersökningen transparent och tillförlitlig. Vidare har även de transkriberade intervjuerna och kapitel 5 skickats till respektive informant för genomläsning och godkännande innan publicering.

1.6. AVGRÄNSNINGAR

Då uppsatsen ämnar undersöka hur ändring av bebyggelse ska genomföras samt hur kulturvärden ska beaktas vid ändring av kulturhistorisk värdefull bebyggelse enligt Plan- och bygglagen (2010:900) redovisas endast de delar ur lagen som är relevanta för undersökningen. Andra lagar såsom Miljöbalkens riksintressen och Kulturmiljölagens byggnadsminnen som kan komma att påverka en önskad ändring behandlas inte.

Undersökningens andra del har avgränsats till att innefatta sex intervjuer. Antal intervjuer som ansetts rimligt har beslutats efter den tidsram som stått till förfogande för uppsatsen. Intervjupersonerna har avgränsats till aktörer inom fysisk planering, kulturvård och arkitektur. Aktörerna representerar olika former av bakgrunder samt befattningar på såväl statlig, kommunal som privat nivå. Hälften av intervjupersonerna arbetar i Stockholm, en i Göteborg samt två i Mölndal. Detta ger en form av geografisk nyansering men här skulle även ett större geografiskt perspektiv vara intressant att få med om tiden funnits till. Vidare skulle också intervjuer med andra aktörer som påverkas av lagstiftningen gällande ändring vara intressant att få med, exempelvis skulle intervjuer med olika fastighetsbolag samt byggföretag vara givande för en bredare analys av tolkning och tillämpning gällande varsamhet och

förvanskning vid ändring. Den praktiska delen av intervjuerna har avgränsats till att behandla två objekt från Forsåker. Valet av objekt grundar sig dels i att byggnaderna i skrivande stund är en del av ett av Västsveriges största stadsomvandlingsprojekt och framtagandet av dess planbestämmelser, som ska ut för samråd, nyligen blivit klara. Det är därmed högst aktuell och relevant att redovisa om olika aktörer inom arbetsgruppen för planbestämmelserna och utomstående yrkesverksamma har en samsyn i tolkning och tillämpning av lagen gällande varsamhet, förvanskning och planbestämmelsernas innebörd.

1.7. TEORETISK REFERENSRAM

Den teoretiska utgångspunkten för uppsatsen är att synen på bevarande och hantering av den byggda miljön samt vår rätt att påverka och reformera den förändras över tid. Ett uttryck för detta påstående är kulturmiljövårdens skifte från ett objekt- till ett miljöperspektiv. I Sverige var byggtakten och förändringen av den fysiska miljön förhållandevis långsam fram till 1950-talet. Frågan om bevarande var ingen framträdande fråga varken hos samhällets institutioner eller hos allmänheten. Bevarandebeslut koncentrerades i första hand till enskilda objekt av monumental karaktär och den mer profana och vardagliga bebyggelsen samt dess miljöer förbisågs. Efterkrigstidens ekonomiska uppsving ledde till att den kontinuerliga bebyggelseutvecklingen som kännetecknar tiden före 1950-talet bröts. Nu fanns nya förutsättningar, behov och krav på utformningen av den fysiska miljön, vilket i sin tur ledde till att en saneringsvåg drog över de svenska städerna under 1950- och 1960-talen. De många gånger långtgående saneringarna kom att leda till omfattande reaktioner från allmänheten och ett ökat intresse för att identifiera och införliva hela bebyggelsemiljöer i bevarandefrågan under framförallt 1970-talet. Genom det ökade intresset från allmänheten breddades också motiven för bevarande. Bredvid det historiska och estetiska motiven, som traditionellt sett präglade kulturmiljövården, kom det sociala motivet att få en framträdande roll i diskussionerna (Olsson 2003, s. 36–37). Utöver förskjutningen från ett objekt- till ett miljöperspektiv är införlivandet av nya former av objekt och aspekter som tidigare inte ingått i synen av den etablerade kulturmiljön ett uttryck för ett förändrat synsätt. Ett exempel på detta är övergången från industrisamhälle till kunskapssamhälle vilket lett till ett ökat intresse för industriarvet och forna industrimiljöer. Krister Olsson beskriver ovan nämnda förändring som två olika förhållningssätt till byggd kulturmiljö. Han menar att genom det moderna förhållningssättet, där hela miljöer och olika former av objekt samt aspekter sätter ramarna för bevarande, kan all byggd miljö från förgångens tid, nutid och framtid anses som potentiell kulturmiljö värd att bevara (ibid., s. 40–41).

Den ovan presenterade förändringen i synen på kulturmiljöfrågor som skedde i Sverige under framförallt 1970-talet är ett av många exempel som visar på skiften i människans sätt att använda, bevara och utveckla den byggda miljön över tid. Därmed bör vårt synsätt och agerande påverkas av den tid vi själva lever i. Jag vill föreslå att vi idag lever i parallella tidsmodaliteter, dels *Moderniteten* dels *Antropocen* och att respektive tidsmodalitets syn på bevarande skiljs åt samt påverkar den nuvarande synen och hanteringen av kulturmiljöfrågor.

Michael Landzelius menar att Europa har levt i moderniteten i åtminstone 200 år från tiden då människan började se sig själv som skapare av sin egen värld och ett sekulariserat samhälle började växa fram. Inom modernitetens tidsmodalitet ordnas och organiseras vår uppfattning och erfarenhet av tid på tre olika sätt. Dels som punkt: ett intensivt tillstånd när vi inte tänker på att tid ”går”, dels som cirkel: exempelvis dygns- och årstidsväxlingar och dels som linje: icke upprepbara men relaterade företeelser såsom födsel-död. Inom modernitetens tidsmodalitet får den linjära tiden en överordnad ställning. En mängd teknologier gör det möjligt att bedriva i princip vilka verksamheter som helst utan att begränsas av cykliska naturförhållanden. Även ord, för såväl individuell och samhällelig förändring, är kopplade till en linjär tidsmodalitet: utveckling, framsteg, ökad konsumtion, ökad BNP, ökad produktion, tillväxt,

karriär, välståndsökning med flera. Landzelius menar således att till den linjära tidsmodaliteten knyts en positiv värdering av tidens gång. Förändring tenderar att i sig självt uppfattas som ett värde och blir icke-substantiellt. Vidare menar han att den modernisering som ovannämnda ord refererar till vanligen sker inom ramarna för kapitalism och marknad och att kapitalism som system är beroende av ständig expansion.

Kapitalismen och marknadens fortsatta kolonisering av allt fler såväl livsområden som geografiska områden är en anledning till att alla de ovannämnda nyckelorden, från tillväxt till karriär, i hög grad mäts i ekonomiska mått. Men eftersom moderniseringen försiggår mitt i det som redan finns, så aktualiseras detta förhandenvarande som en ständig kris, ett ständigt problem, en ständig utmaning, något som är i vägen och måste rivas ned och ersättas alternativt ”moderniseras”, som det heter (Landzelius 2005¹).

Ytterligare en aspekt som påverkar synen av bevarande och kulturmiljöfrågor inom ramen för moderniteten är den europeiska tankefigur som etablerades kring år 1800 som innebär att den egna tiden och egna rummet företräder något kvalitativt bättre i relation till både det förgångna och det som finns och funnits utanför Europa. Eftersom moderniteten växer fram ur platsbundna erfarenhet värderas således den egna tiden och rummet högre än andra erfarenheter och företeelser.

Trots att moderniteten i så hög grad är förknippad med en sekulariserad och demokratiskt tankefigur, är det desto mindre så att de som av olika skäl inte anpassar sig till eller lyckas vara med i den s.k. utvecklingen drabbas av exkursion, segregation, och/eller marginalisering. Så många av de kulturmiljöer som kulturarvssektorn lyckats inkludera likafullt kommit att exkludera s.k. underprivilegierade individer och grupper (Landzelius 2005²)

Ur ett kulturmiljöperspektiv blir konsekvenserna av moderniteten dels att ålder hos något per automatik gör något sämre till följd av en linjär tidsmodalitet som styrs av kapitalism och marknad, dels att det egna rummet och tiden anses bättre än det förgångna eller marginaliserade grupperns erfarenheter och kulturarv. Landzelius anser därför att det finns behov av att omförhandla och rekonstruera bevarande- och kulturrensfrågor utanför modernitetens temporala tankefigur som idag ligger till grund för sektorns verksamhet.

Som parallell tidsmodalitet till moderniteten vill jag presentera Dipesh Chakrabarty teori om att vi befinner oss i övergången till en ny geologisk period – *Antropocen*.³ Det var först runt år 2000 som den globala uppvärmningen som fenomen blev ett allmänt bekymmer och började tas på allvar. De varningar som under 1980- och 1990-talen hade rests blev nu till verklighet i form av bland andra frekventa cykloner, skogsbränder, torka, havsförsurning, misslyckade skördar och global glaciärsmältning och blev ekonomiskt samt politiskt ofrånkomliga (Chakrabarty 2016, s. 198–199). Under århundranden och fram tills nyligen har jordens och människans historia separerats på grund av naturens krafter ansetts så starka och kraftiga att människan inte haft möjlighet att påverka dessa. Vidare har naturen inte setts kapabel att ha en historia likvärdig människans (ibid., s. 205). Inom detta synsätt har människan alltid setts som en biologisk kraft med ett interaktivt förhållande till naturen. Detta synsätt har nu ersatts av idén om att människan, utöver att vara en biologisk kraft, även är en geologisk kraft. Vi har genom våra handlingar blivit en aktör som påverkar jordtillståndets nutida och framtida bana. Människans kraft att påverka jordens atmosfär och utrota arter har jämförts med den händelse som utplånade dinosaurierna

¹ Källan saknar sidnumrering.

² Källan saknar sidnumrering.

³ Följande text är ett utdrag från det redan skrivna arbetet *Utmaningar för bebyggelsehistorisk kunskapsproduktion - Exkludering och inkludering av samhällsgrupper* som examination för kursen: Teori för bebyggelsehistoriska studier 2018-03-21.

för cirka 65 miljoner år sedan. Genom att åskådliggöra människan som en kraft likvärdig naturens har särskiljandet av människans och jordens historia börjat kollapsa (ibid., s. 206–207).

Holocen är den pågående geologiska period som började för cirka 10 000 år sedan och ersatte den senaste istiden. Holocen karaktäriseras av ett förhållandevis stabilt och varmt klimat som möjliggjort att människan kunnat bedriva jordbruk. Sedan idén om att människan är en geologisk kraft blivit allmänt erkänd har forskare introducerat teorin om att vi nu är inne i en ny geologisk period – *Antropocen*. Perioden föreslås ha startat runt intåget av den industriella revolutionen under den senare hälften av 1700-talet. Chakrabarty skriver att upplysningen under 1700-talet präglades av tanken om frihet. Denna kopplades dock alltid till humanitära orättvisor, ojämlikhet och förtryck som påtvingades av andra människor eller "*human-made systems*". Det är under den nyligen föreslagna epoken Antropocen som människans frihet ställs i kontrast till naturen och klimatkrisen (ibid., s. 208–209). Genom sina val har människan blivit underordnad Antropocen då handlingarna som lett till den globala uppvärmningen hotar att förändra både de biologiska och geologiska förutsättningarna mänskligheten är beroende av för det liv som utvecklats under Holocen (ibid., s. 213). Chakrabarty presenterar ett antal förslag på hur människans frihet gentemot Antropocen ska kunna bevaras. Politiken är den möjlighet som har störst makt att förändra vår påverkan av klimatet. Genom att planera och sätta upp gemensamma klimatmål kan vidare förändring av atmosfärens kemiska sammansättning förhindras (ibid., s. 211–212).

Syftet med att lyfta denna teori är att dagens politiska beslut, varje sig det kommer till kulturmiljöfrågor, samhällsplanering eller trafikfrågor, inte kan lyftas utanför en miljö- och klimatkurs. Jag menar således att en diskussion gällande ändring av det befintliga byggnadsbeståndet och varsamhet alltid påverkas av dels miljölagstiftning dels av viljan att efterlämna en planet som är hållbar för kommande generationer. Vid sidan av detta påverkas våra beslut samtidig av modernitetens vilja till ekonomisk tillväxt och en tankefigur om att det egna rummet och tiden som överlägsen.

Avslutningsvis vill jag citera Henrik Ranbys kloka ord gällande vår tid på jorden och vår syn på rätten att ändra och förvalta något som kommer att påverka många generationer och klimatet långt efter vår egen bortgång:

Människan är en hyresgäst i historien, vi förvaltar kulturmiljön i ett antal år, tills någon annan tar över. Förhoppningen är att vi överlämnar en finare – i betydelsen mer välbevarad och underhållen – miljö till nästa brukare än den vi tagit emot (Ranby 2013, s. 60).

1.8. TIDIGARE FORSKNING

Exempel på tidigare forskning som berör ämnet ändring av bebyggelse och lagstiftning gällande densamma samt hur olika aktörer berörs, tolkar och tillämpar författningen är Maria Ros Kandidatuppsats *Bevarandevärd i domstolsprövning – plan- och bygglagens egentliga skydd ur bebyggelseantikvarisk synvinkel* (2013) från Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet. Uppsatsen ger bland annat kunskap i hur förvanskingsförbudet och varsamhetskravet tolkas i överprövande instanser genom en kvalitativ studie av ett antal rättsfall gällande ändring av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Ytterligare en uppsats som behandlar hur varsamhetskravet och förvanskingsförbudet hanteras i olika rättsinstanser vid överklagan samt redogör för vilken lagstiftning som gäller vid ändring är Therese Svedbergs *Bygglovsprövning vid ändring av byggnader med kulturhistoriskt intresse* (2003), från Kungliga tekniska högskolan.

Uppsatser som utreder hur kulturvärden i den byggda miljön kan skyddas och beaktas inom den fysiska planeringen samt olika kommuners hantering och tillämpning av Plan- och bygglagen är bland andra Clara Samuelssons Kandidatuppsats *Mer än bara q* (2018) och Anette Larssons magisteruppsats *Exploateringsvilja kontra bevarandeambitioner avseende "Lyckornas klimatiska kurort och havsbads-*

anstalt” (2006). Anette Larssons masteruppsats *PBL (2010:900) och vår kulturhistoriska bebyggelse* (2015) behandlar framtagandet av nya PBL, skillnader mellan den äldre och nya PBL samt hur två olika kommuner tillämpar de nya reglerna för bevarande. Samtliga är tillkomna vid Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet.

Johanna Kling problematiserar i sin uppsats *Utformning av tydliga detaljplanebestämmelser: För skydd av byggnaders kulturvärden* (2018), tillkommen vid Institutionen för ingenjörsvetenskap, Högskolan Väst, relationen mellan lagkravet om tydliga planbestämmelser och avsaknaden av utformningskrav. Författaren undersöker om kommuner i Sverige utformar tydliga planbestämmelser i enighet med lagen och Boverkets allmänna råd i syfte att belysa att kulturvärden kan påverkas negativt genom bristfälliga och otydliga planbestämmelser gällande varsamhetkravet, rivningsförbud samt förvanskningförbudet.

Forskning som behandlar den praktiska verksamheten vid ändring av bebyggelse är bland andra Ingela Blombergs avhandling *Varsam ombyggnad: hinder och möjligheter* (1991) tillkommen vid Kungliga Tekniska Högskolan. Arbetet har formen av en sammanläggningsavhandling och baseras på fyra forskningsarbeten gällande varsam ombyggnad av flerfamiljshus som författaren genomfört under cirka 20 år. I avhandlingen samlas kunskap om hur olika ombyggnader genomförts, vilka hinder som funnits samt olika aktörers synsätt och inställning till varsamhet i syfte att främja en varsam förnyelse och hantering av befintliga flerfamiljshus. Ytterligare forskning som syftar till att dokumentera praktiskt erfarenhet erhållen vid ändring av befintlig byggnad är Christer Bergenudds avhandling *Påbyggnad* (1981) från Lunds Tekniska Högskola. Forskningsprojektets grund är det praktiska arbetet med att bygga på Hotel Lundia i Lund och syftar till att skapa en modell med vars hjälp man kan besvara frågan om påbyggnad är en metod för förtätning av bebyggelse.

Inom ramen för forskning gällande kulturvärden inom fysisk planering kan bland andra Krister Olssons avhandling *Från bevarande till skapande av värde* (2003) nämnas. Arbetet undersöker den process som ligger till grund för beslut om bevarande, förnyelse och förändring av den byggda kulturmiljön som påverkas och tillämpas av olika sektorsaktörer. Författaren menar att aktörerna har olika värderingssystem, resurser och incitament att delta i planeringen vilka kan komma i konflikt med andra aktörers intressen. Vidare behandlar avhandlingen ansvarsfördelningen gällande kulturmiljön samt hur olika aktörer i realiteten värderar kulturmiljön och vem/vilka som får möjligheten att definiera bevarandevärden i den byggda miljön.

1.9. DISPOSITION

Uppsatsens undersökning utgörs av två delar, den första ämnar undersöka hur aktuell lagstiftning reglerar ändring av byggnad samt vilka aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring, den andra hur olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur tolkar och tillämpar lagstiftningen dels ur ett teoretiskt perspektiv dels ur ett praktiskt kopplat till två konkreta objekt. Efter det inledande kapitlet följer två kapitler som beskriver lagstiftningen gällande ändring enligt Plan- och bygglagen (2010:900). Andra kapitlet redovisar vilka krav som gäller vid ändring medan tredje kapitlet beskriver hur de generella kraven kan preciseras i detaljplan och vilka skydd detta ger för kulturvärden vid ändring. Uppsatsens fjärde kapitel tar upp aspekter som kan konkurrera med det generella kravet om varsamhet vid ändring. Kapitlet tar upp aspekter som är konkurrerande genom dels lagstiftning dels i synsätt. Undersökningen andra del presenteras i kapitel fem som i sin helhet baseras på de intervjuer som genomförts. Intervjuernas resultat presenteras som tidigare nämnt i två avsnitt, ett teoretiskt och ett praktiskt. Avsnitten är uppbyggda kring olika huvudteman i syfte att få en överblick över skillnader och likheter i informanternas svar. I sjätte kapitlet redovisas undersökningens samlade resultat för att därefter diskuteras med koppling till den teoretiska ansatsen och tidigare forskning. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning i kapitel sju.

2. Ändring av byggnad enligt Plan- och bygglagen (2010:900)

2.1. PLAN- OCH BYGGLAGEN (2010.900)

Plan- och bygglagen (2010:900), senare PBL, är Sveriges samlade lagstiftning som reglerar planläggning av mark, vatten och byggande. Lagen innefattar bland annat regler om hur olika typer av planer ska tas fram, krav på byggnadsverk samt hur avvägningar mellan allmänna och enskilda intressen ska beaktas vid planläggning av mark- och vattenområden. Lagstiftningen syftar till att främja en god och långsiktigt hållbar livsmiljö och jämlika och goda sociala levnadsförhållanden för såväl dagens som kommande generationer. PBL vann laga kraft 2 maj 2011 och ersatte då den äldre plan- och bygglagen ifrån 1987 (Adolfsson & Boberg 2015, s. 17).

Enligt 1 kap 2 § PBL är det en kommunal angelägenhet att planlägga användningen av mark och vatten. Det s.k. kommunala planmonopolet innebär att kommunerna har ensamrätt att besluta om planläggning ska ske eller inte, anta planer samt göra de lämplighetsbedömningar som finns angivna i lagstiftningen gällande byggande och markanvändning. Trots det kommunala planmonopolet och dess friheter för kommunerna måste de förhålla sig till de allmänna intressena som PBL anger. Vidare kräver många markanvändningsåtgärder tillstånd enligt både PBL och andra lagar exempelvis Miljöbalken, Kulturmiljölagen och Infrastrukturlagstiftningen (ibid., s. 19–21).

Det är PBL som i huvudsak reglerar hur ändring av befintlig byggnad ska utföras. I lagen finns ett antal krav som ska vara uppfyllda vid ändring vare sig åtgärden är bygglovs- eller anmälspliktig. Dessa är följande: utformningskravet, de tekniska egenskapskraven och varsamhetskravet samt förvanskningförbudet om byggnaden är särskilt värdefull. Ändring är ett stort begrepp som innefattar en mängd olika åtgärder. Även en åtgärd som utförs i syfte att underhålla en viss egenskap kan samtidigt innebära en förändring av en annan vilket gör åtgärden till en ändring. PBL definierar ordet ändring som en eller flera åtgärder som ändrar en byggnads: utseende, funktion, konstruktion, användningssätt eller kulturhistoriska värde (Boverket 2017a).

Ändring av utseende innebär åtgärder som förändrar en byggnads exteriöra eller interiöra utseende, exempelvis tapetsering. Det är viktigt att särskilja ändring och underhållsåtgärder. En underhållsåtgärd kan vara att lägga om ett tak i syfte att upprätthålla dess förmåga att hålla tätt, om man samtidigt förändrar takets utseende blir åtgärden en ändring. Med funktion avses byggnadens förmåga att tillgodose det tekniska egenskapskravet samt utformningskraven. Konstruktion innebär byggnadens bärande system. Ändrat användningssätt är en ändring och behöver inte innefatta byggnadstekniska åtgärder för att räknas som ändring. Dock krävs det att byggnaden tas i anspråk eller inreds för en väsentligt annat ändamål för att vara bygglovspliktig. En åtgärd som ändrar en byggnads kulturhistoriska värde räknas som ändring genom de krav som ställs i form av varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Begreppet ändring innefattar även tillbyggnad och ombyggnad. Tillbyggnad innebär en åtgärd som ökar byggnadens volym medan ombyggnad är en ändring som påtagligt förnyar hela eller en betydande och avgränsbar del av en byggnad (Boverket 2017a).

De krav gällande utformning och tekniska egenskaper som ställs vid uppförande av nya byggnader och ändring av byggnader är i huvudsak samma. Skillnaden är att vid uppförande av nya byggnader finns valmöjligheten att välja material och byggnadsteknik vilket innebär att byggnaden kan antas erhålla vissa egenskaper. Detta resulterar i att kraven kan utformas som generella regler som alltid gäller vid nybyggnation. I kontrast går det aldrig att ställa generella krav vid ändring av befintlig byggnad. Dessa måste istället utformas efter byggnadens förutsättningar med redan existerande kvalitéer, brister, materialval och byggnadstekniker. Vidare är varje ändringssituation unik vilket innebär att kraven måste fastställas efter den enskilda åtgärden. Utöver att kraven vid ändring av byggnad går att anpassa och

göra avsteg ifrån med hänsyn till byggnadens förutsättningar går detta även att tillämpa med hänsyn till ändringens omfattning, varsamhetskravet och förvanskingsförbudet. Vid bedömning av ändringens omfattning beaktas bland annat hur stor del av byggnaden som berörs, åtgärdens omfattning och dess konsekvenser för utformningskravet och de tekniska egenskapskraven. Vidare kan bedömningen även utgå ifrån åtgärders konsekvenser för byggnadens kulturvärden (Boverket 2017c).

Nedan följer en beskrivning av kraven som gäller för ändring av byggnad. Utöver de fyra kraven som beskrivs finns även andra kapitel, som framförallt reglerar en byggnads omgivningpåverkan, som är relevanta att beakta vid ändring av byggnad (Boverket 2017a).

2.2. UTFORMNINGSKRAVET

Utformningskravet ställer krav på att en byggnad ska ha en god färg-, form- och materialverkan, vara lämplig för sitt ändamål samt vara tillgänglig och användbar för människor med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga (PBL 8 kap 1 §). Kravet gäller dels vid uppförande av nya byggnader dels vid ändring av byggnad. Utöver byggnader gäller även kravet för lovpliktiga skyltar, ljusanordningar samt anläggningar som inte är byggnader (Boverket 2018b).

Det gällande utformningskravet har sin grund i de regler som ändrats ett antal gånger i äldre Plan- och bygglagen, ÄPBL. Vid införandet av kravet på byggnaders yttre utseende i ÄPBL reglerades detta i samma paragraf som ställde krav på byggnaders lämpliga placering och utformning med hänsyn till stads- och landskapsbilden. Detta innebar att två aspekter, anpassning till omgivningen och egenvärde, skulle beaktas parallellt för kravet om byggnaders utseende. År 1999 kompletterades kravet om lämplig färg och form med ett krav om att byggnadens yttre skulle vara estetiskt tilltalande. Kompletteringen syftade till att ge de estetiska och kulturhistoriska värdena samt vardagslandskapets värden en ökad tyngd vid bygglovsprövning. Inför lagändringen angavs ett antal aspekter som kunde beaktas vid prövning av de estetiska värdena samt hur byggnaden interagerade med sin omgivning. Dessa var följande: storlek och skala, materialval, fasadutformning, färgsättning, yttre rumsbildningar samt markanslutning. Vid bedömning av de estetiska värdena skulle prövningen utgå ifrån hur synlig åtgärden var, avvikande åtgärder skulle granskas noggrannare än sådana som följde byggnadens eller områdets mönster. Detta innebar dock inte att nya tillägg fick utformas på ett sätt som avvek från platsens eller byggnadens utformning (Boverket 2018b).

Det gällande utformningskravet fick sin formulering om en god form-, färg- och materialverkan vid införandet av nya Plan- och bygglagen. Syftet att revidera formuleringen samt ta bort begreppet ”estetiskt tilltalande” var att underlätta prövningen samt styrka att denna utfördes på sakliga och professionella grunder utan personliga omdömen och skönsrättsliga bedömningar (Boverket 2018b). Vid införandet av nya Plan- och bygglagen separerades också den tidigare paragrafen så att anpassningskravet om hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden samt intresset av en god helhetsverkan blev en egen paragraf i PBL:s andra kapitel – Allmänna intressen (PBL 2 kap 6 §).

För att få bygglov krävs det att utformningskravet är tillgodosett och uppnått. Vidare ska både allmänna och enskilda intressen beaktas vid prövning om lov. Detta innebär således att de krav som ställs på en byggnads egenvärde gällande form, - färg- och materialverkan ska relateras till sin omgivning genom 2 kap 6 § vid prövning trots att kraven finns i två olika bestämmelser. Prövningen blir därmed en avvägning mellan byggnadens form, färg och material samt dess åverkan och anpassning på/till sin omgivning. Idag innebär utformningskravet om god form, - färg – och materialverkan om byggnadens upplevelsemässiga egenskaper och karaktärsdrag. Kravet ska utgå ifrån vad som allmänt sett anses som god färg, - form – och materialverkan och ska inte baseras på personliga omdömen. Detta är dock något

som förändras och påverkas av tid och rum, naturresurser, människans användning av den fysiska miljön och samhällsutvecklingen i stort (Boverket 2018b)

Ett sätt att metodiskt avgöra vad som är en byggnads upplevelsemässiga egenskaper och karaktärsdrag är att analysera dess komposition. Till skillnad från det tidigare begreppet ”estetiskt tilltalande” som i huvudsak baserades på byggnadens färg, material och fasadutformning grundar sig nuvarande bestämmelse på byggnadens sammansättning. Denna kan vara såväl ytmässig som volymmässig i fråga. Komponenter att analysera för att förstå en byggnads komposition kan exempelvis vara: balans, rörelse, möten, rytm, riktning, skalförhållande och karaktär. För att parallellt kunna bedöma utformningskravet med kravet om dess hänsyn till den omgivande platsen kan samma form av analys utföras på omgivningen och hur den korresponderar med byggnaden i fråga. Här kan komponenter såsom skala, storlek och proportioner, materialval och färgsättning samt yttre rumsbildningar behandlas (Boverket 2018b).

2.3. DE TEKNISKA EGENSKAPSKRAVEN

Vid ändring av befintlig byggnad ska de tekniska egenskapskraven enligt 8 kap 4 § PBL tillgodoses. Kraven syftar till att säkerhetsställa väsentliga egenskapskrav för byggnadsverk under en ekonomisk rimlig livslängd och med normalt underhåll. Totalt ska ett byggnadsverk uppfylla tio tekniska egenskaper som är väsentliga i fråga om: bärförmåga, stadga och beständighet, säkerhet i händelse av brand, skydd med hänsyn till hygien, hälsa och miljö, säkerhet vid användning, skydd mot buller, energihushållning och värmeisolering, lämplighet för det avsedda ändamålet, tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga, hushållning med vatten och avfall och slutligen bredbandsanslutning (8 kap 4 § PBL).

Då en ändring ska genomföras efter byggnadens förutsättningar finns möjlighet att anpassa och göra avsteg ifrån de tekniska egenskapskraven. Avsteg och anpassning från kraven kan tillämpas med hänsyn till att det av tekniska eller ekonomiska skäl, eller ändringens omfattning, är omöjligt att rättfärdiga en viss åtgärd. Vidare kan avsteg och anpassning av kraven även tillämpas för att bibehålla en byggnads kulturvärden eller andra boende- eller brukarkvaliteter. Avsteg och anpassning får dock endast beviljas under förutsättningen att byggnaden ändå når upp till de angivna kravnivåerna samt inte medför en oacceptabel risk för människors säkerhet och hälsa (BFS 2011:6).

Tekniska skäl där anpassning och avsteg kan vara eventuella är exempelvis om uppfyllandet av ett tekniska egenskapskrav resulterar i att ett annat krav inte kan tillgodoses på en godtagbar nivå eller om det inte finns utrymme att vidta åtgärden. Ekonomiska skäl för anpassning och avsteg från det tekniska egenskapskraven vid ändring kan vara de kostnader som på grund av en byggnads placering, utformning och tekniska förutsättningar följer för att nå upp till kraven. Dock måste denna kostnad alltid ställas i relation till den samhällsekonomiska nyttan vid bedömning (Boverket 2017c).

2.4. VARSAMHETSKRAVET

Ändring av byggnad ska alltid utföras varsamt enligt PBL. För att kunna genomföra en varsam åtgärd ska hänsyn tas till byggnadens karaktärsdrag och byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (8 kap 17 § PBL). Varsamhetskravet är ett självständigt krav som gäller alla byggnader och vid alla former av ändringar, såväl exteriört som interiört. Kravet gäller oberoende om åtgärden är bygg- eller anmälningspliktig. Vidare gäller kravet också vid flyttning av byggnad samt ändring eller flyttning av anläggningar som är bygglovspliktiga (Boverket 2014d).

Kravet syftar till att bevara en byggnads befintliga egenskaper och kvalitéer vid ändring oavsett ålder samt att ändringen utgår och genomförs på byggnadens villkor. Genom varsamhetskravet ska hänsyn

till byggnadens karaktärsdrag tas vid ändring. Kravet innebär dels trohet mot byggnadens originalutseende dels till byggnadsteknik och materialval samt dess samspel med omgivningen. (Boverket 2014d). Exempel på yttre karaktärsdrag som bör respekteras för att en ändring ska anses varsam kan vara färgsättning, takmaterial och utformning, fasadmateriäl, proportioner i form och volym samt detaljomsorg (BFS 2011:6). Varsamhetskravet gäller även för interiöra ändringar. Detaljer såsom dörrar, paneler, skåpssnickerier och kakelugnar ska behandlas varsamt och med eftertanke. Varsamhetskravet gäller inte bara för kulturhistoriska värden utan kan också tillämpas på värden i form av boendekvalitéer som anses värdefulla för de som bor i byggnaden (Boverket 2014d).

Enligt 8 kap 7 § PBL får avsteg och anpassning av de krav som ställs 8 kap 1 och 4 §§ göras vid ändring av byggnad med hänsyn till bestämmelserna om varsamhet. Detta innebär att varsamhetskravet kan påverka på vilket sätt utformningskravet och de tekniska egenskapskraven tillgodoses men kan inte tillämpas så att det hindrar kraven från att uppfyllas. Anpassning eller sänkt kravnivå ska fastställas efter den enskilda byggnaden och dess förutsättningar i fråga. Sänkt kravnivå får inte innebära en oacceptabel risk för människor säkerhet och hälsa. Utrymmet för anpassning skiljer sig mellan de tekniska egenskapskraven samt utformningskravet. Anpassningsutrymmet för utformningskravet är större än för exempelvis brandsäkerhet som ligger under de tekniska egenskapskraven. Utgångspunkten vid alla former av ändringar är att såväl varsamhetskravet som de tekniska egenskapskraven ska uppfyllas. Kravet om varsamhet får dock inte tillämpas för att bibehålla en generellt låg standard när byggnader ändras (Boverket 2017c).

Varsamhetskravet gäller utöver vid ändring av en byggnad också vid uppförandet av ny bebyggelse. Vidare gäller kravet inte enbart för enskilda byggnader utan omfattar alla typer av byggnadsverk och hela bebyggelsemiljöer. En bedömning av graden av varsamhet ska därför göras utifrån hela miljön i fråga och inte efter vilka kvalitéer åtgärden i sig tillför. Kravet kan dock inte tillämpas på en ensamliggande byggnad eller en miljö som endast består av byggnadsverk som inte är byggnader (Boverket 2014d).

2.5. FÖRVANSKNINGSFÖRBUDET

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Kravet omfattar också anläggningar som är bygglovspliktiga enligt 16 kap 7 §, allmänna platser, bebyggelseområden samt tomter som omfattas av skyddsbestämmelser i områdesbestämmelser eller detaljplan (8 kap 13 § PBL). Förvanskningsförbudet är ett självständigt hänsynskrav och gäller vid alla former av ändringar, oberoende om åtgärden är bygg- eller anmälspliktig. Förbudet ska inte ses som en förändringsförbud utan ett förbud mot att förvanska de egenskaper som gör byggnaden särskilt värdefull. Förvanskningsförbudet innebär inte rivningsförbud då rivning av en hel byggnad per automatik inte kan resultera i en förvanskning då det inte finns en förvanskad byggnad kvar efter åtgärden (Boverket 2016e). För skydd av byggnadens stomme krävs ett rivningsförbud i detaljplan eller områdesbestämmelse (9 kap 10 § PBL).

Som tidigare nämnt omfattas endast byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt av förvanskningsförbudet. För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull utifrån någon eller några av synpunkterna krävs det att byggnaden anses besitta så stora värden att bevarandet av dessa är av allmänt intresse. Förbudet gäller för såväl enskilda byggnader som hela bebyggelsemiljöer samt enskilda byggnader som i sig inte är särskilt värdefulla men i ett sammanhang blir en viktig del av området, exempelvis i ett kvarter eller radhuslänga. Till kategorin ”särskilt värdefull” hör dels byggnader av monumental karaktär med högt historiskt värde dels byggnader och bebyggelsemiljöer av mer profan och vardaglig karaktär av vilka exempelvis ett socialt skick eller samhällsförhållanden blir synlig. Ytterligare exempel som kan göra en byggnad eller

bebyggelsemiljö särskilt värdefull är om den tydliggör en viss bebyggelsesteknik som nu blivit sällsynt, belyser tidigare stadsplaneringsideal med värderingar och människosyn eller om den har en stark arkitektonisk idé (Boverket 2016e).

Grundidén med särskilt värdefulla byggnader är att de har egenskaper som särskilt väl belyser ett förhållande eller har få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande. Bedömningen av motsvarigheter ska ske utifrån ett nationellt, regionalt och lokalt perspektiv. Både moderna och äldre byggnader kan anses särskilt värdefulla vilket innebär att en bebyggelses ålder inte är ett skäl för att en byggnad ska klassas som särskilt värdefull. Byggnader kan pekats ut som särskilt värdefulla på olika sätt vilka ger olika former av skydd. I ett kommunalt bevarandeprogram ges endast en upplysning om att kommunen anser att objektet besitter sådana värden att det ska omfattas av förvanskningförbudet. Ett bevarandeprogram innebär ingen rättsverkan men kan fungera som stöd och information i bygglovsprocessen. Vid eventuellt avslag på en ansökan som bedöms som förvanskning kan den sökande överklaga beslutet och ifrågasätta byggnadens tillmätta värden. Genom planbestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser ges byggnaden ett permanent skydd med rättsverkan (Boverket 2016e).

3. Precisering genom planbestämmelser i detaljplan

3.1. DETALJPLAN

En kommun får reglera användningen av mark- och vattenområden med detaljplan. Detaljplanens huvudsakliga syfte är att reglera bevarande eller förnyelse av befintliga bebyggelseområden eller förändringar av markanvändningen och bebyggelse. Detaljplanen ska redovisa hur markanvändningen är tilltänkt att användas samt hur miljön ska bevaras eller förnyas. Detaljplanen ska tillgodose såväl nationella som lokala mål vilket skapar frihet för kommunerna att själva utveckla en lokal bebyggelsepolitik. Denna ska dock utgå och genomsyras av de nationella målen i 2 kap. PBL samt hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. Miljöbalken (Adolfsson & Boberg 2015, s. 27).

I det så kallade detaljplanekravet anges i vilka situationer en kommun ska upprätta en detaljplan. Situationer där PBL ställer krav på att detaljplan ska upprättas är följande: *vid uppförande av en ny sammanhållen bebyggelse med bygglovspliktiga byggnadsverk*, om det behövs med hänsyn till bebyggelsens karaktär, omfattning eller inverkan på omgivningen, *vid bevarande eller förnyelse av bebyggelse* om det behöver ske i ett sammanhang, *vid uppförandet av nytt bygglovspliktigt byggnadsverk* som inte är vindkraftverk som innebär betydande inverkan på den omgivande miljön eller placeras i ett område med högt bebyggelsestryck eller i närheten av ett område som omfattas av lagen om åtgärder för att begränsa och förebygga följderna av allvarliga kemikalieolyckor och slutligen krävs detaljplan på *en åtgärd som kräver bygglov vid nyetablering av en verksamhet* som omfattas av lagen om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor (4 kap 1-4 §§ PBL).

Detaljplanen innefattar dels ett antal obligatoriska planbestämmelser dels frivilliga. De frivilliga består bland annat av egenskapsbestämmelser med vilka exempelvis markens användning kan preciseras, bebyggelsens utformning, omfattning, placering, utförande, varsamhet och skydd får regleras samt villkor för lov etableras (Adolfsson & Boberg 2015, s. 113). Genom detaljplanens egenskapsbestämmelser eller i områdesbestämmelser kan kommunen förtydliga innebörden av exempelvis varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Vid bevarande eller förnyelse av bebyggelse innebär detta att egenskaper och karaktärsdrag som är extra viktiga att ta hänsyn till preciseras och därmed får ett utökat skydd. Kravet på varsamhet och förvanskningförbudet gäller dock oavsett om en precisering har gjorts i detaljplan eller områdesbestämmelser (Boverket d). Nedan följer en förklaring av de egenskapsbestämmelser som kan tillämpas i detaljplan i syfte att säkerhetsställa en byggnads egenskaper och karaktärsdrag vid bevarande eller förnyelse av bebyggelse.

3.2. UTFORMNINGSBESTÄMMELSER

En kommun får i detaljplan reglera placering, utformning och utförande av byggnadsverk och tomter (4 kap 16 § PBL). Bestämmelser om utformning bör endast tillämpas om det finns särskilda skäl för detta, exempelvis för att bevara och skydda platsens natur- och kulturvärden eller för att anpassa bebyggelsen till platsens terräng. Vidare kan utformningsbestämmelser användas om platsen och dess omgivning har en viss karaktär eller arkitektonisk uttryck. Denna form av bestämmelser bör ha ett tydligt stöd i planens syfte och kunna motiveras samt förklaras på ett tydligt sätt. Översiktsplanen, bevarandeprogram eller andra politiska måldokument kan utnyttjas som stöd och hänvisning vid beslut om ett områdes utformning. Utformningsbestämmelser betecknas med bokstaven f på plankartan (Boverket 2018f).

Exempel på vad utformningsbestämmelser kan reglera är fönstersättning, färgsättning, takkupor, materialval, balkonger, verandor och fasadutsmäckning. Bestämmelserna kan reglera såväl färgsättning, materialval och utformning av fasad och taklandskap som specifika byggnadsdelar och detaljer. Kommunen får även reglera vilken typ av bebyggelse som får uppföras och finnas över eller under mark.

Beslut om våningsantal och om bebyggelsen ska vara friliggande eller sammanbyggd tillhör utformningsbestämmelser (ibid).

3.3. VARSAMHETSBESTÄMMELSER

Som tidigare nämnt ska alla former av ändringar utföras varsamt i enighet med det generella varsamhetskravet i 2 kap. 6 § och 8 kap. 17 och 18 §§ PBL. För att precisera de egenskaper som särskilt ska tas hänsyn till vid bevarande eller förnyelse av bebyggelse kan kommunen reglera varsamhetskravet med varsamhetsbestämmelser i detaljplan. Dessa betecknas på plankartan med k. Varsamhetsbestämmelser ska ange vilka karaktärsdrag och värden som varsamheten i huvudsak ska fokuseras på och bör därför utformas på ett sätt som lyfter fram och belyser dessa vid planläggning. Syftet med varsamhetsbestämmelser är att skydda de byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värdena samt bevara dess utformning och utseende vilket vanligen formuleras i generella bestämmelser gällande exempelvis fönstersättning, fasadmateriäl, takvinkel och byggnadens proportioner. I områden som anses mera värdefulla kan bestämmelserna utformas mer detaljerat. Detta innebär således att det går att ersätta exempelvis fasadmateriäl eller byta takmateriäl så länge utformningen och utseendet motsvarar de värden som planbestämmeisen avser att skydda. Bestämmeisen syftar inte till att bevara en viss egenskap eller byggnadsdel och bör således inte formuleras med bestämmelser "ska bevaras" (4 kap. 16 § PBL, Adolfsson & Boberg 2015, s. 126–127).

Eftersom varsamhetskravet är en generellt hänsynskrav som alltid gäller ger varsamhetsbestämmelser i detaljplan ingen rätt till ersättning för fastighetsägaren. Detta innebär även att bestämmelserna inte kan vara lika långtgående som skyddsbestämmelser och får inte medföra att pågående markanvändning avsevärt försvåras. Varsamhetsbestämmelser används endast för att reglera befintliga byggnader och bygglovspliktiga byggnadsverk, vid uppförande av ny bebyggelse används istället utformningsbestämmelser (Boverket 2014d).

3.4. SKYDDSBESTÄMMELSER FÖR KULTURVÄRDEN OCH RIVNINGSFÖRBUD

Förvanskningförbudet gäller alla byggnader, lovpliktiga anläggningar och tomter som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt (8 kap. 13 § PBL). Kravet gäller oavsett om byggnaden eller området omfattas av detaljplan eller inte. Kommunen har dock möjlighet att värna kulturvärdena ytterligare genom skyddsbestämmelser i detaljplan. Bestämmelser om skydd för kulturvärden kan tillämpas i syfte att skydda och bevara befintligt materiäl, karaktärsdrag eller utformning. Skyddet kan omfatta särskilt värdefulla byggnader, lovpliktiga anläggningar samt byggnader som i sig inte är särskilt värdefull men är placerade i ett område av den karaktären. Kommunen får även besluta att byggnader som omfattas av förvanskningförbudet inte får rivas. Skyddsbestämmelser betecknas med bokstaven q på plankartan medan rivningsförbud betecknas med r (4 kap. 16 § PBL, Boverket 2018g).

Bestämmelser för skydd av kulturvärden kan tillämpas på en byggnads såväl interiör som exteriör. Skyddet kan avse underhåll, teknik, materiäl samt utformning och bör preciseras så att det tydligt framgår vad skyddet avser värna om, exempelvis om det är ett visst underhåll eller en viss detalj. Ett byggnadsverk kan tillmätas flera olika skyddsbestämmelser och därför vara värdefullt ur olika synpunkter. Likt varsamhetsbestämmelser kan skyddsbestämmelser endast användas för befintliga byggnader, lovpliktiga anläggningar samt tomter. Bestämmeisen kan således inte omfatta tillkommande bebyggelse (Boverket 2018g).

Skyddsbestämmelser kan ställa krav på kostsamma underhållsmetoder och materiälval. Vid eventuella skyddsbestämmelser har fastighetsägaren rätt till ersättning av kommunen för den ekonomiska skada

bestämmelsen kan orsaka. Ersättningsrätten gäller endast om bestämmelsen medför att pågående markanvändning försvåras avsevärt inom berörd del av fastigheten (14 kap. 10 § PBL, Boverket 2018g).

3.5. FÖRHÖJD BYGGLOVSPLIKT

Kommunen får i detaljplan bestämma omfattningen av kraven på bygglov, rivningslov samt marklov (4 kap. 15 § PBL). Genom att höja kraven för lov ges kommunen ytterligare en möjlighet att skydda kulturvärden vid önskad ändring. Kommunen har rätt att besluta om bygglov krävs för ett antal åtgärder som annars är bygglovsbefriade. Väsentliga för ändring av bebyggelse är följande: färga om, byta fasadbeklädnad samt taktäckningsmaterial samt tillförande av liten tillbyggnad i form av burspråk, balkong eller uppstickande byggnadsdel på en- och tvåbostadshus. Kommunen har rätt att besluta om utökad lovplikt för dessa åtgärder i alla typer av miljöer. För utökad bygglovsplikt i värdefulla miljöer finns möjligheten att reglera fler åtgärder i form av underhåll och ändring. För att kunna göra detta krävs det att byggnaden eller den lovpliktiga anläggningen är särskilt värdefull eller ingår i ett område av den karaktären. Vidare ska objektet även ingå i en värdefull miljö för att kunna tillmätas utökad bygglovsplikt för underhåll. Om kommunen önskar införa utökad bygglovsplikt i ett område som redan omfattas av en eller flera detaljplaner som bedöms aktuella kan ett tillägg tillföras för att ändra de befintliga planerna. Genom tillägget kan ett större område med olika bestämmelser erhålla en enhetlig och förhöjd bygglovsplikt (Boverket 2017h).

Syftet med att utöka lovplikten i områden med stora kulturvärden är att skapa skydd för annars bygglovsbefriade åtgärder. Om en åtgärd får utgöras utan bygglov kan den medföra en irreversibel skada på kulturvärdena om den utförs på ett felaktigt sätt. Det är först efter en åtgärd har utförts felaktigt som byggnadsnämnden kan ingripa. En utökad lovplikt innebär därmed ett skydd och en förklaring till hur och varför en viss åtgärd ska utföras. (Boverket 2018i).

4. Mot varsamheten konkurrerande aspekter

4.1. KRAV OCH VISIONER

Vid ändring av byggnad ställs fastighetsägaren som tidigare nämnt inför en mängd olika krav. Två av dessa är varsamhetskravet som gäller alla former av ändringar och förvanskningförbudet vid ändring av särskilt värdefull bebyggelse. Vidare har de tekniska egenskapskraven samt utformningskravet presenterats i uppsatsens andra kapitel. Utöver dessa finns andra krav som måste tillgodoses vid ändring av byggnad samt fastighetsägarens eventuella visioner och mål som påverkar processen. Nedan följer en genomgång av vad jag valt att presentera som *konkurrerande aspekter* till varsamhetskravet vid ändring av byggnad. Med konkurrerande aspekter avser jag dels lagstiftning som sätter ramarna för hur ändring av byggnad ska gå till och vilka krav som ska uppnås dels visioner som påverkar vårt tankesätt gällande ändring men som inte behöver ha några juridiska påbud.

4.2. HÄLSA, SÄKERHET OCH RISKER

Som en del av de allmänna intressena som regleras i 2 kap. PBL är begreppen hälsa, säkerhet och risker för olyckor, erosion och översvämning betydelsefulla. De allmänna intressena är krav staten ställer på kommunen och går inte att förbise för att uppnå lokalpolitiska intressen. Vidare är några av de allmänna intressena av nationell betydelse vilket innebär att staten har rätt att ingripa i kommunens beslut om markanvändning. Människors säkerhet, hälsa och risken för olyckor, erosion och översvämning är intressen av nationell betydelse i PBL. Bestämmelserna i 2 kap. PBL ska tillämpas dels vid beslut om planläggning dels vid prövning av förhandsbesked och bygglov i områden utanför detaljplan (Boverket 2017j). Detta resulterar således i att bestämmelserna gällande hälsa, säkerhet och risker direkt påverkar besluten gällande ändring av en byggnad eller bebyggelsemiljö.

4.3. SOCIALA ASPEKTER

Planläggning ska bland annat främja en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper (2 kap. 3 § PBL). Bestämmelsen innebär att ett socialt perspektiv alltid ska appliceras vid planläggning och genomförande för att säkerhetsställa att miljön är tillgänglig och användbar för alla människor (Adolfsson & Boberg 2015, s. 253). Det sociala perspektivet vid planering innefattar många olika frågeställningar av vilka tre ämnesområden valts ut för kortare genomgång.

4.3.1. Tillgänglighet

Sedan år 2009 är Sverige juridiskt bunden till FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Syftet med konventionen är att säkerhetsställa de mänskliga rättigheter personer med funktionshinder har och vad som krävs för att inte kränka dessa rättigheter. Alla människor har rätt att leva ett självständigt liv och vara en del av samhället på jämlika villkor. Konventionens grundidé är att det är möjligt att förebygga och eliminera funktionshinder genom ändringar i miljö och omgivning. Konventionen ska genomsyra all lagstiftning och offentlig verksamhet i Sverige. Detta innebär att rättigheterna ska respekteras, skyddas, uppfyllas och främjas av såväl statliga som kommunala organ (Myndigheten för delaktighet 2019).

Konventionen är inorporerad i svensk lagstiftning på flera håll, bland annat i PBL. Tillgänglighetskravet är ett allmänt intresse och innebär att hänsyn till möjligheten för personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga att använda ett område eller byggnad ska tas vid planläggning, i ärenden om bygglov samt vid åtgärder som är bygglovsbefriade. Därmed ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett lämpligt sätt med respekt för alla människors rätt att vara en del av samhället på jämlika villkor (2 kap. 6 § PBL). Utöver de allmänna

bestämmelserna om krav på tillgänglighet finns tillgänglighetskravet i form av tomtkrav, utformningskrav och tekniska egenskapskrav (8 kap, 1, 4, 9 §§§ PBL).

Kraven på tillgänglighet ska vid ändring vanligtvis tillämpas på enbart den ändrade delen. Om hela eller en betydande och avgränsbar del av byggnaden påtagligt förnyas ska kraven uppfyllas för hela byggnaden, om det är ett orimligt krav i fallet ska kraven uppfyllas för hela den del som påtagligt förnyas. Med hänvisning till varsamhetskravet och förvanskingsförbudet får man dock göra avsteg och anpassa tillgänglighetskraven vid ändring innefattande åtgärden ombyggnad (Boverket 2015k).

4.3.2. Jämställdhet

Av PBL:s portalparagraf framgår det att bestämmelserna i lagen syftar till att bland annat främja en god samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden för människor i dagens samhälle och för kommande generationer (1 kap. 1 § PBL). Detta innebär alltså att avsikten med lagens bestämmelser bland annat är att främja jämställdhet mellan kvinnor och män samt att minska och motverka segregation i bosättningen till följd av ekonomisk ojämlikhet. Därmed bör planläggning utföras på ett sätt som bidrar till väl fungerande arbetsmarknader och bostadsområden samt underlättar alla människors möjlighet till sysselsättning. Utöver de allmänna bestämmelserna i PBL påverkas den fysiska planeringen även av de nationella jämställdhetspolitiska målet samt de nationella transportpolitiska målen (Adolfsson & Boberg 2015, s. 257).

4.3.3. Barnperspektivet

FN:s konvention om barns rättigheter antogs av FN:s generalförsamling år 1989. Sverige ratificerade konventionen 1990 som en av de första länderna. Konventionen handlar om det enskilda barnets rättigheter som ska gälla oavsett samhälle, kultur, religion eller andra särdrag. En av konventionens fyra huvudprinciper är att barn ska få komma till tals i alla frågor som gäller dem samt ha möjlighet att påverka beslut i dessa frågor (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2009, s. 4–5).

Det yttersta ansvaret för att Sverige efterlever konventionen om barns rättigheter ligger på staten. På så sätt är det hela den statliga förvaltningens, inklusive alla myndigheter, ansvar att arbeta för att konventionen uppfylls. Riksdagen har i sin strategi för att efterleva och uppnå barnkonventionen ställt krav på att kommunen ska utveckla barns och ungdomars delaktighet och inflytande på samhälls- och trafikplaneringen samt utveckla barnperspektivet inom det kommunala arbetet. I och med det kommunala planmonopolet har kommunerna en väsentlig och avgörande roll för att konventionen uppfylls. PBL bygger på principen att alla medborgare ska vara delaktiga och ha inflytande i samhällsutvecklingen. Lagen gör ingen skillnad på barn eller vuxna vilket innebär att barnperspektivet alltid ska vara en aspekt att ta ställning och lyssna till (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2009, s. 6, Adolfsson & Boberg 2015, s. 260).

4.4. GOD HUSHÅLLNING OCH HÅLLBARHET

Ett av PBL:s allmänna intressen är en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt (2 kap. 2 § PBL). För att säkerhetsställa detta ska mark- och vattenområden användas på ett sätt som bedöms mest lämpat med hänsyn till behov, läge och beskaffenhet. Vid planläggning och prövning av lov och förhandsbesked ska företräde ges åt sådan ändring som från allmän synpunkt innebär en god hushållning. Miljöbalkens bestämmelser om hushållning med mark- och vattenområden i 3 kap. och 4 kap. 1–8 §§ ska tillämpas (2 kap. 3 § PBL).

4.5. EKONOMI OCH KONKURRENS

Ytterligare ett av de allmänna intressena i PBL är att planläggning ska främja en god ekonomisk tillväxt och effektiv konkurrens (2 kap. 3 § PBL). Ekonomi är en del av hushållning med begränsade resurser.

Bestämmelsen tydliggör och markerar vikten av att beakta den ekonomiska dimensionen av hållbarhet vid planläggning. Vid planläggning har kommunen ansvar att ta hänsyn till, samt planera för hur den ekonomiska hållbarheten ska uppfyllas och främjas (Boverket 2017l).

4.5. ARKITEKTONISK VISION - UPPHOVSRÄTT

Enligt *Lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* (1960:729) har den som skapar ett litterärt eller konstnärligt verk upphovsrätt till detta. Kategorin *litterära eller konstnärliga verk* omfattar bland andra *alster av byggnadskonst eller brukskonst* (1 kap. 1 § URL). För litterära och konstnärliga verk finns ett skydd som innebär att verket inte får ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks. Vidare får inte verket göras tillgängligt för allmänheten i ett sådant sammanhang eller form som på angivet sätt är kränkande för upphovsmannen (1 kap. 3 § URL). Alster av byggnadskonst innefattar såväl ritningar, CAD-beskrivningar, kartor, skisser, modeller som själva byggnaden i sig. Begreppet byggnadskonst ska tolkas i vid bemärkelse och omfattar exempelvis bostadshus, idrottsanläggningar, industribyggnader, trädgårdsanläggningar, broar och offentliga byggnader. För att skyddet om upphovsrätt ska gälla krävs dock att det rör sig om just alster av byggnadskonst. Även om inte själva byggnaden omfattas av lagen kan dess ritningar, modeller eller liknande vara skyddade (Hedenqvist 2009, s. 6, 10–11). Det finns ett antal särbestämmelser för byggnader i Upphovsrättslagen relevanta för uppsatsens ämnesområde ändring. Bland annat får ägaren till en byggnad ändra eller bygga om denna efter eget önskemål utan samtycke från upphovsmannen. Vidare får byggnader avbildas fritt utan att ge påföljder enligt lagen (1 kap. 24, 26 c §§ URL).

Av lagen om upphovsrätt för litterära och konstnärliga verk kan det hävdas att en konflikt eller konkurrens uppstår vid ändring av byggnad mellan upphovsmannen, originalarkitekten, och arkitekten till ändringens åtgärd. Eftersom lagen dels fastställer att ett verk inte får ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks dels att en byggnad får ändras utan samtycke från upphovsmannen finns rum för tolkning gällande vad som anses som kränkande i fråga om originalarkitektens anseende och egenart. Om byggnaden i denna fråga är särskild värdefull ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt kan förvanskningförbudet åberopas i syfte att skydda originalarkitektens arkitektoniska vision. Exempel på rättsfall där domen avslogs med hänvisning till att åtgärden skulle innebära en förvanskning på grund av att byggnaden besatt en så tydlig arkitektonisk vision/idé är bygglovsansökan för fasadändring på terminalbyggnaden vid Uppsala Centralstation som fastslogs av Mark- och miljööverdomstolen 2017-10-19 (MÖD Stockholm, 2017, mål nr P 784–17).

4.6. MODERNITETENS TID-RUM

Som beskrivet i avsnittet *teoretisk referensram* presenterar Landzelius modernitetens tid-rum kopplat till vårt sätt att hantera kulturarv. Jag vill föreslå att det tankesätt som beskrivs och påverkar människans sätt att handla inom modernitetens tid-rum är en konkurrerande aspekt till varsamhetskravet. Inom moderniteten får den linjära tiden en överordnad ställning i relation till den cirkulära som bygger på cykliskt återkommande företeelser. Den linjära tidsmodaliteten bygger på idén om ständig progression och förbättring som vanligtvis sätts inom ramarna för kapitalism och marknad. Detta innebär att en positiv värdering av tidens gång knyts till den linjära tidsmodaliteten. Förändring tenderar att i sig självt uppfattas som ett värde och blir icke-substantiellt. Ytterligare ett karaktärsdrag av moderniteten är den europeiska tankefiguren om att den egna tiden och det egna rummet företräder något kvalitativt bättre i relation till både det förgångna och det som finns och funnits utanför Europa (Landzelius 2005). Eftersom det finns en uppfattning om att vi lever i moderniteten och därmed bör påverkas av den styrande tidsmodaliteten bör denna influera vårt sätt att tänka gällande exempelvis varsamhet vid

ändring av byggnad oavsett om detta är undermedvetet eller medvetet. Konsekvenserna av moderniteten är dels att ålder hos något per automatik gör något sämre till följd av en linjär tidsmodalitet som styrs av kapitalism och marknad, dels att det egna rummet och tiden anses bättre än det förgångna eller marginaliserade grupperns erfarenheter och kulturarv.

5. Yrkesverksammas tolkning och tillämpning av varsamhetskravet och förvanskningförbudet

5.1. SYFTE OCH BAKGRUND

Som en del av uppsatsens undersökning har sex intervjuer genomförts med yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur i syfte att erhålla kunskap i hur dem tolkar och tillämpar lagstiftningen gällande ändring samt hur de olika yrkeskategorierna beskriver innebörden och tillämpningen av varsamhetskravet samt förvanskningförbudet. Avsikten var därutöver att belysa eventuella meningsskiljaktigheter eller om det råder en samsyn gällande lagstiftningen och hur det kan komma att påverka en kulturhistoriskt värdefull miljö.

Intervjuerna är uppbyggda i två delar, en teoretisk och en praktiskt innefattande två konkreta exempel från stadsomvandlingsprojektet Forsåker i Mölndal. Genom att dela upp intervjuerna på detta sätt kunde lagstiftningen belysas ur dels ett brett perspektiv, där informanterna fritt fick beskriva hur de tolkar och tillämpar lagstiftning gällande ändring samt varsamhetskravet och förvanskningförbudet, dels ur ett konkret och dagsaktuellt perspektiv genom frågor kopplade direkt till två byggnader som ska genomgå ändring i ovannämnda projekt. Informanterna fick i intervjuens andra del ta ställning till bland annat de planbestämmelser som arbetats fram och utifrån ritningar, historiska fotografier, fotografier av nuvarande utseende samt en visionsbild av de två byggnaderna beskriva hur de skulle gå tillväga för att uppnå kravet på varsamhet och vilka åtgärder som skulle kunna innebära en förvanskning. Den andra delen tar även upp teman såsom arkitektoniska principer för påbyggnad, visionsbildens innehåll och utformning samt sociala perspektiv på området.

Jag valde att använda två byggnader från Forsåkerprojektet som konkret exempel för intervjuerna dels för att jag fått kunskap om området och fått insyn i arbetet bakom projektet under min praktikperiod dels för att det är ett av Västsveriges största stadsomvandlingsprojekt som i skrivande stund pågår och som kommer utgöra en viktig del av Storgöteborg. Projektets dagsaktuella status och storlek gör resultatet från intervjuerna värdefullt för både projektutvecklarna och Mölndals stad på grund av fokuseringen på Forsåker, men även för yrkesverksamma inom ovannämnda sektorsområden på grund av att resultatet ger en samlad bild av hur olika yrkeskompetenser tolkar och tillämpar lagstiftningen gällande ändring i praktiken.

Valet av intervjupersoner grundar sig i önskan om en svarsgrupp med olika utbildningar, bakgrunder samt befattningar inom fysisk planering, kulturvård och arkitektur. Tre av de sex informanterna har på olika plan varit en aktiv part i Forsåkerprojektet medan övriga tre haft bakgrundskunskaper om projektet, antingen genom självständiga studiebesök och information från arbetsgivaren eller från den information som gavs om projektet vid tillfrågan om intervju samt vid tillfället för densamma. Intervjuerna finns transkriberade i sin helhet och bifogade som bilaga i uppsatsen. Femte kapitlet kommer helt baseras på intervjuerna och källhänvisning görs därför till respektive intervjupersons tilldelade bokstav. Jag har valt ut de delar ur intervjuerna som är relevanta för att besvara uppsatsens frågeställningar och försökt se samband, likheter och skillnader i synsätt och tillämpning. Nedan följer en introduktion till intervjupersonerna som baseras på information som erhöles via intervjuernas bakgrundsfrågor. Informationen omfattar utbildning, tidigare befattningar och erfarenhet i korthet samt nuvarande befattning.

Intervjuer med följande personer gjordes för uppsatsens undersökning:

- Intervjuperson A (a)** Stefan Rosén, Planarkitekt på Stadsbyggnadskontoret Göteborg. Utbildad arkitekt från Chalmers tekniska högskola. Yrkeserfarenhet från den privata sektorn som husarkitekt samt kommunal verksamhet som planarkitekt.
- Intervjuperson B (b)** Hélène Hanes, Kulturarvsspecialist Statens Fastighetsverk. Utbildad bebyggelseantikvarie vid Göteborgs Universitet. Yrkeserfarenhet från Byggnadsstyrelsen, Stockholms skönhetsråd, Riksantikvarieämbetet, SFV samt från privata sektorn som antikvarisk konsult.
- Intervjuperson C (c)** Maria Ros, Bebyggelseantikvarie/Bygglövshandläggare White Arkitekter. Utbildad bebyggelseantikvarie vid Göteborgs Universitet. Yrkeserfarenhet från kommunal verksamhet som bygglövshandläggare på flera olika stadsbyggnadskontor i Stockholmsområdet samt privata sektorn på ingenjörsföretag samt arkitektbyrå.
- Intervjuperson D (d)** Anonym, VD Arkitektkontor Stockholm. Utbildad arkitekt/restaurering i Stockholm, Köpenhamn och Italien. Yrkeserfarenhet från bland andra SFV, Statsbygg Norge och som arkitekt för nybyggnad och restaurering på beställarsidan.
- Intervjuperson E (e)** Jenny Tonning, projektutvecklare MölnDala Fastighets AB. Utbildad civilingenjör väg & vatten vid Chalmers tekniska högskola. Yrkeserfarenhet av verksamhetsutveckling, projektutveckling och projektledning från Volvo personvagnar samt inom fastighetsbranschen på entreprenad, konsult- och byggherresidan.
- Intervjuperson F (f)** Ulla Hasselqvist, Stadsantikvarie Mölndal. Utbildad bebyggelseantikvarie vid Göteborgs Universitet. Yrkeserfarenhet från kommunal verksamhet med bebyggelsefrågor/inventeringar, museal verksamhet med utställningar, samlingar och pedagogik samt kulturmiljöfrågor inom Mölndals stad.

5.2. TEORETISK TOLKNING OCH TILLÄMPNING

5.2.1. Varsamhet

Gällande begreppet varsamhet och varsamhetskravet sett ur ett generellt perspektiv råder det stor samstämmighet mellan intervjupersonernas svar. Fem av sex informanter tolkade och besvarade frågan *"Hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig?"* med direkt koppling till enskilda byggnader och hur en ändring kan genomföras på ett varsamt sätt. Samtliga av dessa informanter var överens om att åtgärder ska göras på byggnadens villkor med en tydlig medvetenhet samt att det ska gå att utläsa och följa motiven för åtgärden.

Intervjuperson (a) menade att varsamhet är när ändringar görs på byggnadens villkor och att varsamhetskravet inte innebär att förändringar är omöjliga, endast att de ska utföras efter byggnadens förutsättningar. Denna uppfattning delades av (f) som anser att varsamhet är att ta hänsyn till den befintliga byggnaden och dess utseende samt att kravet möjliggör ändringar under förutsättningen att de görs på ett medvetet sätt. Vidare går det inte att besluta om en generell varsamhet gentemot alla byggnader utan denna måste utgå från varje enskild byggnad (f). Även (e) delade uppfattningen om att åtgärder ska utgå från den befintliga byggnaden samt att synliga årsringar ska beaktas och värnas. En åtgärd ska kunna motiveras tydligt och det ska gå att följa händelseförloppet för att kunna bedöma om den är varsam eller ej (c). Att kunna följa ett händelseförlopp kan ses ur två perspektiv. Dels själva åtgärdens händelseförlopp dels byggnadens historiska händelseförlopp. Genom att undersöka byggnadens historiska förlopp kan kunskap om vad den representerar belysas vilket man sedan utgår ifrån för att möjliggöra en varsam ändring (b).

Intervjuperson (d) besvarade samma fråga ur en bredare synvinkel. Varsamhet beskrevs som ett förändrat synsätt på den byggda miljön och dess påverkan på människan. Synsättet innebär att hela samhället mer och mer försöker förstå vad som är kvalitéer och viktigt ur ett historiskt perspektiv samt vad som faktiskt betyder något för människor under en längre period. Att våra offentliga rum är viktiga för vårt välmående och vår förankring i tillvaron. (d) kopplade även varsamhetsbegreppet och dess betydelse för den fysiska miljön till idén om ett demokratiskt samhälle och hur människan fungerar inom detsamma. Trots att (d) tolkade och besvarade frågan gällande varsamhet ur ett större perspektiv än övriga informanter går det att utläsa ett likvärdigt förhållnings- och arbetssätt för att en företeelse ska anses varsam. Genom att förhålla sig- och vara medveten om den fysiska miljöns historia och befintliga förutsättningar kan åtgärder göras på ett varsamt sätt som i sin tur går att motivera på ett väl underbyggt sätt.

Både (e) och (b) tog upp konkurrerande aspekter till varsamhetskravet. (e) menade att det alltid är en balansgång mellan varsamhet och ekonomisk hållbarhet. Det är mer komplicerat att väga dessa mot varandra samt besluta om varsamhetskrav när ett område eller byggnad inte är utpekad som exempelvis byggnadsminne och därmed skyddat på ett tydligt sätt. När det kommer till byggnadsminnen beskrev (b) att dagens tekniska egenskapskrav ställer höga krav och konkurrerar med varsamhetskravet vilket skapar situationer där de kulturhistoriska värdena påverkas negativt. Både (a) och (b) tryckte på vikten av att inte slarva med varsamhetskravet trots att en byggnad inte är utpekad som byggnadsminne eller riksintresse. Kravet gäller alltid och ska respekteras för såväl statliga byggnadsminnen som bostadshus.

5.2.2. Förvanskning

Den samlade bedömningen av intervjusvaren gällande *förvanskingsförbudets innebörd och förvanskningensbegreppet betydelse* för respektive informant är att förvanskingsförbudet och varsamhetskravet går hand i hand. För att kunna genomföra en åtgärd utan att förvanska byggnaden eller bebyggelseområdets såväl materiella som immateriella värden måste åtgärden, likt förhållningssättet för varsamhetskravet, utgå ifrån dess enskilda förutsättningar samt historia. Vidare krävs ett medvetet förhållningssätt där åtgärderna kan motiveras och redogöras för (a, b, c, d, e, f).

(b) menar att en förvanskning skett när det inte längre går att läsa av byggnaden, exempelvis när den yttre rocken inte längre är i samklang med interiören. Samtidigt måste man ha bakgrundskunskap om byggnaden för att kunna tolka dess värde och möjliga förvanskning. Ungefär samma tolkning kan utläsas av (e) som beskriver en förvanskning som att på något sätt göra någonting till något helt annat än det är eller har varit, vilket kan omfatta såväl utseende som verksamhetsrelaterade värden. Vidare är det att inte kunna förklara ett medvetet förhållningssätt och kunna motivera sina beslut som ska vara förankrade till byggnadens eller verksamhetens historik. Denna tolkning delas även av (a) som anser att förvanskning är när åtgärder genomförts utan hänsyn och respekt för byggnadens förutsättningar.

Det medvetna förhållningssättet togs även upp av (d) som beskrev förvanskning i ett samhällsperspektiv kopplat till vår syn på rätten att ändra och eliminera värden som kan vara betydelsebärande för nästkommande generationer trots att vi idag kanske värderar dess betydelse lågt. Förvanskning innebär således att inte förhålla sig till vår byggda miljö på ett medvetet sätt vilket kan resultera i konstiga lösningar där viktiga kvalitéer byggs bort. Det är viktigt att inte utgå ifrån att vi är den enda generationen som har rätt att bedöma och vara delaktiga i besluten gällande vår byggda miljö (d).

Ytterligare en uppfattning om förvanskningensbegreppet som togs upp av flertalet informanter är att förvanskning kan ske på olika sätt och omfatta skilda företeelser i det enskilda fallet. I vissa fall kan förvanskning vara kopplat till bevarandet av ett visst material eller teknik och i andra byggnadens uttryck (f). En förvanskning kan även ske av en byggnads interiörer exempelvis måleri. Som tidigare nämnt kan det också vara en alltför stor skillnad mellan exteriör och interiör som genom till exempel ovarsam renovering förvanskats och trivialiserat en byggnads interiör (b). Det är även viktigt att belysa att förvanskingsförbudet omfattar såväl kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer som byggnader och miljöer som pekats ut som värdefulla ur en miljömässig, historisk eller konstnärlig synpunkt. Detta exemplifierade (c) med ett rättsfall gällande en byggnad som var uppförd under 2000-talet där domen innebar nekat bygglov med hänvisning till att det skulle innebära en förvanskning av den arkitektoniska idén och formspråket. Vidare menar (c) att en åtgärd i sig kan vara varsam men på det hela sammantaget blir förvanskande. Att förvanskingsförbudet omfattar både små som stora företeelser kopplade till den byggda miljön beskrev även (d) genom sin koppling av förvanskingsförbudet till förvanskning av hela bebyggelseområden och uppfattningen om vår rätt att ändra den fysiska miljön.

Tre av informanterna tog upp att gränsen mellan möjliga åtgärder och dess konsekvenser, i form av förvanskning, är en ständig avvägning. Samtidigt som att byggnaden måste gå att läsa av och dess värden ska bevaras måste den också få möjligheten att leva och användas (f). I vissa fall går det att göra en mängd olika åtgärder, trots detta måste avvägningen mellan åtgärdernas möjligheter och dess konsekvenser alltid göras (c). Även om lagstiftningen sätter ramar för möjliga åtgärder finns det enligt (e) ett tolkningsutrymme vilket kan innebära skilda meningar gällande om en åtgärd innebär förvanskning.

5.2.3. Tillämpning

Följdfrågan ”i vilka sammanhang intervjupersonen påverkas och arbetar med den samlade lagstiftningen gällande ändring av byggnad” gav ett blandat svarsresultat. Detta beror dels på svarsgruppens varierande befattningar och arbetsgivare dels på dess skilda utbildningar och kompetensområden inom områdena fysisk planering, kulturvård och arkitektur.

Endast en av de sex medverkande informanterna svarade att den i dagsläget aldrig hanterar arbetsuppgifter som påverkas av lagstiftningen gällande ändring. Detta beror enbart på att informantens nuvarande åtaganden består av rena ledningsuppgifter för ett arkitektkontor vilket innebär att det är hennes kollegor som arbetar med ärenden gällande ändring. Informanten har dock lång erfarenhet av denna typ av uppgifter och tillvägagångssätt vid ändring av byggnader (d).

Två informanter svarade att lagstiftningen på olika sätt påverkar deras arbete men att de inte arbetar med den i direkt mening. De krav som ställs i PBL påverkar och gäller alla byggnader, inklusive de statliga byggnadsminnena, vilket innebär att de genomsyrar alla byggnader och åtgärder (b) hanterar. Statens Fastighetsverk styrs dock av förordningen om Statliga Byggnadsminnen vilken innefattar skyddsbestämmelser som i första hand leder verksamhetens arbete. Det är således förordningen som är den närmsta lagstiftningen SFV arbetar mot samtidigt som PBL är en viktig del som alltid finns med i bakgrunden. Den andra informanten som svarade att den påverkas av lagstiftningen i sitt dagliga arbete är (e) som genom sitt arbete inom planbestämmelsegruppen för Forsåkerprojektet kommer i kontakt och arbetar med lagstiftningen gällande ändring. Det är lagstiftningen som sätter ramarna för vilken typ av bevarandekrav som ska appliceras på området och dess bebyggelse samtidigt som det är gruppens ansvar att besluta om vilka möjligheter och begränsningar man önskar sätta för stadsdelen. (e) menar dock att det inte är hennes kompetensområde att besluta om bestämmelser gällande ändring av byggnad utan att detta görs av andra personer inom gruppen. Informantens uppgift består av att driva fram detaljplanen och vad den ska möjliggöra samt åstadkomma samt balansera dess olika intressen och aktörer (e).

Resterande tre informanter svarade att de nästan alltid eller dagligen påverkas och arbetar med lagstiftningen gällande ändring av byggnad. Detta beror på att de mer konkret arbetar med uppgifter som hanterar denna form av ärenden jämfört med övriga informanter. Inom den kommunala verksamheten skiljer sig svaren något åt mellan informant (a) och (f) på grund av vilken detaljnivå de arbetar. Som handläggare för detaljplaner samt arbete med bland annat planbesked och programarbeten anser (a) att lagstiftningen alltid finns med men att han arbetar med den i ett stort perspektiv och kanske inte på någon detaljnivå. Vidare bedömer (a) också att lagstiftningen gällande ändring av byggnad hanteras på ett mer fritt sätt, i beslutsfattanden och vid överväganden, inom den kommunala verksamheten i jämförelse med byggnader som är utpekade som statliga byggnadsminnen eller utgör eller ligger inom ett område som är ett riksintresse. Som stadsantikvarie hanterar (f) lagstiftningen främst i bygglovsärenden. Ärendena kan ha olika karaktär och storlek vilket gör att (f) även arbetar på en detaljnivå som (a) vanligen inte hanterar. Vidare har (f) haft en betydande roll i den ovannämnda planbestämmelsegrupp som arbetat fram de planbestämmelser som ska gälla i detaljplanen över Forsåker. Detta visar ytterligare på bredden i stadsantikvariens arbetsuppgifter och hur de påverkas av lagstiftningen. Informant (c) svarade att lagstiftningen påverkar dennes arbete hela tiden. Eftersom (c) arbetar 50 % som bygglovshandläggare och 50 % antikvarie kan dess påverkan pendla men att lagstiftningen alltid finns med, främst vid olika former av hyresgästanpassningar och förfrågningar om tekniska egenskapskrav. Eftersom det alltid finns möjlighet till avsteg vid ändring av befintlig bebyggelse kommer man alltid i kontakt med lagstiftningen (c).

5.2.4. Värderingsprinciper

Av frågan "Arbetar du efter någon form av princip när du värderar graden av förvanskning/varsamhet?" framgick tre huvudsakliga principer/arbetsmetoder som används av informanterna vid bedömning och beslut gällande ändring, varsamhet och förvanskning. Den första principen är att varje byggnad är unik och därför ska bedömas utifrån sina individuella förutsättningar. Det går inte att rulla ut en lösning som passar för alla hus (b). Varje byggnad måste analyseras från fall till fall och först därefter bör en lösning väljas. Vidare finns det många olika principer vid tillägg, allt från den modernistiska där tillägget görs tydligt och avläsbart till tillägg som underordnas byggnaden och smälter in i dess uttryck (a). Att vara utforskande, nyfiken och noggrann i att förstå vad de olika lagstiftningarna faktiskt försöker försvara eller visa på belyser (d) som en viktig princip. Att även arbeta noggrant med analyserna och låta detta arbete ta tid för att inte riskera att en lösning väljs för snabbt och utan eftertanke är också viktigt vid bedömning (d).

Fyra av sex informanter hävdar att de tar stöd och hjälp ifrån andras bedömningar i form av bland annat antikvariska utlåtanden, inventeringar, kulturmiljöunderlag, värderingsmodeller och olika typer av utredningar (b, c, e, f). En av de klassiska värderingsunderlag som kom upp var Axel Unnerbäckes *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* som SFV till viss del utgår ifrån vid bedömningar, (b) trycker dock på vikten av att inte använda denna form av mallar för slaviskt då vårdprogrammen eller förslag man presenterar blir för stolpiga. (b) menar också att arbetet vid en bedömning vanligtvis utgår ifrån de vårdprogram som förhoppningsvis redan finns upprättade för objektet.

Att underlagen och bedömningarna inte blir för stolpiga kan tolkas som att (b) menar att det är viktigt att förmedla kvalitéerna på ett tillgängligt och intresseväckande sätt. Detta leder oss in på den tredje principen vilken är vikten av att tydligt förmedla objektets värden vilka bedömningens utlåtande baseras på. I rollen som antikvarie att det är viktigt att ha förmågan att tydligt förklara varför exempelvis en åtgärd är förvanskande (c) eller att få en fastighetsägare att se objektet med nya ögon och därmed förstå fastighetens värden (f). Två av informanterna tog upp alternativa kommunikationsmedel till det skrivna ordet som är väsentliga vid bedömning och beslut gällande ändring, varsamhet och förvanskning. (a) menar att olika former av skissförslag kan nyttjas för att besluta om exempelvis ett tillägg i form av påbyggnad skulle innebära förvanskning. Genom att pröva med skissförslag kan möjliga alternativ ställas emot varandra och en analys kan genomföras. Av samtliga informanter var (d) den som la störst vikt vid en tydlig och framförallt pedagogisk idé vid förmedling och bedömning av värden exempelvis genom att nyttja olika typer av modeller, skisser och grafer. Man måste se det man vill åstadkomma ur olika perspektiv för att i sin tur kunna besluta om vilket perspektiv bedömningen ska utgå ifrån. Genom en schyst pedagogisk idé där man kan redovisa för sina beslut kan man också enas om att samtliga inblandade förstår samma företeelse. (d) menar att det finns en risk med "historieberättande" och att antikvarier i för hög grad förlitar sig på det skrivna ordet. Detta behöver kompletteras med det visuella för att nå en bredare förståelse.

5.2.5. Förändringar i synsätt över tid

För att få in ett tidsperspektiv på uppsatsens frågeställningar fick informanterna beskriva om de *sett en förändring i synen på varsamhet och förvanskning, dels sedan införandet av nya PBL dels ur ett tids- och miljöperspektiv*. Frågan resulterade i en större bredd och dissonans i svaren än tidigare frågeställningar. Trots detta finns en tydlig enighet i uppfattningen om att kulturarvet som företeelse fått ökad status och betydelse för den enskilda människan men också inom samhällsdebatten och samhällsplanering de senaste åren. Orsaken bakom skiftet förklaras och diskuteras av informanterna genom olika aspekter kopplade till den egna yrkesrollen och dess förutsättningar.

Tre informanter svarade att de tydligt ser en skillnad i hanteringen av kulturhistorisk värdefull bebyggelse i stort samt synen på varsamhet och förvanskning i ett tidsperspektiv sedan de började arbeta inom respektive yrkesfält. (a) besvarade frågan genom att belysa skiftet i synen på vilken inriktning som anses ok att välja inom arkitektkåren. För 15–20 år sedan var den modernistiska synen med tydliga tillägg till stor del cementerad som det enda ”rätta” vilket idag luckrats upp. Nu finns en bredare förståelse för att arbeta på byggnadens villkor vilket medför en mer vidsynt inställning till vilken inriktning som är möjlig att ta även om det innebär ett slutresultat av, vad man tidigare lite föraktfullt kallade pastisch eller liknande. Trots att synen på möjliga inriktningar i vissa forum blivit mindre dogmatisk och synen på vad man rent principiellt tycker är ok har breddats har den inom andra forum blivit dogmatisk åt andra hållet, exempelvis inom föreningar såsom Arkitekturupproret (a). Ytterligare skillnader i synsätt upplevs inom den egna organisationen menar (b) som anser att det idag är lättare att föra upp vissa frågor gällande kulturhistoriskt värde samt att skyddsbestämmelserna och vårdprogrammen inte ses som ett tungt ok. Istället finns en större acceptans och respekt för att arbetet med denna typ av projekt tar tid vilket de också tillåts göra. Vidare har tillgänglighetsdebatten som var stor för cirka 10 år sedan kompletterats och problematiserats av begreppet frångänglighet. (b) hävdar att det idag finns många fler krav byggnaderna ska uppfylla är när hon började arbeta under början av 1990-talet. Vidare menar (b) att hållbarhetsperspektivet ger de kulturhistoriska frågorna stöd och att fastighetsägare och andra aktörer lyssnar på ett annat sätt om man för in ett hållbarhetsperspektiv på möjliga alternativ vid åtgärder som innebär ändring. Perspektivet bidrar till att alternativ, som kanske är dyrare men mer hållbara över tid samt lämpligare för att bibehålla byggnadens värden, väljs framför andra som är sämre ur både ett miljö- och kulturhistoriskt perspektiv (b). Som bygglovshandläggare och antikvarie ser (c) att förbudet som infördes med nya PBL resulterat i att förvanskning rent juridiskt fått ett tydligare och hårdare lagstöd vid överprövning. Hon ser också att de kulturhistoriska värdena fått högre relevans och betydelse vid de överprövande instanserna. Detta förklaras dels som ett resultat av att domstolarna tagit in fler tekniska råd med rätt kompetens samt att rättsfallen är tydligare utformade och beskrivande i sina motiveringar och resonemang vilket medför färre godtyckliga domar. Ur ett miljöperspektiv finns ett större processtänk och fokus på återbruk samt en tydligare diskussion gällande vilka incitament som styr våra val och handlingar (c).

Två av informanterna förklarade att de inte kan besvara frågan direkt kopplat till PBL på grund av att de inte arbetar med denna typ av frågor. Istället besvarades frågan genom att koppla den till större samhällsfrågor med fokus på ekonomiska och sociala perspektiv. Synen på varsamhet, förvanskning och kulturarv i stort har genomgått ett skifte. Detta kan bland annat utläsas av att historia och kulturarv idag ses som ekonomiska resurser som används i syfte att både skapa och marknadsföra en produkt eller ett område (e). Vidare menar (e), likt (c), att det finns ett ökat intresse och arbete för processtänkt och hållbarhet inom fältet för samhällsbyggnad. Problematiken för hållbarhetsmålen är att de jobbar emot sig själva, hållbarhet kan ses ur olika perspektiv vilka således kan gå emot varandra vid ändring av byggnad. Exempelvis handlar en miljöcertifiering av en byggnad om energieffektivisering, vilket ställer krav på byggnaden som kan gå emot dess kulturhistoriska värden, medan hållbarheten i att återanvända inte syns i dessa certifieringar. Hållbarhet ställs således emot hållbarhet i många beslut gällande ändring av byggnad (e). Skiftet i synsätt kan även ses ur ett socialt perspektiv genom det ökade intresset för historia och kulturmiljöaspekter samt dess påverkan på människan. Detta kan yttras genom att fler tar plats i debatten kring vad som anses som fult och fint, exempelvis arkitekturupproret som (a) belyste, men också i att det finns en förbättring i kommunikationen mellan yrkesverksamma och medborgare som bidrar till att fler människor aktivt deltar i planeringsprocessen (d). En orsak till det ökade intresset och respekten för det byggda kulturarvet förklarar (d) genom att människor, till följd av bland annat kriget på Balkan under 1900-talet och kriget i Syrien, sett och förstått hur betydelsefullt byggda kulturarv

är för en befolkning och hur allvarligt det är när dessa förstörs i väpnade konflikter i syfte att eliminera inte bara den fysiska byggnaden utan också de immateriella värdena den besitter (d).

En av informanterna anser inte sig se någon större skillnad i synsättet sedan införandet av nya PBL eller ur ett miljöperspektiv utöver att miljöfrågan är något man diskuterar inom branschen (f). Istället menar (f) att kulturmiljöfrågor inom kommunen återigen lyfts som ett resultat av att ett nytt kulturmiljöunderlag tagits fram och fört med sig en ökad medvetenhet kring denna typ av frågor. Dock kan hållbarhetsperspektivet vara ett argument bland andra vid förfrågan om exempelvis ombyggnad. (f) menar att det är svårt att helt förändra eller vända människors inställning och synsätt gällande varsamhet, förvanskning och kulturarv i stort.

5.3. PRAKTISK TOLKNING OCH TILLÄMPNING – FORSÅKER, MÖLNDAL

Papperstillverkningen vid Mölndalsfallen har anor från 1600-talet då områdets första pappersbruk etablerades. Forsåkerområdet, som är en del av den industrimiljö som växt fram över tid kring Mölndalsfallen, är sedan mitten av 1700-talet synonymt med framgångsrik pappersindustri. Under 1900-talet var bruket känt som Papyrus. Fabriksområdet var fram till slutet av 1800-talet relativt utspritt och har därefter förtätats med bebyggelsen koncentrerad kring ån som löper genom området. Områdets bebyggelse uppvisar en stor variation i uttryck då den stäcker sig över en lång tidsperiod samt genomgått förändringar över tid. Utöver fabriksbebyggelsen är området även präglad av de personalbostäder som uppfördes i anslutning till fabriksbyggnaderna. Tillsammans utgör industri- och bostadsbebyggelsen en helhetsmiljö som dels vittnar om områdets industrihistoriska utveckling, dels industrisamhällets hierarkiska organisation (Mölndals stad 2018, s. 72).

År 2009 förvärvade Mölndals stad fabriksområdet av Stora Enso efter att pappersbruket gått i konkurs med avsikt att utveckla området till en ny stadsdel. År 2010 inrättades MölnDala Fastighets AB som kommunalt bolag med ansvar för planering, utveckling och exploatering av området. Det kommunägda bolaget driver projektet i samverkan med sex privata byggaktörer som tillsammans med MölnDala bildar ett konsortium i syfte att driva ett gemensamt utvecklingsarbete. Den nya stadsdelen kommer vid sitt färdigställande inrymma över 3000 bostäder, tusentals arbetsplatser samt lokaler för utbildning, kultur, service och utbildning. Vidare bevaras ett antal av de äldre industribyggnaderna som tillsammans kommer utgöra ”Industrikärnan” – områdets knutpunkt. Den äldre bebyggelsen kommer kompletteras med modern arkitektur dels inom industrikärnan samt runt omkring denna. Under 2017 var en av Forsåkers två detaljplaner ute på samråd för att under 2018–2019 följas av ett intensivt planerings- och förprojekteringsarbete innefattande utformning och innehåll av området (MölnDala Fastighets AB 2018, s. 7).

En del av planeringsarbetet var att ta fram detaljplanens planbestämmelser för industrikärnans bebyggelse. Arbetsgruppen som arbetat med detta består av representanter från MölnDala fastighets AB och Mölndals stadsbyggnadskontor samt stadsantikvarien. Under min praktikperiod fick jag inblick i gruppens arbete och de planbestämmelser som då, i huvudsak, var färdigställda. Under tiden uppsatsens undersökning genomförts kan mindre detaljer i bestämmelsernas utformning skett men efter samtal med en av bolagets projektutvecklare, (e) som sitter i plangruppen har jag fått bekräftat att de tre bestämmelserna som till viss del använts i intervjuerna inte reviderats. De generella utgångspunkterna för bevarande och förändringar av kulturhistorisk värdefull bebyggelse och miljö plangruppen satt för området grundar sig dels i den kulturhistoriska utredningen som Lindholm Restaurering utförde 2014-02-03 samt Mölndals kulturmiljöprogram som antogs av kommunstyrelsen 2018-03-28.

Som tidigare nämnt har jag valt att använda två byggnader inom industrikärnan för den praktiska tolkningen inom undersökningens intervjudel i syfte att kunna jämföra hur informanterna resonerar gällande varsamhet och förvanskning i ett konkret exempel. Nedan följer en kort byggnadshistorik och byggnadsbeskrivning för respektive byggnad samt genomgång av de planbestämmelser som diskuterades under intervjuerna. Därefter följer intervjuresultaten med fokus på följande huvudteman: varsamhet, förvanskning, återanvändning samt arkitektoniska principer.

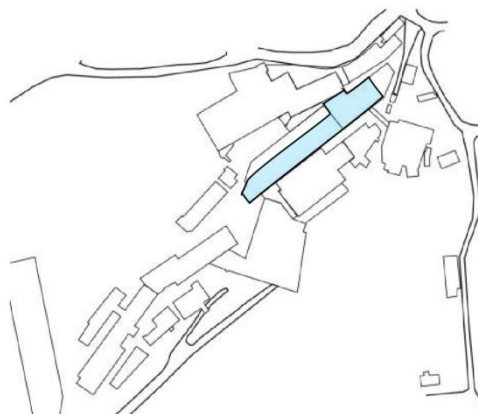
Figur 1. Dagens utseende byggnad 10 och 18.

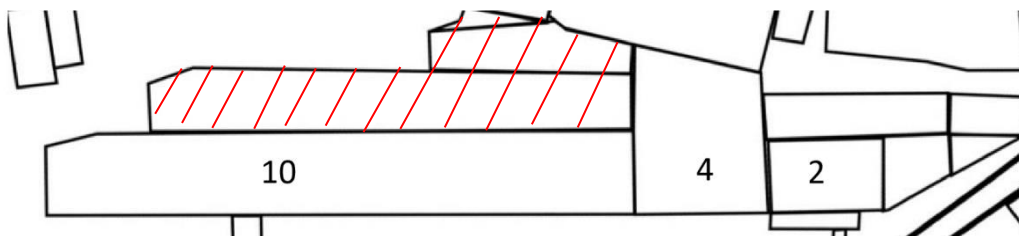
Figur 2. Visionsbild över byggnad 10 och 18.

5.4. BYGGNAD 10

Byggnad 10 byggdes år 1896 som pappersmaskinhall och är idag en av områdets äldsta byggnader. Fabriken var från början uppförd som en långsmal tegelbyggnad i ett plan försett med sadeltak. Fasaden var försedd med utanpåliggande strävpelare vilka delade in byggnadskroppen i regelbundna sektioner mellan vilka välvda spröjsade fönster var placerade i par. Fasaden var enkelt dekorerad med en murad takgesims runt takfoten samt gult tegel i murband och vid fönsteromfattningarna. Byggnadens södra gavel var försedd med en port med pardörrar och överljus samt tre välvda fönster vid nocken. Idag är byggnad 10 förankrad med byggnad 2 och 4 som tillsammans utgör en långsträckt byggnadskropp. Indelningen är inte förankrad i dess ursprungliga utseende utan har tillkommit under några av dem förändringar samt ombyggnationer byggnaden genomgått under 1900-talet som en del av verksamhetens utveckling och behov. Redan 1910 blev byggnad 10 påbyggd med en våning vilken utformades i samma stil som originalutförandet med fönsterpar och utanpåliggande strävpelare vilka därefter stäckte sig över bägge våningsplanen. Byggnaden förlängdes år 1929 och fick då dagens utseende med ett avfasat hörn anpassat efter järnvägsspåren som då löpte nära inpå byggnaden. Även denna tillbyggnad följde det ursprungliga utseendet men med stora välvda fönster i gavelfasaden (Lindholm Restaurering Ab 2015, s. 32).

Figur 3. Byggnad 10, 4 & 2 utgör idag en långsträckt byggnadskropp. Källa: Kulturmiljöutredning Lindholm restaurering.

Figur 4. Byggnad 10 var tidigare motbyggd åt väster, idag rivet (illustrerat med röd markering). Källa: Kulturmiljöutredning Lindholm Restaurering.

Byggnad 10 är idag en långsmal tvåvåningsbyggnad vilande på en låg naturstenssockel. Byggnaden är uppförd med betongstomme och försedd med ett plant tak. Fasaden är i rött tegel murad i kryssförband med utanpåliggande strävpelare och fönsterpar som tillsammans skapar en regelbunden indelning vilken följer hela den södra långsidan. Dekorationen är sparsmakad med en murad takgesims som löper längs takfoten samt inslag av gult tegel vid fönsterindelningar och murband. Rivning av den tidigare motbyggda byggnadskroppen har resulterat i att stora delar av den norra fasaden idag uppvisar stora skador bland annat genom att strävpelarna på denna fasad eliminerats vid rivningsarbetet. I den västra gavelfasaden är idag två av de tidigare fyra fönstren igensatta. De övriga två är ersatta med dels en infartsport dels en lastintag med breda vita markeringar. Utöver nämnda större förändringar uppvisar byggnadens fasader även en mängd mindre i form av bland annat igensatta fönster, nyupptagna öppningar och ersättning av spröjsade fönsterglas till betongglas. Byggnaden är idag övertäckt med ett skyddstak i syfte att skydda den mot yttre klimatpåverkan. Eftersom förändringarna genomförts efter den ursprungliga stilen har byggnaden ett enhetligt utseende och originalbyggnaden är fortfarande möjlig att uppleva.

Figur 5. Västra gavelns fasad 2019.

Figur 6. Västra gaveln år 1899.

Figur 7. Karta över *Industrikärnan*.

Figur 8. Byggnadens tak är idag övertäckt med skyddstak för att minska väderbitning.

5.4.1. Planbestämmelser som diskuterats under intervjuer - Förslag februari 2019

- q₁ Byggnadens industrikaraktär får inte förvanskas.
- k₁ Fasader ska vara av tegel eller natursten lika befintligt eller ursprungligt. Fasadernas tegelarkitektur och spår från tidigare ändringar ska värnas och vara fortsatt avläsbara. Fönster i befintliga fönsteröppningar ska vara lika befintliga fönster vad gäller material, uttryck och proportioner.
- k₂ Nya fönster- och entréer ska placeras i lägen för igenmurade öppningar eller genom förstoring av befintliga öppningar. Vid igensättning av öppningar ska företrädesvis betongglas eller tegel användas.
- f₁₃ Tillägg ska utformas med hög arkitektonisk kvalitet. Tillägg får inte uppfattas som dominerande över befintlig byggnad.

5.4.2. Varsamhet

Svarsresultatet på frågan hur respektive informant *resonerar kring varsamhet för byggnad 10* är likt svaret på den teoretiska tolkningen av varsamhet och varsamhetskravet mycket samstämmigt mellan undersökningens medverkande. Utgångspunkterna för resonemangen är byggnadens synliga förändringar som tillkommit efter verksamhetens behov i olika skeenden samt den fortfarande tydligt avläsbara grundstrukturen ska hanteras med varsamhet.

Varsamhetsbedömningen gällande byggnad 10 utgick för majoriteten av informanterna från byggnadens synliga tillägg som tillskansats efter verksamhetens behov. Ett pragmatiskt förhållningssätt med rationella tillägg är typiskt för industriområden där det praktiska går före det estetiska. Det är dessa spår som vittnar om byggnadens industrihistoria och är därför väsentliga att värna om. Vidare menar flera av informanterna att byggnadens historia av förändringar som tillskansats efter behov kan avgöra hur man tar grepp om den framöver och att nya tillägg därför ska tillåtas (a, c, d, e, f). Samtidigt som byggnaden karaktäriseras av de avläsbara tilläggen som tillskansats utan större hänsyn till byggnadens ursprungliga uttryck präglas den trots allt av en tydlig grundstruktur. Den långsträckt byggnadskroppen, dess synliga stålkonstruktion, den öppna stora volymen samt fasadmaterialet ska beaktas vid bedömning av varsamhet för att bibehålla originalbyggnadens utseende och struktur (a, c, e, f).

Flera informanter tog upp svårigheten i att dels bevara den industriella, ruffa industri känslan med synliga tillägg dels utveckla och funktionsförändra området i stort och byggnaden i fråga. Förändringarna ska synas och risken med en alltför hård renovering är att byggnadens uttryck blir för tillrättalagt och dess historiska spår raderas (b, d, f). På grund av byggnadens nuvarande skick menar (d) att det är en stor byggnadsteknisk utmaning men att det är viktigt att bevara patina och slitage för att byggnadens historiska känsla ska bibehållas.

Två informanter kopplade varsamhet till sociala perspektiv. Varsamheten omfattar, utöver byggnadstekniska och estetiska aspekter, också vilken typ av verksamhet som planeras bedrivs i byggnaden i framtiden. Verksamheter som känns öppna och inbjudande skapar en känsla av inkludering medan verksamheter som känns privata, exklusiva eller lyxbetonade sänder ut motsatsen (a). Industriområden är som, flera av informanterna pekade ut som karaktäristiskt, vanligen utbyggda över tid med en pragmatiskt förhållningssätt vilket (b) menar ger denna typ av områden en känsla av tillåtande ruffighet. Denna kan dock vara svår att bevara och vid bedömning av visionsbilden i jämförelse med dagens utseende anser (b) att den tillåtande ruffigheten till viss del gått förlorad. Hon menar att dagens landskap är mycket mer tillåtande än visionsbilden på grund av att man bytt ut dels människor dels innehåll (b).

5.4.3 Industrikaraktär

Då en av planbestämmelserna fastställer att byggnadens industrikaraktär inte förvanskas fick informanterna besvara frågan *vad industrikaraktären innefattar* enligt deras uppfattning. Svaren är av mycket likartad karaktär och bildar tillsammans tre huvudsakliga aspekter som informanterna uppfattar och bedömer som byggnadens industrikaraktär.

Den första aspekten som utgör en del av industrikaraktären enligt svarsgruppen är originalbyggnadens grundstruktur innefattande dels dess konstruktion dels dess materialval och dekorelement (a, b, c, d, e, f). Konstruktionen framträder på ett sätt synonymt med industribyggnader genom exempelvis synliga stålbalkar och öppna stora volymer (a). Konstruktionen vittnar i kombination med materialet och dekorelementen om tiden runt sekelskiftet 1900 då industribyggnader visades stor omsorg genom att uppföras på ett välbyggt, ordentligt och funktionsmässigt sätt (b, d, e). Det var inte fult eller slarvigt byggt från början utan välbyggt med fina men enkla detaljer. Därmed bör det även fortsätta att vara omhändertaget och välbyggt även i framtiden (d).

Andra aspekten som kopplades till byggnadens industrikaraktär var dess placering och sammankoppling med byggnad 2 och 4. Det är viktigt att inte bryta upp de tre byggnaderna utan att dessa får vara fortsatt sammankopplade (f). Att byggnaden är förlagd på det här sättet berättar om dess industrihistoria och verksamhetens behov av långsträckta byggnadskroppar (c, e).

Som tredje aspekt som ger byggnaden dess industrikaraktär belystes dess synliga årsringar med tydliga och rationella tillägg tillskansade efter verksamhetens behov (a, b, c, d, e, f). Årsringarna ska respekteras menar (c), exempelvis skulle en ersättning av infartsporten till ett tidigare stickbågsformat fönster inte respektera byggnaden och dess årsringar. Två av informanterna tryckte på vikten av att inte rätta upp och tillrättalägga fasadens nuvarande uttryck allt för mycket. Karaktären kommer gå förlorad om man gör det för ”flashigt” och raderar ut de synliga spåren (f). (d) menar att det inte får bli ”för pyntat” utan tillåts vara ganska rått men ändå omhändertaget.

5.4.4. Förvanskning

Efter att förklarat vad industrikaraktären innefattar fick intervjudeltagarna besvara frågan *Vilken eller vilka ändringar skulle innebära en förvanskning av byggnaden?* Syftet med frågan var att få svar på vad som rent praktiskt skulle leda till förvanskning med fokus på det materiella och greppbara i relation till de svar gällande industrikaraktären som dels innefattar materiella dels immateriella aspekter.

Majoriteten av de tillfrågande tog upp att en åtgärd som skulle innebära eliminering av de spår i form av tillägg eller en alltför hård upprättning och likställning av dessa skulle resultera i en förvanskning av byggnaden (c, d, e, f). Ändringar ska göras på byggnadens villkor. (c) anser att ändringar gärna får synas men samtidigt måste vara anpassade efter byggnaden. Det ska gå att följa den röda tråden bakom åtgärderna och alltför hårda kontraster kan medföra att tillägg uppfattas som skilda från byggnaden och i sig skapar ett egenvärde istället för att tillföra värde till den befintliga byggnaden (e). En av informanterna menade att byte av fasadmateriell, täcka över dess dekorelement samt konstruktion skulle medföra en förvanskning. Här nämndes även interiörens synliga konstruktion som av täckning av exempelvis gipsskivor skulle innebära att en del av industrikaraktären skulle gå förlorad och därmed innebära en förvanskning (a).

När volymer tillförs är proportionerna viktiga att beakta så att exempelvis en påbyggnad inte blir dominerande över befintlig byggnad (d, e). Ett uttryck som användes av (e) var att hon anser att många påbyggnader ser ut som ufon som landat på den befintliga byggnaden utan hänsyn till denne och dess volym samt proportion. I detta fall och överlag tycker (e) att en påbyggnad kan utformas som en flört

eller med koppling till den historiska karaktären utan att det ska behöva ses som en pastisch eller kuliss. Vidare efterfrågades ett större mod från arkitektkåren att våga satsa på denna form av uttryck i relation till den annars så hårt kontrasterande och brytande utformningen som används vid tillägg (e).

Samtliga informanter tog på något sätt upp byggnadens fönster i relation till frågan om förvanskning. Fem av informanternas svar är överensstämmande medan en informant resonerar på ett sätt som skiljer sig från de övriga. Majoriteten av de tillfrågade menar att en förvanskning skulle ske om byggnadens fönster helt skulle ersättas av en annan typ eller fönstersättning skulle ändras (a, c, e, f). Förvanskning skulle medföras varje sig ändringen innebar att fönster som drar åt det mer ålderdomliga eller åt det helt moderna ersatte det nuvarande av blandad karaktär (e, f). Vidare belystes vikten av att analysera nya fönsters djup i fasaden och val av fönsterglas, nya fönster kan ha ett modernt uttryck men det är viktigt att dessa infogas på ett lämpligt sätt och utan för tjocka ramar. Att lastintagets nuvarande port fått glas är ett bra sätt att göra ändringar på byggnadens villkor (d). (b) delar uppfattningen om att fönsterna, dess utformning och placering, är en mycket viktig beståndsdel för industrifastigheter med övriga informanter i svarsgruppen. En skillnad i svaren är dock att (b) anser att lastintaget, som öppnats upp som fönster i visionsbilden, rimligtvis skulle kunna återgå till en bågform vid ändring på grund av att porten ändå inte är menad att vara kvar. På detta sätt skulle byggnaden få tillbaka sin ursprungliga fönstersättning. Ljus kan brytas in på mycket bra sätt utan krav på att nyttja stora fönster (b).

5.4.5. Återanvändning och arkitektoniska principer för påbyggnad

Frågan *vilken typ av återanvändning, ur ett socialt och verksamhetsperspektiv, informanterna helst ser att byggnaden nyttjas för* genererade två huvudsakliga svar. Byggnaden och området i stort bör ha en blandning av verksamheter som generar flöden under dygnets alla timmar. Industrikärnans ruffa industribyggnader lämpar sig väl för olika typer av kreativa näringar. Möjliga verksamheter som föreslogs var små verkstäder, shops/studios, konstateljéer, start-ups och bibliotek (a, b, d, e). En av informanterna poängterade att besluten gällande området i stort är långsiktiga för Mölndal som stad men att industrikärnan kan innehålla dels kort- och långsiktiga verksamheter för att också skapa spännande möjligheter för verksamheter som annars har svårt att integreras i denna typ av områden (d). Denna idé delas av (e) som menar att projektutvecklarna har arbetat efter en pyramidmodell där basen utgörs av fasta, långsiktiga hyresgäster och verksamheter som kan balansera upp spetsen av kreativa och spännande upplevelser/koncept som i sin tur lockar flöden till området. Det andra svaret som flera gav var att byggnaden bör användas av verksamheter som uppskattar stora och öppna ytor. Genom att ta in hyresgäster som passar in i industrikaraktären kan exempelvis byggnadens rumshöjd och öppenhet förbli oförändrad (a, b, f).

Vid förfrågan om *vilka arkitektoniska principer informanten ansåg bäst lämpad för påbyggnad samt inställning inför visionsbildens förslag* delade majoriteten av svarsgruppen en positiv inställning till visionsbilden. Påbyggnaden beskrevs som spännande och kreativ (a), dess muralmålning med graffiti som spännande och något man ska jobba vidare på då just graffiti är kopplat till Forsåker (d), eftersom inga större förändringar skett på originalbyggnaden menar (c) att visionsbilden är bra. Grundbyggnadens känsla finns kvar och ändringar har gjorts men med koppling till byggnadshistoriken, exempelvis gångbryggorna i visionsbilden bygger på att det finns sådana nu men i ett annat material (f).

Vidare ansågs visionsbildens förslag bra då den bygger på att tillägg utförs efter nya behov vilket området och byggnaden har en historia av (a, c, d). En påbyggnad ska dock utformas efter den underliggande byggnaden proportioner och får inte bli dominerande (c, d). Eftersom det är gaveln av byggnaden besökare möts av och inte dess långsida menar (e) att byggnaden tål en påbyggnad. Tre av informanterna menade att den arkitektoniska principen om ett tydlig markering i detta fall var ett lämpligt förhållningssätt då industrifastigheter vanligtvis hanterats med ett pragmatiskt förhållningssätt

med tillförda volymer efter behov (a, c, d). En markering av brottet mellan originalbyggnaden och påbyggnaden kan göras på flera sätt menar (c), exempelvis genom indrag, annan form eller material. Att tillföra en påbyggnad helt i tegel eller som försöker efterlikna originalbyggnaden rekommenderas inte för byggnad 10, istället föreslogs en lättare konstruktion av modern karaktär som framgångsrik inriktning för en eventuell påbyggnad (a, d).

En av informanterna var mer kritisk gentemot visionsbilden och påbyggnad av kulturhistoriskt värdefulla byggnader sett ur ett stort perspektiv. Informanten menar att det ibland kan vara skönt att slippa påbyggnader och att platta tak ofta används som ursäkt för påbyggnad (b). Vidare anser informanten att det finns en skönhet i det befintliga och att påbyggnader inte alltid blir så bra.

5.4.6. Diskussion

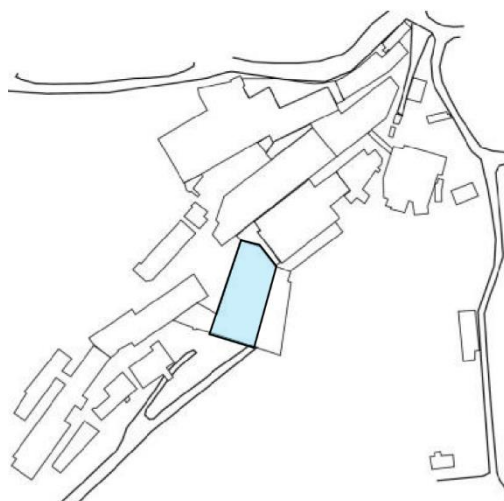
Vid jämförelse av svarsresultatet mellan det teoretiska avsnittet och byggnad 10 finns en stor samstämmighet i informanternas tolkning och uppfattning om varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Varsamhetskravet tolkas som att utföra ändringar på byggnadens villkor och efter dess unika förutsättningar vilket i fallet med byggnad 10 är att ta hänsyn till dels dess distinkta grundstruktur dels dess tydligt avläsbara tillägg som tillkommit efter behov. Svarsgruppens svar stämmer väl överens med vad lagtexten i 8 kap 17 § fastställer. I båda avsnitten kopplades varsamhetskravet till konkurrerande aspekter vilket tillsammans utgör en ständig vågskål som alltid måste beaktas vid ändring. För byggnad 10 menade flera informanter att det är en teknisk utmaning att nå upp till de tekniska egenskapskraven på grund av byggnadens nuvarande kondition samtidigt som dess ruffa industri känsla bevaras. Att hitta lösningar som möjliggör dess fortsatta användning samtidigt som årsringar och byggnadens grundstruktur bevaras är dock helt avgörande i frågan om förvanskning. Om dessa inte beaktas menar informanterna att en eventuell förvanskning kan ske då dessa aspekter är det som utgör dess industrikaraktär. Här är det intressant att belysa att svarsgruppen tolkade planbestämmelsen "*industrikaraktären får inte förvanskas*" på ett mycket likvärdigt sätt och beskrev industrikaraktären på ett mycket överensstämmande sätt trots att denna inte redogörs för i bestämmelsen.

Kopplingen mellan varsamhet mot den fysiska miljön och sociala aspekter gjordes både i det teoretiska avsnittet och för byggnad 10. Flera informanter menade att synen på varsamhet, förvanskning och det byggda kulturarvet i stort hade genomgått en förändring under senare år. Detta är synligt bland annat inom planeringsdebatten där fler människor från samhällets olika delar är aktiva. Vidare har medvetenheten om det byggda kulturarvets betydelse för människor ökat till följd av att krig och konflikter runt om i världen eliminerat betydelsebärande objekt samt förstörts den fysiska miljön i stort. Att vara varsam och hantera den byggda miljön med eftertanke kopplades även till att den numera anses besitta stora ekonomiska värden samt vår ökade medvetenhet kring hållbarhetsfrågor och återbruk.

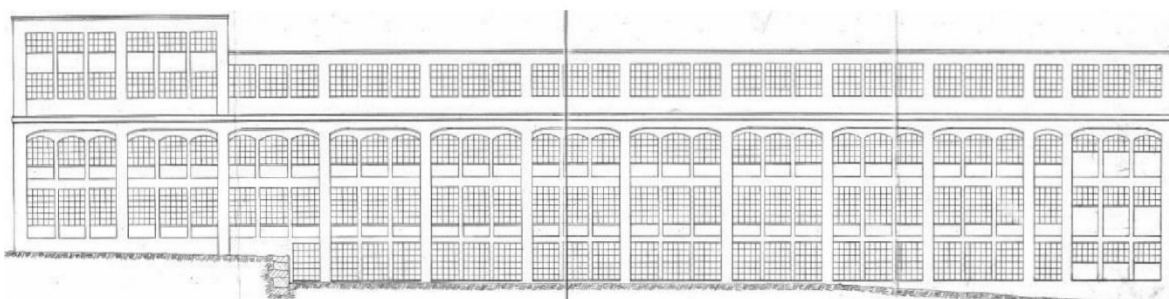
För byggnad 10 blir kopplingen mellan varsamhet och sociala perspektiv synlig i informanternas svar gällande lämplig återanvändning. Samtliga informanter menade att byggnaden bör användas för verksamheter som gör området och byggnaden inbjudande och öppen för många människor. Det är viktigt att skapa flöden till området som i sin tur skapar trygghet. Vidare bör hyresgäster som uppskattar och kan anpassa sig efter de stora öppna ytorna väljas framför sådana som kräver ändringar som förvanskar industrikaraktären. Genom detta förhållningssätt respekteras dels byggnadens historia, verksamheten som bedrivits samt alla människor som påverkat och varit en del av platsen i ett historiskt perspektiv dels nuvarande och kommande generationer som ska nyttja byggnaden och området på ett nytt sätt.

5.5. BYGGNAD 18

Byggnad 18 var ursprungligen en envånings tegelbyggnad med sadeltak. Uppgifter pekar på att den uppfördes någon gång under 1850-talet. 1909 blev byggnaden tillbyggd åt öster för att därefter rivs till stor del år 1910. Nuvarande byggnad 18 uppfördes samma år i suterräng om två till tre våning försett med ett plant tak och slogs i samband med ombyggnaden ihop med tillbyggnaden åt öster. Byggnaderna gavs en enhetlig utformning och bildade tillsammans kromofabrik och sortersal. Grunden till byggnad 18 lades på de den tidigare fabriksbyggnadens gråstensgrund och konstruktionen bestod av en synlig betongstomme. Fasaden utformades med stora spröjsade gjutjärnsfönster i grupper om tre mellan de exponerade betongpelarna. I de nedre våningsplanen var fönsterna rektangulära i sin form medan övervåningens fönster var stickbågsformade. Under fönsterna dekorerades fasaden med bröstningar av gult tegel i murförband och en murad gesims. Vidare förseddes fönsternas spröjsmöten med dekorativa gjutjärnsblommor. Byggnaden genomgick ett antal förändringar under 1900-talet. Byggnaden har bland annat förlängts söderut samt byggts på med två våningar varav den femte våningen endast täckte en mindre del av planet. Dessa förändringar följde det ursprungliga utförandet med putsade fasader och rektangulära fönster i grupper om tre likt de nedre våningsplanen. Under 1900-talets senare hälft kläddes emellertid de två översta våningarna in med röd korrugerad plåt med vilken en del av fönsterna täcktes över. Den tidigare tillbyggnaden åt öster är idag riven (Lindholm Restaurering AB 2015, s. 49).

Figur 9. Byggnad 18 markerad med blått. Källa: Kulturmiljöutredning Lindholm Restaurering

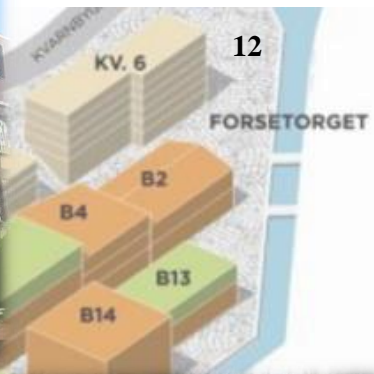

Figur 10. Ritning över västra fasaden från 1945. Källa: AB Papyrus ritningsarkiv via kulturmiljöutredning.

Byggnad 18 har en långsträckt rektangulär byggnadskropp och har idag fem våningar varav den översta är indragen. Den västra fasaden påvisar byggnadens ursprungliga gestaltning mycket väl. De tre nedersta våningarna har ett enhetligt arkitektoniskt uttryck med en spritputsad fasad samt stora fönsterpartier mellan de synliga betongpelarna. Gjutjärnsfönsterna är placerade i grupper om tre med rektangulär form i nedre våningsplanen och stickbågsformade i den tredje våningen. Fönsterna är försedda med spröjs och en blomdekor vid spröjsmötet. Under fönsterna är byggnaden dekorerad med en bröstning av gult tegel i kryssförband samt en murad gesims. De två översta våningarna är klädda i korrugerad röd plåt och flera fönster är övertäckta av densamma. Några av bottenvåningens fönster har bytts ut mot aluminiumfönster men majoriteten av den västra fasadens gjutjärnsfönster är intakta och bevarade. Den södra fasaden är slätputsad och har äldre fönster som dels murats igen dels ersatts med betongglas. Den östra fasaden uppvisar stora skador efter rivningen av tillbyggnaden och är i dålig kondition. Byggnadens interiör uppvisar stora, öppna salar med synliga betongpelare.

11

12

13

14

15

Figur 11. Västra fasadens nuvarande utseende.

Figur 12. Karta över *Industriekärnan*.

Figur 13. Originalfönsterna har kompletterats med innerbåge.

Figur 14. Spröjsmötets dekorblomma i gjutjärn.

Figur 15. Interiör med synliga betongpelare.

5.5.1. Planbestämmelser

- q₁ Byggnadens industrikaraktär får inte förvanskas.
- k₉ Nya fönster- och entréer ska placeras i lägen för igenmurade öppningar eller genom förstoring av befintliga öppningar. Vid igensättning av öppningar ska företrädesvis betongglas eller tegel användas.
- k₁₁ Fasader ska vara i tegel eller spritputs lika befintligt eller ursprungligt förutom den östra fasaden. Spår i fasaden från tidigare ändringar ska värnas och vara fortsatt avläsbara, förutom plåtfasad som får avlägsnas helt.
- k₁₂ Fönster i våning 1–4 på byggnadens västra långsida ska vara av gjutjärn eller därtill liknande material.
- f₁₃ Tillägg ska utformas med hög arkitektonisk kvalitet. Tillägg får inte uppfattas som dominerande över befintlig byggnad.

5.5.2. Varsamhet och industrikaraktär

Av ovanpresenterade svar gällande tolkning och tillämpning av varsamhetskravet menar informanterna att en varsam åtgärd är förenat med att utföra denna på byggnadens villkor och efter dess unika förutsättningar. För att veta hur åtgärden ska utgöras varsamt behöver således dess karaktärsdrag synliggöras och förstås. Svaren på frågorna *hur resonerar du gällande varsamhet för byggnad 18 samt vad innefattar dess industrikaraktär* presenteras därför under samma avsnitt.

Svaren gällande vad industrikaraktären innefattar är mycket likartade bland samtliga informanter. Byggnadens långsträckt byggnadskropp med tydlig betongstomme, den uppglasade fasaden med trefacksindelning, bröstningarna i gult tegel och gjutjärnsfönsterna bedömdes som kärnan för dess karaktär (a, b, c, d, e, f). Även påbyggnaden som idag är övertäckt med röd korrugerad plåt anses utgöra en stor del av dess karaktär bland flertalet informanter. Den beskrevs som spännande i sin råhet och robusthet (a, d) samt mer industriell och därmed i harmoni med området jämfört med visionsbilden påbyggnad (b). De två informanterna som aktivt arbetat med planbestämmelserna och därmed besitter större kunskap om byggnadernas enskilda historia och förutsättningar belyste att påbyggnaden under plåten följer originalutseendet och att det därmed kanske är mer gångbart att ta fram detta uttryck och istället använda inslag av plåt i den nya påbyggnaden (e, f).

Vid jämförelse mellan fotografier från nuvarande utseende och visionsbildens förslag av byggnad 18 var flera mer kritiska mot förändringen jämfört med för byggnad 10. Visionsbildens förslag förklarades bland annat som att vara för tillrättalagt, förslag som nämndes för att motverka detta var att bevara mer av de befintliga tilläggen (a). Vidare beskrevs ändringarna i visionsbilden som en stor förändring och förfining och att byggnaden förflyttats på ett sätt som inte bara var positivt (d). En färgproblematik upplevdes då fasaden blivit för ljus och välputsad i visionsbilden, vidare beskrevs en förändring i hur betongramarna och fönsternas förhållande till fasaden. Arkitekturkvalitén som finns i dagens utseende ansågs försvunnen och visionsbilden beskrevs som ”för mycket tårta” (d). Informanten som är projektutvecklare och varit delaktig i framtagandet av visionsbilden delade åsikten om att visionsbildens fasad möjligtvis blivit för vit och välputsad men förklarade att det är en balansgång och att framtagandet av en visionsbild ibland kräver att man beslutar sig för att använda ett visst uttryck och sedan låta det vara så annars går det att arbeta vidare på små detaljer utan slut (e).

5.5.3. Förvanskning

Vid frågan gällande *vilka åtgärder som skulle innebära en förvanskning av byggnad 18* menade samtliga informanter som tidigare i kapitlet presenterat att det i grund och botten handlar om att utföra åtgärder med respekt och hänsyn för grundbyggnaden och dess karaktärsdrag (a, b, c, d, e, f). Flera av informanterna var kritiska till den förändring av byggnad 18 som visas i visionsbilden. Förslaget beskrevs som en förvanskning på grund av att industrikaraktären gått förlorad och att den befintliga plåtpåbyggnaden är mer i harmoni med industrikaraktären än påbyggnaden i visionsbilden (b). En annan informant menade att proportionerna i visionsbilden inte var riktigt ok och alltför påträngande. Påbyggnadens ansågs för storvulen och inte vidare rolig samt att det skett en förskjutning i skala mellan visionsbilden och dagens utseende som inte är så välgörande (d). Dock menade informanten att en påbyggnad som tog upp tematiken från originalbyggnaden på ett bättre sätt samt minskades och drogs in lite mer kunnat möjliggöra en påbyggnad om två våningar (d). Kritik riktades även mot fasadens utseende på visionsbilden. Om konstruktionen är i gott skick ifrågasätter (c) den stora förändringen och förfiningen av fasadens puts samtidigt menar hon att den kan få se ny ut om byggnadens skick kräver att den putsas om. Vidare anser informanten att nya tillägg kan utformas med ett modernt uttryck på grund av att de är just nya. (c) tror dock inte att en överprövande instans skulle anse att visionsbildens förslag innebär förvanskning på grund om området och byggnaden har en historik av att ändras efter verksamhetens behov. Två av informanterna lyfte återigen risken att området och byggnaden i fråga kommer kännas för tillrättalagt och att det är en fin balansgång mellan att rusta upp samtidigt som de historiska spåren och den ruffa industrikänslan bevaras (a, e).

Det som framgick som byggnadens mest säregna och värdefulla karaktärsdrag var de stora gjutjärnsfönsterna. Vid förfrågan om förvanskning besvarade samtliga informanter att byggnadens industrikaraktär skulle förvanskas om hänsyn inte skulle tas till de befintliga gjutjärnsfönsterna (a, b, c, d, e, f). Dock varierar svaren gällande vilken detaljnivån som bör beaktas vid ändring. Vissa av informanterna tryckte på värdet i dels materialvalet dels dekorblomman vid spröjsmötet (a, d, f). Eftersom byggnadens fasad nästan enbart består av de uppglasade partierna menar både (a) och (d) att det är viktigt att hitta tekniska lösningar som möjliggör de befintliga fönsternas bevarande. (f) anser att en bedömning av vad som är förvanskning av fönsterna måste tas när konkreta förslag finns. En annan informant menade att en förvanskning skulle medföras om fönsterna bytes ut till mot fönster med helt annat uttryck exempelvis helt släta utan spröjs (e).

5.5.4. Återanvändning och arkitektoniska principer

Frågan gällande *vilken återanvändning, ur ett socialt och verksamhetsperspektiv som ansågs lämplig* genererade ett enigt svarsresultat. Informanterna menar att det finns stora möjligheter att fritt använda byggnadens ytor men att det är lämpligt att använda verksamheter och hyresgäster som uppskattar och kan anpassa sig till de stora och öppna ytorna i syfte att bevara interiörens industrikaraktär (a, b, c, d, e, f). Flera informanter belyste dock de tekniska egenskapskraven som kommer innebära att interiören måste ändras för att uppnå kraven på exempelvis brandsäkerhet. Det är därför viktigt att välja tekniska lösningar som möjliggör bevarandet av salarnas öppenhet, de stora ljusinsläppen och den synliga pelarkonstruktionen (a, b, d, f). Förslag på lösningar som delgavs var bland andra att placera toaletter i en sluten del i mitten eller i ett hörn av byggnaden (d), för att uppnå kraven på värmeisolering bör isoleringsglas placeras på insidan istället för att byta ut befintliga fönster (a) och för att synliggöra byggnadens rumshöjd och förstå dess grund kan nytt innertak släppas vid fönster och pelare (f).

Frågorna gällande *arkitektoniska principer och visionsbildens förslag för byggnad 18* gav ett blandat svarsresultat. Två informanter menade att påbyggnadsförslaget med fördel skulle kunna bearbetas ytterligare för att stämma överens med den befintliga byggnaden (a, d). Detta kan förklaras med svaret informant (e) gav, hon menade att visionsbilden endast är ett förslag och inte enbart handlar om

arkitekturen utan platsens innehåll och helhet. Således menar även (e) att förslaget bör bearbetas mer men i ett senare skede.

Responserna till visionsbildens förslag till påbyggnad av byggnad 18 är dels positivt dels negativt. Tre av informanterna hade en mer kritisk syn på förslaget (a, b, d). Informant (a) anser att helheten är ok men att påbyggnadens utformning med de stora fönsterpartierna är avvikande och bryter av byggnaden. Vidare kan de sammanhållna glasytorna uppfattas som dominerande och alltför apart i kontrast till den befintliga byggnaden. Förslaget skulle tjäna på att bearbetas mer för att dels få en mer robust karaktär dels föra upp den befintliga byggnadens fönsteraxlar och linjer (a). För att motverka en eventuell förvanskning som informant (b) anser att visionsbilden uppvisar bör påbyggnadens utformning och utseende utgå från plåten som idag klär påbyggnadens fasad i syfte att motverka en förfining som minskar den industriella karaktären (b). Vidare efterfrågades bättre proportioner, antingen genom att dra ned volymen eller genom indrag, för påbyggnaden samt att fasaden inte görs så vit i visionsbildens förslag (d). Visionsbildens påbyggnad beskrevs dock som spännande i kontrast till den befintliga byggnadens utseende, informanten menade att påbyggnaden skulle passa bättre om ursprungskänslan på byggnad 18 bevaras och att den inte alls passar ihop med den putsade, vita ytan i visionsbilden (d).

Tre informanter hade en inställning till visionsbildens påbyggnadsförslag som kan tolkas som mer positiv. En anledning till att förslaget ansågs bra var att informantens uppmärksamhet och öga inte dras till påbyggnadsrätten för byggnad 18 i visionsbilden. Istället dras ögat till helheten och detaljer såsom byggnad 10 muralmålningen och stora fönsteröppning som är en del av byggnadens lager. En påbyggnad får inte ta över för mycket av platsen som helhet dock är det inte fel att använda den arkitektoniska principen om att tillskansa ett nytt modernt tillägg men med koppling till den befintliga byggnaden (e). Informant (e) menar vidare att fasadmaterialet på visionsbildens påbyggnad kan läsas som exempelvis korrugerad plåt eller träribbor, denna typ av val kan arbetas vidare på mycket mer och byggnaden i sig ger utrymme för att tolka påbyggnadsrätten på en mängd olika sätt. Två av informanterna menade att det grepp om arkitektoniska principer för påbyggnad som tas i visionsbilden är helt ok (c, f). Förslaget anses fungera på grund av att påbyggnaden inte blir dominerande utifrån den vinkeln den kommer vara mest synlig ifrån (f). Vidare tycker (c) att det ligger i områdets historia att bygga på och därför möjliggör vidare påbyggnad. Informanten menar dock att vid bedömning om ett tidigare tillägg kan tas bort, i detta fall den korrugerad plåten, ska denna utgå från vilken roll tillägget har för dels områdets dels byggnadens historia. I detta fall har enligt planbestämmelserna plåten bedömts som icke-betydande för berättelsen om Forsåker och att den därför kan ersättas (c).

5.5.5. Diskussion

Byggnad 18 gav, likt byggnad 10, ett enigt svarsresultat gällande tolkning och tillämpning av varsamhetskravet. Hänsyn ska tas till byggnadens värden och ändringar ska utföras med respekt för dess unika förutsättningar. Svarsgruppen hade även en överensstämmande uppfattning gällande vad som innefattade industrikaraktären för byggnaden. Det som framgick som mest karaktäristiskt och säreget för byggnad 18 är dess långsträckt byggnadskropp med synlig betongstomme som skapar infackningar i fasaden, de stora fönsterpartierna med gjutjärnsfönster, bröstningarna i gult tegel och påbyggnadens korrugerade plåt.

Svaret på vad som skulle innebära förvanskning följer svaren som återfinns för samma fråga i det teoretiska avsnittet samt för byggnad 10. För att skydda byggnad 18 mot förvanskning ska åtgärder utföras med respekt och hänsyn för grundbyggnaden och dess karaktärsdrag. Dock framgår det att svarsgruppen var oeniga i åsikterna gällande visionsbildens förslag jämfört med dagens utseende kopplat till frågan om förvanskning. Hälften av svarsgruppen menade att förslaget är en för stor förfining och förändring samt att byggnaden förlorat sin industrikaraktär. Åsikter om att det är en fin balansgång

mellan att möjliggöra förändring samtidigt som området och byggnaden inte uppfattas som för tillrättalagt. Vidare menade informanterna som var mer kritiska i sin tolkning av visionsbildens förslag var att påbyggnaden var dominerande och att det fanns dels en färg- dels en proportionsproblematik i förhållandet mellan dagens utseende och visionsbilden samt mellan den befintliga byggnaden och påbyggnaden.

De informanter som tyckte att förslaget var acceptabelt och inte innebar en förvanskning menade att påbyggnaden inte var dominerande och att områdets historik av att tillskansa lager efter behov öppnar upp för vidare ändring. Informanterna var dock tydliga på punkten om att visionsbilden endast är ett förslag och att bedömning måste ske efter konkreta förslag presenterats. Vidare menade denna del av gruppen att eventuella ändringar ska bedömas utifrån byggnadens skick och att den får styra vilket grepp som tas för utförande och utseende. Den samlade gruppen var även oense i vilken detaljnivå som ska appliceras på det fortsatta arbetet med gjutjärnsfönsterna.

Av intervjuresultatet för byggnad 18 framgår det att svarsgruppen hade olika tolkningar och åsikter gällande varsamhet och förvanskning. Eftersom flest meningsskiljaktigheter mellan informanternas svar kan tilldras visionsbildens förslag för dels påbyggnadsrätten dels fasadens utformning kan det hävdas att dessa delar av förslaget kräver mer bearbetning och tillsyn jämfört med andra delar av förslaget. Resultatet kan också tolkas som att planbestämmelserna för byggnad 18 i viss mån ger utrymme för tolkning vilket i sin tur kan leda till eventuell förvanskning av byggnaden värden.

6. Lagstiftningens tolkningsram och dess konsekvenser för kulturmiljön

6.1. RESULTAT

Syftet med uppsatsen var dels att undersöka hur ändring av bebyggelse samt skydd av kulturvärden vid ändring ska genomföras enligt aktuell lagstiftning dels hur yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur tolkar och tillämpar lagstiftningen ur ett teoretiskt och ett praktiskt perspektiv. Vidare syftar uppsatsen att beskriva vilka andra aspekter som kan konkurrera med varsamhetskravet vid ändring av befintlig byggnad. Utgångspunkten för uppsatsens undersökning var att det finns rum för tolkning av de allmänna kraven om varsamhet, förvanskningförbudet vid ändring av byggnader som är särskilt värdefulla ur kulturhistorisk, historiskt, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och slutligen planbestämmelserna i detaljplan. För att undersöka detta ställdes tre frågeställningar vilka kommer presenteras nedan i tur och ordning med efterföljande resultat:

Vad säger plan- och bygglagen (2010:900) om ändring och hur ska kulturvärden beaktas vid ändring av befintlig byggnad?

Av undersökningen framgår det att PBL definierar begreppet ändring som en eller flera åtgärder som ändrar en byggnads utseende, funktion, konstruktion, användningssätt eller kulturhistoriska värde. En åtgärd som utförs i syfte att underhålla en viss egenskap kan också innebära en ändring och ska således följa de krav som ställs vid ändring. Kraven som ska uppfyllas vid ändring är utformningskravet, de tekniska egenskapskraven och varsamhetskravet samt för förvanskningförbudet om byggnaden är särskilt värdefull från kulturhistorisk, historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Kraven ska uppfyllas varje sig åtgärden är bygglovs- eller anmälningspliktig. Utformningskravet ställer krav på att en byggnad ska ha god färg-, form – och materialverkan, vara lämplig för sitt ändamål samt vara tillgänglig och användbar för människor med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. De tekniska egenskapskraven omfattar tio byggnadstekniska krav som syftar till att säkerhetsställa väsentliga egenskapskrav för byggnadsverk under en ekonomisk rimlig livslängd och med normalt underhåll. Varsamhetskravet är ett självständigt krav som innebär att ändring av befintlig byggnad alltid ska utföras varsamt med hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Förvanskningförbudet är ett självständigt hänsynskrav som gäller alla byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Förbudet innebär att de egenskaper som gör byggnaden särskilt värdefull inte får förvanskas vid ändring och är således inte ett förändringsförbud. Vid ändring av befintlig byggnad finns möjlighet att anpassa eller göra avsteg ifrån ovannämnda krav med hänsyn till byggnadens förutsättningar, ändringens omfattning, varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Möjligheten till anpassning eller avsteg från kraven vid ändring av befintlig byggnad innebär att kraven kan utformas efter byggnadens förutsättningar och egenskaper vilket således innebär att kulturvärden beaktas. För att förtydliga innebörden av kraven vid förnyelse eller bevarande av bebyggelse kan en kommun tillämpa ett antal planbestämmelser i syfte att säkerhetsställa en byggnads egenskaper eller karaktärsdrag. De bestämmelser som kan användas är utformningsbestämmelser, varsamhetsbestämmelser, skyddsbestämmelser för kulturvärden och rivningsförbud. Utöver dessa kan kommunen även besluta omfattningen av kraven på bygglov, rivningslov samt marklov.

Vilka andra aspekter konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av byggnad?

Undersökningen visar att det finns ett antal andra aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av befintlig byggnad. Plan- och bygglagens andra kapitel anger de allmänna intressena. De allmänna intressena är krav staten ställer på kommunen vilka ska tillgodoses i översiktsplaneringen och

syftar bland annat till att främja en god och tillgänglig livsmiljö, hushållning med resurser samt en lämplig och säker struktur. Bestämmelserna i 2. kap PBL ska tillämpas vid dels beslut om planläggning dels vid prövning av förhandsbesked och bygglov i områden utanför detaljplan vilket således gör bestämmelserna till konkurrerande aspekter till varsamhetskravet som måste beaktas vid ändring av befintlig byggnad. Vidare utgör även lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk en konkurrerande aspekt vid ändring av byggnad. Lagen omfattar ett skydd som innebär att ett litterärt eller konstnärligt verk, innefattade bland annat alster av byggnadskonst, inte får ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks. Dock får en byggnad ändras utan samtycke från upphovsmannen vilket således innebär att ändring av byggnad får göras men under förutsättningen att åtgärden inte kränker upphovsmannen egenart eller konstnärliga anseende. Ytterligare en aspekt undersökningen framlägger som konkurrerande är modernitetens tid-rum. Då det finns en uppfattning om att vi lever i moderniteten och därmed bör påverkas av dels dess tidsmodalitet som styrs av kapitalism, marknad och således en idé om ständig progression dels den tankefigur om att den egna tiden och det egna rummet företräder något kvalitativt bättre än det förgångna utgör modernitetens tankesätt en konkurrerande aspekt till varsamhet vid ändring. Trots att varsamhetskravet är ett lagkrav som måste beaktas vid ändring påverkas människan av den egna tiden och det egna rummet vilket, enligt undersökningen, påverkar de beslut som tas vid planläggning, vid beslut om bygglov och vid åtgärder som varken är bygglovs- eller anmälningspliktiga.

Hur tolkas och tillämpas varsamhetskravet och förvanskningförbudet generellt av olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur?

Av de intervjuer som genomförts som en del av undersökningen framgår det att varsamhetskravet tolkas på ett mycket samstämmigt sätt av de yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, arkitektur och kulturvård oavsett utbildning, tidigare erfarenheter och nuvarande befattning. Varsamhetskravet tolkas som ett generellt krav som innebär att ändring av befintlig byggnad ska utgå från den enskilda byggnadens förutsättningar och utföras på byggnadens villkor med respekt för dess egenskaper och karaktärsdrag. Vidare ska ett medvetet och transparent förhållningssätt genomsyra hela arbetsprocessen för att säkerställa dels att åtgärden utförs varsamt dels möjligheten att följa tanke- och beslutsförloppet. Varsamhetskravet tolkas även som ett krav som berör sociala frågor vilka bör beaktas för att en åtgärd ska anses varsam. Undersökningen visar att varsamhetskravet konkurrerar dels med de tekniska egenskapskraven dels olika bestämmelser i 2 kap. PBL vid ändring av befintlig byggnad. Svarsgruppen menar att det kan vara svårt att uppnå de krav varsamhetskravet innebär samtidigt som exempelvis kravet på brandsäkerhet eller tillgänglighet uppfylls.

Intervjuerna visar att svarsgruppen tolkar förvanskningförbudet som ett förbud mot förvanskning av byggnader som är värdefulla från en kulturhistorisk, historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Förvanskning kan omfatta olika företeelser, av varierande storlek och karaktär, i olika sammanhang och bedömningen ska därför utgå från den enskilda byggnaden eller bebyggelseområdet. Undersökningen visar att förvanskningförbudets tillämpning, enligt svarsgruppen, går hand i hand med varsamhetskravet. För att utföra en åtgärd utan att riskera att förvanska dess såväl materiella som immateriella värden måste denna utföras på byggnadens villkor och med ett medvetet och transparent förhållningssätt likt vid tillämpning av varsamhetskravet.

Finns det meningsskiljaktigheter eller råder det en samsyn i tolkning och tillämpning av samma lagkrav vid synning av konkreta exempel?

Av undersökningen har det framkommit att det råder dels samsyn dels meningsskiljaktigheter i tolkning och tillämpning av de lagkrav som ställs vid ändring av befintlig byggnad när informanterna fick besvara frågor om lagstiftningen kopplade till två konkreta exempel. Byggnad 10 som presenteras och diskuteras

i avsnitt 5.4. uppvisar en större enighet i tolkning och tillämpning av lagkraven i jämförelse med byggnad 18. Informanterna var mycket eniga om vad både varsamhetskravet och förvanskingsförbudet innefattade för egenskaper och värden och på vilket sätt dessa skulle tillämpas vid ändring. Eftersom förvanskingsförbudet hade preciserats genom en skyddsbestämmelse som innebär att industrikaraktären inte får förvanskas är undersökningens resultat värdefullt då det visar på att samtliga informanter beskrev vad byggnad 10:s industrikaraktär utgörs av och det därmed kan förmodas att planbestämmelsen ger tillräckligt skydd för att bevara de egenskaper som gör byggnaden särskilt värdefull. Fem av sex informanter ansåg att visionsbildens förslag var bra och att byggnaden klarar en påbyggnad likvärdig den som föreslogs. En av informanterna menade att det hade varit intressant att få se en befintlig byggnad bevaras som den är utan påbyggnad vid förnyelse av bebyggelse. Informanten menade dock inte att förslaget varken var förvanskande eller dåligt utan diskuterade påbyggnad i ett större perspektiv.

De större skillnaderna mellan informanternas svar urskiljs i avsnitt 5.5. där resultatet från den praktiska tolkningen av lagkraven för byggnad 18 presenteras. Informanterna var likt den teoretiska tolkningen samt för byggnad 10 eniga om vad varsamhetskravet och förvanskingsförbudet innefattade för värden och egenskaper och beskrev även industrikaraktären på ett mycket enhetligt sätt. Meningsskiljaktigheterna framgår av resultatet från frågorna gällande visionsbilden förslag samt påbyggnadsrätten för byggnad 18. Hälften av svarsgruppen menade att förslaget innebar en alltför stor förfining och förändring samt att den industrikaraktär som beskrivits gått förlorad i förslaget. Vidare beskrevs påbyggnaden som dominerande och att det fanns både en färg- och proportionsproblematik i visionsbilden. Andra hälften av svarsgruppen var mer neutral mot förslaget som presenteras i visionsbilden och menade att påbyggnaden inte var dominerande över befintlig byggnad. Eftersom dessa informanter var tydliga att poängtera att visionsbilden endast var ett förslag och att framtida ändringar måste bedömas utifrån byggnadens skick samt efter konkreta förslag kan det hävdas att informanterna, beroende på sitt deltagande i projektet, genomförde intervjun dels med skilda förkunskaper om området dels med andra ”ögon”. Här är det intressant att belysa att informanterna som var mer kritiska till förslaget inte varit delaktiga i projektet medan de som var mer neutrala arbetat direkt med projektet eller en del av det. Intervjuresultatet för byggnad 18 visar på en meningsskiljaktighet mellan olika yrkesverksammas tolkning och tillämpning av lagkraven och det går därmed att göra en tolkning att planbestämmelserna för byggnad 18 i viss mån ger utrymme för tolkning vilket kan innebära att dels varsamhetskravet dels förvanskingsförbudet inte uppfylls.

6.2. AVSLUTANDE DISKUSSION

Avsikten med denna studie är att redogöra för vilken lagstiftning som gäller vid ändring av befintlig byggnad, vilka aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet samt redovisa hur olika aktörer tolkar och tillämpar lagkraven ur ett teoretisk- och ett praktiskt perspektiv. Den teoretiska utgångspunkten för undersökningen grundar sig i att synen på bevarande och hantering av den byggda miljön skiftar och har skiftat över tid vilket därmed bör innebära att vårt synsätt påverkas av den egna tiden och det egna rummet. I den teoretiska ansatsen presenteras idén om att vi idag lever i parallella världar, där dels *Moderniteten* dels *Antropocen*, sätter ramarna för våra beslut och handlingar utifrån sina skilda tidsmodaliteter och synsätt. Av undersökningens resultat kan kopplingar göras till den teori som läggs fram i den teoretiska ansatsen, om att beslut gällande den fysiska miljön påverkas av båda tidsmodaliteterna, och kan därför hävdas stämma beroende på vilket perspektiv som appliceras dess innebörd och omfattning.

Att moderniteten styr våra beslut och handlingar gällande den fysiska miljön kan hävdas genom intervjuresultatet gällande visionsbildens utformning. Den samlande bedömningen av visionsbilden var

att det finns risk att området känns för tillrättalagt och att industrikaraktären går förlorad om den föreslagna ändringen genomförs, flera menade att det krävs mer bearbetning vilket är underförstått då det är just en visionsbild. Vid bedömning av de förslag som presenteras för de enskilda byggnaderna 10 och 18 beskrivs dock både positiva och negativa ändringar med en tydlig positiv inställning till visionen för byggnad 10 och en mer oenig uppfattning gällande de ändringarna som föreslås byggnad 18. Visionsbildens utformning kan tolkas som en önskan om det tillrättalagda och moderna vilket kan kopplas till modernitetens tidsmodalitet som styrs av den linjära tiden. Inom den linjära tiden tenderar förändring ses som ett värde i sig och blir därmed icke-substantiellt. Det framgår av undersökningen att visionsbildens syfte inte enbart är att diskutera arkitekturen utan flera olika aspekter som ska samspela inom den nya stadsdelen Forsåker. Trots detta förmedlar den en vision, om områdets utseende och innehåll vid sitt färdigställandet, vilken nås av ett stort antal aktörer samt medborgare. Eftersom det finns en uppfattning om att visionsbildens förslag är för tillrättalagt och innefattar förvanskande åtgärder som kan tolkas som en strävan att förändra, utan hänsyn till det befintliga, menar jag att moderniteten fått styra arbetet med dess framtagande vilket i sin tur innebär att moderniteten styr våra beslut gällande den fysiska miljön. Även om majoriteten av de som nås av visionsbilden förstår att kommande arkitekturförslag för ändring av byggnaderna kommer bedömas utifrån detaljplanens bestämmelser kan det hävdas att förslaget, genom sin fastighetsägare MölnDala Fastighets AB som ägs av Mölndals stad, sänder ut ett synsätt om vilket grepp staden önskar ta om områdets bevarade industrikaräna i kommande omvandling. Vidare synliggör undersökningen att det är en balansgång mellan att möjliggöra områdets fortsatta fortlevnad samtidigt som industrikaraktären bevaras. Eftersom det finns en oenighet om förslaget medför ett ovarsamt och förvanskande resultat eller inte, svårigheten med att bevara samtidigt som man utvecklar samt visionsbildens stora spridning vill jag påstå att en visionsbild som inte tänjer lika mycket på den befintliga strukturen på platsen och i byggnaderna skulle vara att föredra. En sådan visionsbild, som inte styrs av modernitetens tidsmodalitet, skulle även förmedla en större vilja att bevara dels områdets industrikaraktär dels byggnadernas säregna egenskaper och värden vilket, av planbestämmelserna och intervjuresultaten, framgår som ett av huvudmålen för att tillgodose dels de lagkrav som finns för ändring av befintlig byggnad dels den vision som finns för området som kommer särskilja det från andra och därmed utgöra en ekonomisk resurs för Mölndals stad.

Vidare har det framgått att ett varsamt förhållningssätt är nära sammanlänkat med ett medvetet socialt perspektiv. Av det resultatet bör en visionsbild, som upprättats utanför modernitetens tidsmodalitet, vara att föredra sett ur ett socialt perspektiv. Eftersom området idag är stängt för allmänheten har denna ingen möjlighet att erhålla en känsla och kunskap om nuvarande karaktär och utseende. Om en utveckling av området sker i samma anda och uttryck som visionsbildens förslag går det därför att hävda att varken nuvarande eller kommande generationer får möjlighet att förstå platsen och dess bebyggelse utifrån dess historia och existerande värden. Samtidigt bygger områdets möjlighet till fortlevnad på att nya funktioner, verksamheter och människor erbjuds chansen att sätta sin prägel på området vilket oundvikligen innebär att byggnaderna måste utvecklas och förändras. Värdefullt är dock påminnelsen om att vi, om vi utgår från den teoretiska ansatsen, lever i en tid som styrs av den linjära tiden och strävan mot ständig ekonomisk progression samt synsätt gällande vår hantering av den fysiska miljön är föränderlig. I en sådan tid bör därför ett extra betänksamt förhållningssätt appliceras i beslut gällande, bland annat, den fysiska miljön i förhoppning om att dessa beslut borde anses hållbara ur flera olika perspektiv och över tid.

Påståendet om att vi även påverkas av Antropocen som tidsmodalitet går att hävdas genom undersökningens resultat gällande det medvetna och välunderbyggda förhållningssätt som krävs för att uppfylla lagkraven vid ändring av befintlig byggnad samt det skifte som skett i synen på kulturmiljöns betydelse för den enskilda människan och samhället i stort. För att kunna applicera Antropocen som

påverkande tidsmodalitet måste den ses ur fler perspektiv än det den är mest etablerad som – en geologisk period. Jag vill hävda att det går att koppla de idéer som finns om att människan, genom sina handlingar blivit underordnad Antropocen, och därmed måste förändra och vara medveten om sina handlingar för att säkerhetsställa att de biologiska och geologiska förutsättningarna mänskligheten är beroende av bibehålls till vår syn på samt hanteringen av den fysiska miljön. Den teoretiska ansatsen lyfter idén om att det tankesätt som uppkommit, genom teorin om Antropocen, innebär en återgång till en mer cirkulär uppfattning om tid och rum vilket bör medföra ett mer eftertänksamt, varsamt och hållbart förhållningssätt vid olika former av beslut. Med den cirkulära tidsuppfattningen menar jag en mer holistisk syn på våra handlingar kopplade till klimatet.

Den del av undersökningen som tydligast visar på huvudpoängen i den teoretiska ansatsen, att vi lever i och påverkas av, både *Moderniteten* och *Antropocen* är avsnittet gällande konkurrerande aspekter. De bestämmelser som återfinns i 2 kap. PBL fastställer bland annat att planläggning ska med hänsyn till natur- och kulturvärden samt miljö- och klimataspekter främja en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla, en god ekonomisk tillväxt och effektiv konkurrens, god hushållning av miljöresurser samt en ändamålsenlig struktur och estetisk tilltalande utformning av den byggda miljön. Vidare fastslår PBL:s portalparagraf att bestämmelserna i lagen bland annat syftar till att främja en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människor i dagens samhälle och för kommande generationer vilket kan kopplas till människans medvetenhet om sin påverkan på klimatet under Antropocen. Den samlade lagstiftningen gör det omöjligt att enbart beakta en av aspekterna vid planläggning vilket därmed bör innebära att människan påverkas av båda tidsmodaliteterna vid ändring av befintlig byggnad och således också i beslut gällande den fysiska miljön i stort.

6.3. VIDARE FORSKNING

Mer forskning krävs för att kunna dra generella slutsatser om hur yrkesverksamma inom fälten för fysisk planering, kulturvård och arkitektur tolkar och tillämpar lagstiftningen gällande ändring av befintlig byggnad. För att ytterligare få kunskap om hur lagstiftningen tillämpas i praktiken skulle det vara intressant att genomföra fler liknande och mer ingående studier av olika former av omvandlingsprojekt. Det skulle dessutom vara givande att intervjua fler aktörer inom fältet för fysisk planering och byggnation i syfte att få en större bredd på svarsgruppens resonemang. Jag tycker undersökningen ger ett visst svar på den efterfråga Clara Samuelsson nämner i sin uppsats gällande mer forskning kring hur varsamhetskravet och förvanskingsförbudet tolkas och tillämpas vid ansökan om lov men undersökt i ett större perspektiv. Vidare skulle forskning som bygger vidare dels på min uppsats dels på Maria Ros uppsats om hur kulturvärden beaktas i överprövande instanser vara givande för att få kunskap om förhållandet mellan lagstiftningens praktiska tillämpning och tolkning samt dess juridiska konsekvenser och utslag.

7. Sammanfattning

Nästan alla befintliga byggnader har genomgått någon form av ändring. Sett ur ett historisk perspektiv har ändringar utförts efter den befintliga byggnadens karaktär, material och teknik vilket under senare tid kompletterats med principen om tydliga tillägg av modern karaktär, material och teknik. Idag regleras ändring av befintliga byggnader genom bland annat av Plan- och bygglagen (2010:900) vilken ställer ett antal krav som måste uppfyllas. Avsteg och anpassning av kraven kan göras vid ändring av befintlig byggnad med hänsyn till åtgärdens omfattning, varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Uppsatsen utgick således ifrån utgångspunkten att det finns rum för tolkning av lagstiftningen och att olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur bör tolka och tillämpa lagkraven på skilda sätt vilket i sin tur kan medföra negativa konsekvenser på den byggda miljöns värden. Syftet med uppsatsen var att undersöka hur ändring av bebyggelse ska genomföras enligt aktuell lagstiftning, vilka aspekter som konkurrerar med varsamhetskravet samt hur lagstiftningen tolkas och tillämpas av yrkesverksamma ur ett teoretisk och praktiskt perspektiv. För att undersöka detta ställdes följande frågeställningar: *Vad säger plan- och bygglagen (2010:900) om ändring och hur ska kulturvärden beaktas vid ändring av befintlig byggnad?, Vilka andra aspekter konkurrerar med varsamhetskravet vid ändring av byggnad? samt Hur tolkas och tillämpas varsamhetskravet och förvanskningförbudet generellt av olika aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur?.*

Undersökningens teoretiska utgångspunkt har varit att synen på bevarande och hantering av den byggda miljön samt vår rätt att påverka och reformera den förändras över tid. Utifrån denna teorin bör vårt synsätt och agerande gällande vårt sätt att använda, bevara och utveckla den byggda miljön påverkas av den tid vi själva lever i. Undersökningen utgick därför också utifrån teorin om att vi lever i parallella världar, där dels *Moderniteten* dels *Antropocen*, sätter ramarna för våra beslut och handlingar utifrån dess skilda uppfattning om tid och rum. Teorin om att vi styrs av modernitetens tidsmodalitet innebär ett samhälle där den linjära tidsuppfattningen är överordnad andra och en ständig progression mätt inom ramen för kapitalism och marknad styr våra beslut och handlingar. Vidare innebär moderniteten, som växt fram ur platsbundna europeiska erfarenheten, att den egna tiden och det egna rummet innebär något kvalitativt bättre än det förgångna eller det som finns utanför Europa. Teorin om Antropocen innebär att vi lever i en ny geologisk period där människan, genom sina handlingar, blivit underordnad Antropocen då handlingarna lett till att förutsättningarna för mänskligt liv är under hot. Undersökningen utgick ifrån att dagens politiska beslut inte kan lyftas utanför en miljö- och klimatsdiskurs vilket i sin tur innebär ett medvetet och eftertänksamt förhållningssätt vid beslut gällande den fysiska miljön. Eftersom undersökningen utgick från att människan styrs och påverkas av båda tidsmodaliteterna parallellt bör också båda två styra och påverka våra beslut och handlingar gällande den fysiska miljön.

Uppsatsens undersökning är uppdelad i två delar. I den första delen redovisas aktuell lagstiftning gällande ändring av byggnad samt hur de generella lagkraven kan preciseras genom planbestämmelser i detaljplan. Vidare framför första delen konkurrerande aspekter till varsamhetskravet vid ändring av befintlig byggnad. För att kunna besvara hur ändring av befintlig byggnad ska genomföras grundas första delen av undersökningen på litteraturstudier. Källmaterialet baseras i huvudsak på Plan- och bygglagen (2010:900), Boverkets handbok om plan- och bygglagen samt diverse litteratur kopplad till första delens skilda avsnitt. För undersökningens andra del genomfördes sex intervjuer med yrkesverksamma inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur i syfte att besvara frågeställningen hur olika aktörer tolkar och tillämpar lagkraven som ställs vid ändring av befintlig byggnad. Intervjuresultaten redovisas i två avsnitt, en teoretisk och en praktisk. I det teoretiska avsnittet framläggs aktörernas tolkning och tillämpning av lagstiftningen ur ett stort perspektiv medan det praktiska avsnittet innefattar deras tolkning och tillämpning av samma lagkrav för två konkreta exempel från pågående stadsomvandlingsprojekt av forna industriområdet Forsåker i Mölndal.

Undersökningens första del visar att ändring av befintlig byggnad, enligt PBL, ska uppfylla utformningskravet, de tekniska egenskapskravet och varsamhetskravet. Om byggnaden är särskilt värdefull från kulturhistorisk, historisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt omfattas den även av förvanskningförbudet. Dessutom måste ändringar och tillägg göras med hänsyn till stads- och landskapsbilden, områdets kultur- och naturvärden samt intresset för en god helhetsverkan. Kraven som ställs vid ändring ska uppfyllas oavsett om åtgärden är bygglovs- eller anmälningspliktig. För att göra det generella kravet på varsamhet samt förvanskningförbudet tydligare kan kommunen tydliggöra innebörden genom olika planbestämmelser i detaljplan. De planbestämmelser som kan tillämpas för att säkerhetsställa en byggnads egenskaper och karaktärsdrag vid ändring är följande: utformningsbestämmelser som reglerar placering, utformning och utförande av byggnadsverk och tomter, varsamhetsbestämmelser som preciserar de egenskaper som särskilt ska tas hänsyn till, skyddsbestämmelser av kulturvärden som syftar till att ge skydd och bevara befintligt material, karaktärsdrag och utformning. Särskilt värdefulla byggnader kan även åläggas ett rivningsförbud. Kommunen har även möjlighet att bestämma omfattningen av kraven på bygglov, rivningslov och marklov i syfte att skydda en byggnads eller bebyggelse egenskaper och karaktärsdrag vid ändring eller förnyelse. Avsteg och anpassning av kraven kan göras vid ändring av befintlig byggnad med hänsyn till åtgärdens omfattning, varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Avsnittet om konkurrerande aspekter till varsamhetskravet visar på att 2 kap. PBL innefattar bestämmelser om bland annat hälsa och säkerhet, sociala frågor, hushållning av resurser och hållbarhet samt ekonomisk tillväxt och effektiv konkurrens som, utöver varsamhetskravet, måste beaktas vid ändring. Vidare tar avsnittet också upp aspekter gällande upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt modernitetens vilja till ekonomisk progression och värdet i förändring som företeelse.

Andra delens resultat grundar sig i en analys av intervjuerna där jämförelser av svaren mellan informanterna gjorts samt mellan den teoretiska och praktiska tolkningen. Vidare har en diskussion gällande skillnader och likheter i resonemangen för de två byggnaderna från Forsåkerprojektet förts för att besvara frågan hur informanterna tolkar lagkraven vid konkreta exempel. Intervjuresultaten visar på att aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur ur ett teoretiskt perspektiv tolkar varsamhetskravet och förvanskningförbudet på ett mycket samstämmigt sätt. I den praktiska tolkningen fanns en övergripande enighet men meningsskiljaktigheter gällande vilka åtgärder som skulle medföra en förvanskning. Vidare visar undersökningen även att svarsgruppen var oense i frågan gällande arkitektoniska principer för påbyggnad samt visionsbildens förslag på ändring.

I den avslutande diskussionen förs ett resonemang om hur teorin om att människan lever och påverkas av dels *Moderniteten* dels *Antropocen* kan appliceras på undersökningens resultat. Att Moderniteten som tidsmodalitet styr beslut gällande den fysiska miljön exemplifieras genom visionsbildens utförande och spridning. Att Antropocen påverkar och styr våra beslut kopplades till resultatet gällande ett medveten och välunderbyggda förhållningssätt som krävs för att uppfylla lagkraven vid ändring av befintlig byggnad. Att människan lever och påverkas av båda tidsmodaliteterna parallellt och därmed inte kan uteslutas den ena eller den andra vid beslut gällande den fysiska miljön kopplades till de bestämmelser som återfinns i 2 kap. PBL.

På grund av studiens begränsade tidsram är undersökningen för liten för att kunna dra generella slutsatser om hur aktörer inom fältet för fysisk planering, kulturvård och arkitektur tolkar och tillämpar varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Genom undersökningen kan dock några slutsatser dras gällande hur de sex yrkesverksamma som intervjuades tolkar och tillämpar lagkraven. Dels uppvisar resultatet från den teoretiska delen en stor enighet i tolkningen av varsamhetskravet och förvanskningförbudet dels att det fanns meningsskiljaktigheter i tolkning och tillämpning av samma lagkrav när dessa konkretiserades genom två objekt från ett pågående omvandlingsprojekt. Slutsatserna

kan hävdas innebära att lagstiftningen gällande ändring av befintlig byggnad innefattar ett tolkningsutrymme för yrkesverksamma som ska besluta om möjliga ändringsåtgärder som i sin tur kan innebära att egenskaper som är väsentliga för att bevara en byggnads värden inte alltid beaktas på ett varsamt sätt beroende på vilken tidsmodalitet beslutet utgår ifrån.

8. Käll- och litteraturlista

8.1. OTRYCKTA KÄLLOR

- Informant 1 Stefan Rosén, Planarkitekt Stadsbyggnadskontoret, Göteborg
Intervju 2019-04-15
- Informant 2 Helene Hanes, Kulturmiljöspecialist Statens Fastighetsverk, Stockholm
Intervju 2019-04-16
- Informant 3 Maria Ros, Bebyggelseantikvarie White Arkitekter, Stockholm
Intervju 2019-04-17
- Informant 4 Anonym, VD Arkitektkontor, Stockholm
Intervju 2019-04-17
- Informant 5 Jenny Tonning, Projektutvecklare MölnDala Fastighets AB, Mölndal
Intervju 2019-04-23
- Informant 6 Ulla Hasselqvist, Stadsantikvarie Mölndals stad, Mölndal
Intervju 2019-04-23

8.2. TRYCKTA KÄLLOR

ADOLFSSON, Kristina & BOBERG, Sven (2015). *Detaljplanehandboken: handbok för detaljplanering enligt plan- och bygglagen*, PBL. 2. uppl. Stockholm: Norstedts juridik.

BERGENUDD, Christer (1981) *Påbyggnad*. Diss. Lund: Lunds Tekniska Högskola.

BLOMBERG, Ingela (1991). *Varsam ombyggnad: Hinder och möjligheter*. Diss. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.

CHAKRABARTY, Dipesh (2009). The Climate of History: Four Theses. *Critical Inquiry* vol. 35, No.2. The university of Chicago Press. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/596640?mobileUi=0&>

GÉNÉTAY, Cissela & LINDBERG, Ulf (2014). Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

HEDENQUIST, Gunilla (2009). *Arkitekturätt– om upphovsrätt och mönsterskydd inom arkitektbranschen*. Juridiska fakulteten. Lund: Lunds universitet. <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/1558181>

KLING, Johanna (2018). *Utformning av tydliga detaljplanebestämmelser: För skydd av byggnaders kulturvärden*. Kandidatuppsats, Institutionen för ingenjörsvetenskap. Trollhättan: Högskolan Väst. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hv:diva-13136>

LANDZELIUS, Michael (2005) *Varför ska inte kyrkan se ut som en fabrik när allt annat gör det?* Manus för Riksantikvarieämbetet 2015-08-15.

LANTZ, Annika (2013). *Intervjumetodik*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur AB.

LARSSON, Anette (2006). *Exploateringsvilja kontra bevarandeambitioner avseende ”Lyckornas klimatiska kurort och havsbads-anstalt”*. Magisteruppsats, Institutionen för Kulturvård. Göteborg: Göteborgs Universitet. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/22720/1/gupea_2077_22720_1.pdf

LARSSON, Anette (2015). *PBL (2010:900) och vår kulturhistoriska bebyggelse*. Masteruppsats, Institutionen för kulturvård. Göteborg: Göteborgs universitet. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/41324/1/gupea_2077_41324_1.pdf

LINDHOLM RESTAURERING AB (2015). *Forsåkerområdet: Kulturhistorisk beskrivning och byggnadshistorisk inventering*. <https://gul.gu.se/courseId/84885/node.do?id=43082641&ts=1542276500856&u=-1385160973> [2019-05-20]

OLSSON, Krister (2003). *Från bevarande till skapande av värde: kulturmiljövården i kunskapssamhället*. Diss. Stockholm: Kungliga tekniska högskolan.

RANBY, Henrik (2013). *Henriks byggnadsvård: Kulturarvsarbete mellan teori och praktik*. Göteborg: Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet.

ROS, Maria (2013). *Bevarandevärt i domstolsprövning – plan- och bygglagens egentliga skydd ur bebyggelseantikvarisk synvinkel*. Kandidatuppsats, Institutionen för Kulturvård. Göteborg: Göteborgs Universitet. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/33073/4/gupea_2077_33073_4.pdf

SAMUELSSON, Clara (2018). *MER ÄN BARA q: kulturvården i detaljplanering*. Kandidatuppsats, Institutionen för Kulturvård. Göteborg: Göteborgs Universitet. [file:///C:/Users/Pernilla/Desktop/C-UPPSATS/gupea_2077_57083_1%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Pernilla/Desktop/C-UPPSATS/gupea_2077_57083_1%20(1).pdf)

SFS 2010:900. Plan- och bygglagen. Stockholm: Näringsdepartementet.

SFS 1960:729. Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Stockholm: Justitiedepartementet.

SVEDBERG, Therese (2003). *Bygglovsprövning vid ändring av byggnader med kulturhistoriskt intresse*. Stockholm, Kungl. Tekniska Högskolan.

file:///C:/Users/Pernilla/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Bygglovsprövning%20vid%20ändring%20av%20byggnader%20med%20kulturhistoriskt%20intresse.pdf

8.2.1. Elektroniska källor

BOVERKET (2017a). *Vad är ändring*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/vad-ar-en-andring/> [2019-05-01]

BOVERKET (2018b) *Utformningskravet god form-, färg- och materialverkan*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/byggnadsverk/form/> [2019-05-02]

BOVERKET (2017c) *Tillämpning av kraven vid ändring av byggnader*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/tillampning-av-kraven-vid-andring-av-byggnader/> [2019-05-02]

BOVERKET (2014d) *Varsamhetskravet*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/varsamhetskravet/> [2019-05-03]

BOVERKET (2016e) *Förvanskningsförbudet*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningsforbudet/> [2019-05-05]

BOVERKET (2018f) *Utformning*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/egenskapsbestammelser-for-kvartersmark/utformning/> [2019-05-06]

BOVERKET (2018g) *Skydd av kulturvården*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/egenskapsbestammelser-for-kvartersmark/kulturvarden/> [2019-05-06]

BOVERKET (2017h) *Ändrad lovplikt*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/detaljplan-och-kulturvarden/andrad-lovplikt/> [2019-05-06]

BOVERKET (2018i) *Ändrad lovplikt*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/planbestammelser/administrativa-bestammelser/Andrad-lovplikt/> [2019-05-06]

BOVERKET (2017j) *Begreppen hälsa, säkerhet och risk i PBL*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/halsa-sakerhet-och-risker/begreppen-halsa-sakerhet-och-risk-i-pbl/> [2019-05-06]

BOVERKET (2015k) *Tillgänglighetskraven vid ändring*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/andring-av-byggnader/tillganglighetskraven-vid-andring/> [2019-05-08]

BOVERKET (2017l) *God ekonomisk tillväxt och effektiv konkurrens*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/oversiktsplan/allmanna-intressen/en-utgangspunkt-for-hallbarhet/ekonomi/> [2019-05-08]

BFS 2011:6. *Boverkets byggregler – föreskrifter och allmänna råd*. Stockholm: Boverket.

LÄNSSTYRELENS VÄSTRA GÖTALANDS LÄN (2009) *Barnkonventionen i den fysiska planeringen*. <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.6ae610001636c9c68e54ac/1526546602229/barnkonventionen.pdf%20%20%20%5b> [2019-05-07]

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN (2017) Mål nr P 784–17. www.markochmiljooverdomstolen.se/Domstolar/markochmiljooverdomstolen/Avgoranden/Svea%20HR%20P%20784-17%20Dom%202017-10-19.pdf [2019-05-09]

MYNDIGHETEN FÖR DELAKTIGHET (2019). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionshinder*. <https://www.mfd.se/delaktighet/fns-konvention/> [2019-05-07]

MÖLNDALS STAD (2018). *Kulturmiljöprogram Mölndals stad*. <https://www.molndal.se/download/18.7ce83e2a1661830f2bb187b/1554629747210/kulturmiljoprogram2018.pdf> [2019-05-20]

MÖLNDALA FASTIGHETS AB (2018) *Stadens närvaro i industrikärnan Forsåker*. <https://www.molndal.se/download/18.23312daa162db0538eb5e2/1553600363252/24%20Utredning%20Stadens%20närvaro%20i%20Industrikärnan%20Forsåker.pdf> [2019-05-20]

NATIONALENCYKLOPEDIN¹, *ändra*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordböcker/#/search/ne-ordbok-sv-sv?q=%C3%A4ndra> [2019-05-20]

NATIONALENCYKLOPEDIN², *förvanska*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordböcker/#/search/ne-ordbok-sv-sv?q=f%C3%B6rvanska> [2019-05-20]

NATIONALENCYKLOPEDIN³, *varsam*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordböcker/#/search/ne-ordbok-sv-sv?q=varsam> [2019-05-20]

NATIONALENCYKLOPEDIN⁴, *tolka*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordböcker/#/search/ne-ordbok-sv-sv?q=tolka> [2019-05-20]

NATIONALENCYKLOPEDIN⁵, *tillämpa*. <https://www-ne-se.ezproxy.ub.gu.se/ordböcker/#/search/ne-ordbok-sv-sv?q=till%C3%A4mpa> [2019-05-20]

9. Figurförteckning

- Figur 1** Nuvarande utseende byggnad 10 & 18, författaren [mars 2019]
- Figur 2** Visionsbild byggnad 10 & 18, MölnDala Fastighets AB
- Figur 3** Plankarta industrikärnan, Lindholm Restaurering AB
- Figur 4** Planritning byggnad 10-4-2, Lindholm Restaurering AB
- Figur 5** Byggnad 10, författaren [mars 2019]
- Figur 6** Byggnad 10 år 1899, Lindholm Restaurering AB
- Figur 7** Karta industrikärnan, MölnDala Fastighets AB
- Figur 8** Byggnad 10 & 18, författaren [mars 2019]
- Figur 9** Plankarta över industrikärnan, Lindholm Restaurering AB
- Figur 10** Fasadritning byggnad 18, AB Papyrus ritningsarkiv via Lindholm Restaurering AB
- Figur 11** Västra fasaden byggnad 18, författaren [mars 2019]
- Figur 12** Karta industrikärnan, MölnDala Fastighets AB
- Figur 13** Innerfönster, författaren [mars 2019]
- Figur 14** Spröjsmötets dekorblomma [mars 2019]
- Figur 15** Interiör byggnad 18 [mars 2019]

Bilagor

BILAGA 1.

Manus intervjuer

Inledning

Tack så mycket för att du tar dig tid och genomföra denna intervjun, jag tänkte inleda med att förklara intervjuens syfte, upplägg och användning. Jag tänker också att vi gemensamt ska komma fram till om du vill läsa igenom din del i uppsatsen innan publicering och isåfall när detta ska ske.

Bakgrund och syfte

Uppsatsens är som du vet en studie om vilken lagstiftning som gäller vid ändring av bebyggelse och hur aktörer med olika bakgrund inom arkitektur, samhällsplanering och kulturarvssektorn tolkar och tillämpar varsamhetskravet och förvanskningsförbudet vid ändring. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning av lagstiftningen och målsättningen med undersökningen är att belysa om det finns eventuella meningsskiljaktigheter i tolkningen av lagen eller om det råder en samsyn i samma fråga. Vidare önskar jag undersöka om olika kompetenser och värdegrunder leder till olika syn på bevarandet av kulturvärden och vilka konsekvenser det kan innebära för kulturmiljön.

Intervjuens innehåll och upplägg

Jag har i samråd med min handledare valt att genomföra sex kortare intervjuer av halvstrukturerad form vilket innebär att jag kommer ställa samma frågor i bestämd följd till samtliga informanter. Eventuella följdfrågorna kan komma att skifta. Jag har valt att intervjua en arkitekt, en planarkitekt, en stadsantikvarie, en plangranskare/antikvarie, antikvarie på SFV samt en av projektutvecklarna för Forsåker som är civilingenjör i botten. Jag har valt att lägga upp intervjun i två delar: en som syftar till att få en mer allmän uppfattning om hur du tolkar och tillämpar lagstiftningen gällande ändring samt en andra del där två byggnader från Forsåker-projektet kommer användas som exempel för att mer konkret kunna jämföra svaren på hur varsamhetskravet och förvanskningsförbudet skulle tillämpas. Intervjun planeras ta cirka 45–60 minuter.

Förväntade resultat och användning

Min förhoppning är att få din tolkning och tillämpning av lagstiftningen och hur du använder den i ditt arbete. Genom att jämföra informanternas svar önskar jag få kunskap om det finns en röd tråd i synsätten eller om det råder meningsskiljaktigheter mellan yrkesverksamma aktörer inom området. Beroende på utslaget från intervjuerna kan sedan en analys och diskussion göras gällande lagstiftningens konsekvenser för kulturmiljön.

Etiska frågor gällande genomläsning och publicering

Jag kommer transkribera intervjuerna och ha med som bilagor i uppsatsen. Vill du läsa igenom din del innan jag skickar in den för opponering? Är du okej med att jag publicerar uppsatsen på GUPEA vilket innebär att vem som helst kan läsa den? Anonyma med namn eller inte?

Intervjufrågor

Del I.

- Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du arbetat inom sektorn för samhällsplanering/arkitektur/kulturvård?
- Vilka befattningar och arbetsgivare har du i korthet haft under ditt yrkesverksamma liv?
- Vad/vilken är din nuvarande befattning/arbetsgivare och vilka är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?
- I vilka sammanhang i ditt arbete påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad?
- Hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig?
- Hur tolkar du förvanskingsförbudet och vad innebär förvanskning för dig?
- Arbetar du efter någon form av princip när du värderar graden av förvanskning/varsamhet?
- Har du sett en förändring i synen på varsamhet samt förvanskning dels sedan införandet av nya PBL (2010:900) och dels ur ett tids- och miljöperspektiv?
- Har du några förslag på byggnader som genomgått någon form av ändring där du anser att det blivit bra respektive dåligt? Vad är det som blev bra/dåligt?

Del II.

Bakgrund: Industriområdet Forsåker har en historia av framgångsrik pappersproduktion sedan 1763. Pappersbruket lades ned år 2006 för att 2009 förvärfvas av Mölndal stad i syfte att utveckla området till en ny stadsdel. Platsen karaktäriseras av arvet ifrån pappersbruket genom exempelvis den genomgående forsen samt den täta industriella bebyggelsen som är ett resultat av flera utbyggnadsfaser. Delar av bebyggelsen har bevarats och ska bli stadsdelens nya centrum "Industrikärnan". Jag har valt att fokusera på två byggnader för vilka visionsbilder tagits fram och jag fått tagit del av arbetet med att ta fram planbestämmelser för.

Byggnad 10: Uppfördes år 1896 som pappersmaskinhall och är en av områdets äldsta byggnader. Har genomgått ett flertal förändringar bland andra påbyggnad av våningsplan samt en förläning vilket resulterade i dagens avfasade hörn i gavelfasaden. Samtliga större förändringar genomfördes i den ursprungliga stilen och byggnaden har därför fortfarande ett enhetligt utseende. Byggnaden kommer utgöra en av Forsåkers viktigaste platsbildningar och innefatta olika verksamheter.

Byggnad 18: Uppfördes 1910 i souterräng i två till tre våningar med plant tak. Konstruktionen är av armerad betong och grunden lades på den befintliga gråstensgrunden från den tidigare

fabriksbyggnaden som ska varit uppförd runt 1850. Under 1900-talet genomfördes flera ombyggnationer bland annat har byggnaden förlängts och byggts på med två våningsplan. Exteriören är utformad i en stil som avviker från den äldre tegelarkitekturen i området. Den spritputsade betongstommen är tydlig i fasaden och teglet är begränsat till fönsterbröstningarna.

- Hur resonerar du gällande varsamhet för denna byggnad?
- Vad innefattar industrikaraktern enligt dig? (exempelvis: karaktär, volym, skala, material, färg)
- Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning av denna byggnad?
- Hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds? Vilken form av ändring anser du lämplig?
- Vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade för påbyggnad av byggnad 10 respektive 18? Exempelvis helt brytande alternativt med koppling till befintlig byggnad?

Avslutning

- Tack för medverkan
- Vid frågor – kontakt
- Om de vill läsa igenom sin del bestäm hur och när

BILAGA 2.

Intervju 1. Stefan Rosén, Stadsbyggnadskontoret, Göteborg 2019-04-15

PS: Tack för att du tar dig tid att göra intervjun, jag tänkte inleda med att förklara bakgrund, syfte, upplägg och användning av intervjun. Uppsatsen är som du vet en studie om lagstiftning gällande ändring av bebyggelse och hur aktörer med olika bakgrunder tolkar och tillämpar varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning och målsättningen är att belysa om det finns eventuella meningsskiljaktigheter i tolkningen av lagen eller om det råder en samsyn. Vidare önskar jag undersöka om olika kompetenser och bakgrunder leder till olika syn på bevarande och kulturvärden. Intervjuns upplägg är att jag ska intervjua sex med personer med skilda bakgrunder och då är det kortare intervjuer med halvstrukturerad form vilket innebär att jag har ett antal fasta frågor med möjlighet till öppna följdfrågor. Intervjun är uppdelad i två delar, en som syftar till att belysa frågorna i ett stort perspektiv/allmän syn och sen har jag två byggnader från Forsåkerprojektet som blir den mer praktiska delen. Min förhoppning är att få din tolkning och tillämpning av hur du använder lagstiftningen i ditt dagliga arbete och sedan sen genom att jämföra informanternas svar önskar jag få kunskap i om det då råder en samsyn eller ej.

PS: Vill du vara anonym samt önskar du läsa igenom intervjun innan publicering?

SR: Det spelar ingen roll, du kan använda mitt namn. Jag behöver inte läsa igenom.

PS: Är det ok att jag publicerar på GUPEA?

SR: Ja.

PS: Då kör vi igång, de första frågorna är mer bakgrundsfrågor för att sedan bli mer konkreta till ämnesvalet. Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du arbetat inom sektorn?

SR: Jag har arkitektutbildning från Chalmers och arbetat som arkitekt, först inte med stadsplanering men som husarkitekt i tolv år sen har jag jobbat här i fem år som planarkitekt.

PS: Då svarade du nästan på min andra fråga, vilka befattningar och arbetsgivare du haft i korthet under ditt yrkesverksamma liv samt vad dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

SR: Nu är jag ju planarkitekt här på SBK och huvudsakliga arbetsuppgifter är att vara handläggare för detaljplaner, projektledare kallas det formellt men vi säger handläggare i dagligt tal. Befattning är planarkitekt, många begrepp att förhålla sig till. Sen arbetar jag också med planbesked lite grann, varierande omfattning, programarbeten också. De är dem tre nivåerna vi arbetar med här på planavdelningen.

PS: I vilka sammanhang i ditt arbete påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande just ändring?

SR: Kan du nämna något om det så att jag är på rätt, det är alltså ändring av...?

PS: Av byggnader eller bebyggelse,

SR: Men vilka delar, vilka lagrum syftar du på?

PS: Jag kommer ju framförallt fokusera på varsamhetskravet och förvanskningförbudet, sen finns ju de här andra kraven som gäller vid ändring. Tekniska egenskapskravet, utformning.

SR: Just det, enligt Plan- och bygglagen då?

PS: Ja just precis.

SR: Ja det är ju nästan alltid, det är svårt att se när det inte skulle finnas med. Sen är det ju väldigt olika hur mycket man ser att man kan ta stöd i någonting enligt gällande praxis i kommunen.

PS: För att koppla till varsamhetskravet, hur tolkar du det rent konkret? Vad innebär varsamhet i stort för dig?

SR: Ja det gäller ju alltid, även när det inte bara är byggnadsminne eller riksintresse då. Men på kommunal nivå handskas man med det mer fritt, tycker man då i beslutsfattandet och överväganden.

PS: Hur tolkar du förvanskingsförbudet och vad innebär förvanskning för dig i bred mening?

SR: Ja, hur ska jag uttrycka det. Varsamhet att man gör förändringar på byggnadens villkor, det behöver inte betyda att man inte gör förändringar alls, när man studerar äldre byggnader så är det ju ofta flera olika förändringar som skett, men att det är gjorts på byggnadens villkor. Förvanskning då är väl att det inte har gjorts på byggnadens villkor.

PS: Arbetar du efter någon form av princip när du värderar graden av förvanskning/varsamhet?

SR: Det finns ju ett antal gamla, olika principer. Nu arbetar jag ju oftast inte på den detaljnivån kanske att man ska bedöma precis hur en viss ändring eller tillbyggnad blir, men man kommer ju in på det ändå för det kan ju vara det som det hänger på även i DP att man kanske vill bygga på en våning på ett befintligt hus. Om man då bedömer att man kan göra det eller inte är ju avgörande för om detaljplanen blir lämplig. Det finns ju principer där då, den här mer modernistiska där det ska vara ett tydligt tillägg eller andra principer där det mer ska underordna sig och smälta in. Det går ju inte att välja en och sedan alltid hålla sig till den, det måste man analysera från fall till fall. Pröva med skissförslag och liknande.

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet samt förvanskning dels sedan införandet av nya PBL (2010:900) och dels ur ett tids- och miljöperspektiv? Där menar jag om man arbetat under en längre period, det räcker med 15 år att man kanske ser en skillnad i synsätt?

SR: Ja det tycker jag nog att jag har gjort, för 15–20 år sedan höll man mer på den principen på den modernistiska synen med tydliga tillägg, nästan oavsett proportioner osv. Nu finns det en bredare förståelse att arbeta på byggnadens villkor, även om det innebär, det man förut lite föraktfullt kallade pastisch och sådär kanske. Det är lite mer vidsynt nu, vilken inriktning som kan vara ok, lite mindre dogmatiskt. Eller i vissa forum blir det nästan dogmatiskt åt andra håller, det finns ju tex arkitekturupproret men idag är det bredare vad man rent principiellt tycker är ok.

PS: Vi går över till del två som handlar om Forsåker, vet du någonting om det projektet?

SR: Ja vi har varit där på studiebesök för några år sedan och fick lite information från kommunen.

PS: Jag gjorde ju min praktik där så det är därför jag valt detta som fallstudieobjekt. Då vet du ju att området har en lång historia av pappersproduktion, sedan 1763, och att Mölndal har förvärvat fastigheten i syfte att utveckla en ny stadsdel. Visar bild på industrikärnan och pekar ut byggnad 10 och 18. Visar fotografier på byggnad 10. Jag har fått ta del av arbetet med att ta fram planbestämmelserna. Bakgrundsinformation om byggnaden är att den uppfördes 1896 och är en områdets äldsta byggnader. Den har genomgått många förändringar under 1900-talet men samtliga större förändringar genomfördes i den ursprungliga stilen och byggnaden har därför fortfarande ett enhetligt utseende. Idag är byggnaden i relativt dåligt skick med exempelvis stora frostsprängningar. Visar visionsbild. Dessa visionsbilder är inget som är huggit i sten på något sätt men min analys får ju utgå från det som finns och då är det ju

ritningar, fotografier och denna visionsbilden. Så jag tänker mig nu utifrån detta materialet du ser hur tänker du då gällande varsamhet för denna byggnad vid ändring?

SR: Ja det är ju intressant, den är ju förändrad från sitt ursprung på ett sätt som tar sig friheter men det kan ju också vara något kreativt att behålla det och, jag ska inte säga att man kan göra vad som helst med den sen men det kan ge inriktningar hur man kan förhålla sig till förändringar som ska göras sen. Som arkitekt kan jag känna att det är lättare att lägga till saker som inte bara är det ursprungliga formspråket där det redan är lite förändrat på det här sättet. Det är svårt att säga att det är förvanskning eller att det inte är varsamt utifrån visionsbilden. Mycket är också kopplat till vilken verksamhet det blir, om det är något som är öppet och inbjudande eller om det är något som känns mer privat, exklusivt eller lyxbetonat det har också mycket med varsamheten att göra tycker jag. Man kan inte bara separera och tänka på det estetiska.

PS: Förslag på planbestämmelserna är att den ska få q – byggnadens industrikaraktär får inte förvanskas. Då undrar jag vad du anser att industrikaraktären innefattar för denna byggnad?

SR: Ja det är ju lite luddigt eller odefinierat begrepp. Det måste vara en karaktär som är knuten till verksamheten industri på något sätt, då vet man ju att det varit industri i byggnaden som då lämnat vissa spår, om byggnaden sett ut såhär och inte varit en industri så hade det väl sätt ut på ett annat sätt. En sak är ju att det förändrats under åren på ett visst sätt som det inte gjorts om det inte var industri, sedan finns det ju konstruktionen som framträder på ett visst sätt, rumshöjd och öppenheten. Att det har ett pragmatiskt förhållningssätt måste också ligga i det här att det är industri, bland annat att man byggt om den efter industrins behov i olika skeden men också hur den är uppförd från början, kanske synliga stommar och stålkonstruktion. Man kan säkert hitta många olika saker men det är ett brett och luddigt begrepp som behöver definieras.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning av denna byggnad?

SR: Om man exempelvis klär in byggnaden i ett annat material än det här teglet, det skulle jag säga skulle vara en förvanskning för att teglet är ju en del av konstruktionen, man kan nästan säga att det finns nästan inget mer än konstruktion, ja det finns lite dekoration i frisen, men valven dem formerna finns ju till för en funktion. Om man skulle täcka för sådana saker skulle det vara en förvanskning eller om man skulle i interiören skulle klä in allt i gipsskivor så man inte ser någonting av konstruktionen men även i detaljer, fönsterna är igensatta, skisserna visar ju någon form av smäckra stålprofiler vilket är det man förknippar med denna typ av byggnad vanligen gjutjärnsfönster. Om man använder något helt annat eller ändrar fönstersättningen skulle det också innebära förvanskning.

PS: Hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds? Vilken form av ändring skulle du föreslå? Tycker du visionsbilden är bra?

SR: Jag tycker att skissen är kreativ och spännande, takpåbyggnaden skulle jag inte säga att man ska vara helt främmande för, det ser spännande ut. Sen är det svårt att få grepp om det blir allt för ”fint och tillrättalagt” som kanske inte helt rimmar med industrins miljö. I de fall man gjort små verksamheter, verkstäder och konstnärateljéer i såna här områden så känns det som det kanske har en karaktär som tillåter det mer avskavda och inte förfinande, att det finns kvar och passar ihop. Det kan finnas en risk att det blir för fint och tillrättalagt... men svårt att hantera sådana aspekter.

PS: Du svarade lite på denna fråga innan men du sa tidigare att man som arkitekt att man kanske tycker att det är enklare att göra en påbyggnad eller tillbyggnad som bryter av, skulle du säga att du tycker det är bäst lämpat här eller ser du att en påbyggnad som följer formspråket och uttrycket som lämplig?

SR: Jag skulle kunna tänka mig att man ser på byggnaden som man har hanterat byggnaderna i området, det har ju varit ett väldigt pragmatiskt förhållningssätt då man lagt till nya volymer och tillbyggnaden, det skulle jag tänka mig att man kan se som inspiration och man ser det som något spännande. Om det hade varit i Vasastan eller vid Stora teatern skulle man nog anse att det var mer lämpligt med något som inordnar sig eller underordnar sig. Det här lite robusta uttrycket och någonting som bryter av här vid takfoten kan säkert vara framgångsrikt i detta fall. Det är nästan svårare att tänka sig hur man annars hade gjort, om det skulle vara något som skulle se ut att ha tillhört byggnaden från början.

PS: En annan planbestämmelse är att tillägg ska utformas med hög arkitektonisk kvalitet och får inte uppfattas som dominerade över befintlig byggnad, det är ju en intressant fråga för egentligen kanske det kan uppfattas mer dominerade om man fortsätter på det ursprungliga uttrycket, men det är ju en tolkningsfråga.

SR: Ja och det här med material också, en och samma volym kan ju hanteras på många olika sätt. Och man får inte glömma bort interiören!

PS: Jag tänkte att vi går över till byggnad 18. Visar fotografier, ritning och visionsbild. Denna byggnaden uppfördes 1910 i två till tre våningar i suterräng och med en synlig betongkonstruktion. Bröstningarna är i gult tegel och gjutjärnsfönster. Den har blivit både till- och påbygg, även vissa fönster har täckts för med den här plåtbeklädnaden. Hur tänker du gällande varsamhet för den här byggnaden?

SR: Ja den har ju en väldigt speciell och intressant karaktär i sin utformning. Den är så lång och väldigt speciella fönstermotiv med indelningarna, väldigt stora arkitektoniska kvalitéer, den är väl mer speciell än byggnad 10. Den har ju den här påbyggnaden i plåt som i sin råhet och robusthet också är spännande, den hade ju kunnat vara ett fräckt, tydligt tillägg som man tänkt sig att, bland arkitektkåren, på kanske 70-talet men även idag skulle det kunna se ut så, exempelvis i Holland och andra länder där arkitekter arbetar på ett friskt och vågat sätt, den är väldigt konstig, klumpig och ful på många sätt men den är samtidigt väldigt spännande på sitt råa sätt. Man måste behålla ursprungsbyggnaden, den får inte förändras för mycket den långsträckta byggnadsformen, och de här gjutjärnsfönsterna med de små rosetterna de är väldigt speciella. Det är svårt att tänka sig att man skulle kunna byta ut dem utan att det strider mot varsamhetskravet. Isoleringsglas och sådant får man sätta på insidan. Byggnadens fasad utgörs ju nästan bara av dessa fönstren, och hur mycket karaktär det ger, det måste vara en nyckelgrej att hitta tekniska lösningar som möjliggör bevarandet av fönsterna.

PS: Där svarade du nästan på min nästa fråga, vad innebär industrikaraktären för dig?

SR: Ja det är ju dessa fönster som är unika för denna typen av byggnader, och lantbruksbyggnader ibland. Men sen också den här pelarstommen, det har vi inte så mycket i Sverige, i USA arbetade man ju mer med denna typ av konstruktion inne i städerna, så det blir typiskt för denna byggnaden.

PS: Hur tänker du gällande relationen mellan visionsbilden och fotografierna på dagens utseende?

SR: Ja man hänger ju inte riktigt med här vart man är, det ser nästan ut som man lagt till en till båge, och vad som finns bakom plåtpåbyggnaden, och ovanpå har man lagt på två våningar till. Återigen det finns risk att det blir allt för tillrättalagt i karaktären som inte riktigt stämmer med det här industriella. Jag hade kunnat tänka mig att bevara mer av de tillägg som kommit under årens lopp.

PS: Hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds?

SR: Ja man kan ju leta efter vissa typer av verksamheter som inte har lika höga krav på exempelvis värmeisolering och liknande som man har i bostäder och kontor. Kanske skulle man kunna göra en utställningshall eller liknande. Det är ju egentligen det första man bör titta på för annars kommer ju alla de moderna, tekniska kraven. Det går ju såklart att lösa, det finns mycket kunskap. Sen vore det spännande att behålla våningsplanen och öppenheten för det är också en del av industrikaraktären, att det inte är uppdelat i små rum. I alla fall i någon del där man upplever hela rummets rymd.

PS: Vilka arkitektoniska principer för påbyggnad anser du bäst lämpade för byggnaden?

SR: Jag vet inte riktigt, här har man ju velat behålla hela byggnaden, inklusive påbyggnaden, plus en ny påbyggnad. Det blir som en påbyggnad på en påbyggnad. Det kanske inte blir det rätta. Det är möjligt att man här, det kan jag inte riktigt utläsa, men att det finns det här bakom plåten att det här bakom plåten finns, det kanske är fullt rimligt att man kan restaurera. Jag tycker inte förslaget har konstig karaktär även om man tagit bort tillägget (plåten) det är ju helheten som ändå är viktig. Men sen är det ju väldigt avvikande det man lagt till i förslaget, de här jättestora fönsterpartierna där uppe de bryter ju av mycket. Det hade man nog kunnat arbeta vidare med, att förra upp den ursprungliga byggnadens fönsteraxlar och linjer.

PS: Under praktiken gjorde jag bland annat en mindre undersökning om gjutjärnsfönsterna. Hur tänker du gällande äldre fönsterglas kontra nytt fönsterglas? Tror du att en påbyggnad med stora glaspartier med nytt glas skulle kunna uppfattas som dominerade i kontrast till den äldre byggnaden?

SR: Ja nya glas är ju helt släta och perfekta. Som det är visat här med de stora sammanhållna glasytorna kan det nog mycket väl bli dominerande tror jag. På ett sätt både tungt och ingen reflektion, det kanske man kan säga har en lätthet men det kan nog uppfattas som väldigt apart. Återigen det kanske blir lite för fint men det är så svårt att säga. Det finns ju många goda exempel på tillägg ovanpå befintliga byggnader men då har man ändå försökt arbeta med byggnadens karaktär. Exempelvis Tate modern i London, där man lagt till en glasvåning men där är det något slags gråaktigt glas med lite matt sturktur, det får en annan karaktär än bara en speglande yta. Det här exemplet på byggnad 18 skulle nog ändå tjäna på att bearbetas på ett annat sätt. Sen om det ska vara lättare eller tyngre det är inte kanske inte det viktigaste, mer att de får en lite mer robust karaktär.

PS: Toppen, där var mina intervjufrågor slut. Om du undrar något är det bara att maila. Du sa att du inte ville läsa igenom den?

SR: Nej precis. Läser gärna slutresultatet dock.

PS: Tack så jättemycket för din tid och att du ställde upp!

BILAGA 3.

Intervju 2. Helene Hanes, Statens fastighetsverk, Stockholm 2019-04-16

PS: Tack för att du tar dig tid och ställer upp för intervju. Jag tänker inleda med att förklara intervjuens syfte, upplägg och användning. Sen ska du få besluta om du vill vara anonym eller inte. Som jag skrev i uppsatsplanen du tagit del av ska jag skriva om vilken lagstiftning som gäller vid ändring av byggnader samt hur olika aktörer tolkar och tillämpar varsamhetskravet och förvanskingsförbudet i sitt dagliga arbete. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning av lagstiftningen och målsättningen är att undersöka om det finns meningsskiljaktigheter mellan aktörerna och om det får konsekvenser för kulturmiljön. Intervjun är gjord efter en halvstrukturerad modell vilket innebär att samtliga informanter får samma frågor men att individuella följdfrågor kan uppstå. Är du intresserad av att veta vilka de andra informanterna är?

HH: Nej det kan vara bra att inte veta.

PS: Vidare är intervjun uppdelad i två delar, den första med ett mer stort och allmänt förhållningssätt och den andra med exempel från Forsåker för att kunna diskutera något mer konkret. Min förhoppning är att få din tolkning och tillämpning av lagstiftningen för att kunna jämföra med övriga informanters svar för att kunna se om det finns en röd tråd eller inte. Jag kommer transkribera intervjun och ha med som bilaga. Vill du vara anonym? Vill du läsa igenom din del innan publicering?

HH: Nej jag behöver inte vara anonym men läser gärna igenom innan.

PS: Är det ok att publicera på GUPEA? Det är universitets databas vilket innebär att det blir läsbar för alla.

HH: Jag tänker att det viktigaste är att det är med som bilaga i din uppsats.

PS: Bra, då startar vi själva intervjun! Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du har arbetat inom sektorn?

HH: Jag utbildade mig ganska sent men jag är utbildad på bebyggelseantikvariska programmet i Göteborg mellan åren 1988–1991, då var den bara treårig. Sedan har jag kompletterat med en master och det gjorde jag cirka 10 år senare. 2002 så anställdes jag på Statens fastighetsverk.

PS: Vilka befattningar och arbetsgivare har du haft?

HH: Jag har varit på byggnadsstyrelsen som upphörde 1993 i 1,5 år, Stockholms skönhetsråd, fristående antikvarisk konsult sedan har jag arbetat på RAÄ med olika uppgifter i olika projekt och även handlagt tillståndsärenden under en mycket kort period.

PS: Vad är din nuvarande befattning och dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

HH: Jag är specialist kulturmiljö, tror jag det står, då är jag i huvudsak ett stöd för förvaltningen i olika frågor som rör de kulturhistoriska miljöerna i och med att vi arbetar mycket med de statliga byggnadsminnena. Sedan är jag med och tar fram vårdprogram för SFV tillsammans med konsulter som skriver men jag sitter med i den arbetsgruppen. Sen är jag med i lite utvecklingsfrågor inom SFV, jag är

med och arrangerar en intern utbildning för alla medarbetare men i huvudsak ett stöd för förvaltningen. Då arbetar man från stort till smått, allt från färgsättning till säkerhet i våra domstolsbyggnader och allt där emellan.

PS: I vilka sammanhang i ditt arbete påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad?

HH: Det är väldigt sällan som vi gör åtgärder i byggnaderna som inte är tillståndspliktiga och det beror på att vi har skyddsbestämmelser för våra statliga byggnadsminnen, då står det bland annat att ändring är tillståndspliktigt, underhåll är inte tillståndspliktigt men ganska ofta om man exempelvis gör i ordningen ett tak och byter stora delar då räknas det som en ändring och inte underhåll och därmed är det tillståndspliktigt. Det är ganska ofta som vi skriver ansökningar till ämbetet på våra åtgärder för att få tillstånd. Vi gör väldigt mycket i våra byggnader som kräver tillstånd från RAÄ.

PS: I stort hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig?

HH: Varsamhetskravet står beskrivet i PBL och det har vi inte riktigt som begrepp i våra skyddsbestämmelser, man har ingen enskild paragraf som i PBL. Det där är väldigt delikat för vi har ju också varsamhetskravet som ett krav på våra byggnader, vi kan inte runda PBL, det gäller alla byggnader men den närmsta lagstiftningen som vi arbetar mot är vår förordning om statliga byggnadsminnen. När man talar om varsamhetskrav går vi vanligtvis till våra vårdprogram om det finns ett sådant, då går man och tittar i vårdprogrammet och är kan det stå att man ska utföra en åtgärd varsamt på så sätt att man tar hänsyn till det kulturhistoriska värdet. Den skrivningen kan vi ju ha i våra program också. För mig innebär varsamhetsbegreppet att förstå vad det här byggnadsminnet egentligen representerar och utgå från det och göra en åtgärd som inte minskar det kulturhistoriska värdet. I dagens läge gör vi ju väldigt mycket som påverkar det kulturhistoriska värdet för att kraven är så stora, tillgänglighet, brand och energi exempelvis, det är väldigt mycket som påverkar så det här begreppet varsamhet det är så viktigt men vi gör mycket åtgärder ändå även fast varsamhetsbegreppet finns.

PS: Tolkar jag det rätt att era skyddsbestämmelser är närmare er i ert dagliga arbete och att de påverkar er mer än varsamhetskravet i PBL då skyddsbestämmelserna finns med i er förordning som ni styrs direkt av?

HH: Jo men så är det absolut. Men när vi skriver i vårdprogrammet kap 2 fastighetsuppgifter kan även KML komma med om det är ett stort område men då finns PBL alltid med som en beskrivning. Vi har ju faktiskt viktiga byggnader som inte är skyddade som statliga byggnadsminnen och då gäller ju PBL. Det finns en del senare museum som inte är byggnadsminnen, Vasamuseet exempelvis. Det är viktigt att ha i åtanke så att man inte slarvar med det bara för att det inte är byggnadsminnen så har det inget riktigt skydd, så är det ju inte.

PS: Hur tolkar du förvanskingsförbudet och vad innebär förvanskning för dig?

HH: För att kunna säga att något är förvanskat så måste man ha kunnat tolkat värdet och tolkat byggnadens interiörer osv, man måste veta vad man ser. Det kan vara så att en del av våra byggnader har förvanskats en del under årens lopp, exempelvis när det gäller måleri, eller man har mer trivaliserat interjöerna skulle jag säga. Så förvanskning för mig är när man inte längre förstår vad det är man ser, alltså om du går utanför en byggnad som andas 1700-tal och den här är skyddad, för det är det som är

utgångsläget för mig här, och går in och upplever en miljö som inte är i samklang med den yttre rocken då kan jag uppleva att det skett en förvanskning. Det går inte att läsa ihop byggnaden och det kan vara rätt brutalt naturligtvis.

PS: Arbetar SFV efter någon form av princip när vi värderar graden av förvanskning eller varsamhet?

HH: Vilka svåra frågor du ställer... Vi brukar säga att varje objekt har sitt värde på så sätt att det är unikt, inte för att det kanske har en hög unicitet utan för att det står för sig själv, man kan aldrig rulla ut en lösning på alla husen, exempelvis när det kommer till energi. Kan du ta frågan igen?

PS: Ja, finns det några principer ni utgår ifrån?

HH: Ja just det, ja det skulle vara Axel Unnerbäck's modell, där pratar man om upplevelsevärde, dokumentvärde. Jag är inte så förtjust att man slaviskt använder dessa värden och beskriver dessa i vårdprogrammen för det är där vi värderar utan då kan det vara klokare att använda en rubrik, om vi tar Dramaten som exempel, "Om väggar kunde tala" istället för upplevelsevärde för att det varit så många människor kopplade till byggnaden som gjort sitt avtryck fast man kanske explisivt ser det. Så om man pratar om principer håller vi oss ändå nära Axel Unnerbäck's modell fast det är viktigt att det inte blir för stolpigt när man använder den. Det handlar om att väga de förslag som kommer till mot de kulturhistoriska värdena som förhoppningsvis finns definierade i ett vårdprogram.

PS: Menar du då att man utgår ifrån varje byggnads individuella värden?

HH: Ja precis!

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet samt förvanskning dels sedan införandet av nya PBL (2010:900) och dels ur ett tids- och miljöperspektiv?

HH: När du säger ändring, vad det är vi väger in eller?

PS: Jag tänker exempelvis när man möter andra aktörer hur man tänker på varsamhet och förvanskning ur ett miljöperspektiv? Har synsättet och inställningen förändrats från när du började din karriär?

HH: I vissa lägen är det lättare att prata om kulturhistoriskt värde, det är lättare att föra upp vissa frågor på bordet. Jag tycker det är en skillnad och inom organisationen ser man vårdprogram som ett stöd och skyddsbestämmelserna ses inte som ett tungt ok, de finns där och därmed också en större acceptans att det tar längre tid för våra projekt. Det tar lång tid vilket kan vara ganska jobbigt ibland men det måste få ta tid. Sen kan jag också se att det som skett en ökning i diskussionen gällande exempelvis tillgänglighet som var väldigt mycket på tapeten för 10 år sedan, då kommer de kraven in på byggnaderna och i de första tillgänglighetskraven var det viktigt att få in folk i byggnader men nu pratar vi om frångänglighet. I händelse av brand måste alla som kan komma in också komma ut. Idag finns så många fler krav på byggnaderna än när jag började. Miljöfrågan är spännande för att den är viktig i och med att vi ska uppnå vissa miljömål och då kommer det in ett antal åtgärder som vi inte alls tycker är bra för huset i vissa lägen, byte av fönsterglas, du gör mer värmeåtervinning vilket innebär fler håltagningar. Det är mycket mer krav och dem kan inte vi säga emot bara för att det är ett statligt byggnadsminne. Det som också kommit in som jag tycker är bra är begreppet hållbarhet som är lite utslitet visserligen men om vi pratar åtgärder i en byggnad kan man ibland vara tydlig med att en åtgärd som kanske är dyrare är hållbar på längre sikt, då märker man att folk hajar till, då kan de inte vara

ointresserade av hållbarhetsbergreppet idag det ligger i luften. Jag märker att man får stöd när man talar om kulturhistoriska frågor i ett hållbarhetsperspektiv.

PS: Toppen, då tänker jag att vi går över till andra delen. Vet du någonting om detta projektet?

HH: Nej.

PS: Industriområdet Forsåker har en historia av framgångsrik pappersproduktion sedan 1763. Pappersbruket lades ned år 2006 för att 2009 förvärvas av Mölndal stad i syfte att utveckla området till en ny stadsdel. Platsen karaktäriseras av arvet ifrån pappersbruket genom exempelvis den genomgående forsen samt den täta industriella bebyggelsen som är ett resultat av flera utbyggnadsfaser. Delar av bebyggelsen har bevarats och ska bli stadsdelens nya centrum "Industrikärnan". Jag har valt att fokusera på två byggnader för vilka visionsbilder tagits fram och jag fått tagit del av arbetet med att ta fram planbestämmelser för. Visar karta över området och industrikärnan samt förklarar platsbildningen som kommer skapas vid byggnad 10 + 18.

PS: Vi börjar med byggnad 10 som uppfördes 1896 som pappersmaskinhall och är en av områdets äldsta byggnader. Den har genomgått en flertal förändringar under 1900-talet bland annat genom påbyggnad och förläning, förändringarna har utförts i ett enhetligt uttryck. Utifrån det material du fått ta del av hur resonerar du kring varsamhet för denna byggnad?

HH: Alltid när man går i industriområden finns det en speciell känsla av ruffighet, det är väldigt tillåtande och det kan bli ganska olika verksamheter i såna här områden vilket många dras till. Då ska man vara medveten om att det kan vara svårt att behålla känslan av tillåtande ruffighet tyvärr. Men det är någonting man måste bestämma sig för: vad är det jag vill att folk ska känna när de är här och spontant när jag ser fotografierna från dagens utseende i jämförelse med visionsbilden är dagens ett betydligt mer tillåtande landskap och område än vad visionsbilden är därför att man bytt innehåll och människor. Det är per definition inte så varsamt egentligen, vad ska man hitta de delar som är tillåtande för människor att bara vara. Så att någonstans måste man tycka jag börja med att ställa sig frågan vad det är människor ska förstå när de går runt i området, vad vill vi att de ska känna och uppleva. Det är det som ska vara utgångspunkten och om man då säger att det ska förstå att det varit en rufft industriområde och tillåtande kan vissa delar av visionsbilden kännas lite väl tillrättalagt för att man ska känna det där. Men det är ju inte därför ett fastighetsbolag köper upp ett pappersbruk, det är för att exploatera och tjäna pengar.

PS: Då ska jag flicka in att fastighetsbolaget MölnDala Fastighets AB är ju ett kommunägt bolag som startade i syfte att planera, exploatera och utveckla området på uppdrag av Mölndals stad.

HH: Jaha, ja det är ju positivt!

PS: Ja, så allt handlar ju om en ekonomisk avvägning men det blir inte heller bara den ekonomiska biten som styr projektet.

HH: Det är spännande, bra att du flickade in det. Man kan ju säga såhär det är varsamt att de bevarar byggnaderna, det hade ju inte varsamt om man rivit allting men nu har man valt att behålla och sen kan man fundera över vissa detaljer och fundera hur de ska utformas för att ta tillvara byggnaderna och vad de uttrycker. Det är klart att en kraftig påbyggnad påverkar byggnad 10 byggnadskropp väldigt mycket för att man får helt andra proportioner, det kan vara svårt idag i och med att man idag gärna använder

platta tak som en ”ursäkt” för att bygga på. Så det här du visar på bild här tycker jag kanske inte tycker är det mest varsamma om jag tittar på påbyggnaden, inte heller det gigantiska fönstret för att det varit helt andra proportioner från början. Om vi tittar på de äldre fotografierna ser vi fina proportioner men idag en stor glugg. Det finns olika grader, det är varsamt för att man behåller strukturen och byggnaden men sen vissa tillägg som inte är så varsamma.

PS: En av planbestämmelserna byggnad 10 ska få enligt förslaget är q – byggnadens industrikaraktär får inte förvanskas. Vad innebär industrikaraktären för dig?

HH: Mycket material, nu har vi ju inte så mycket industrifastigheter i vår förvaltningen, en annan person mer insatt i industriområden hade säkert kunnat ge ett mer spännande svar... men jag tänkte på något som är roligt är påbyggnaden på byggnad 18 att det är mycket plåt man använder, det gör man som en enkel och rationell påbyggnad, kanske inte det snyggaste egentligen men det är onekligen en industrikaraktär tycker jag.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning?

HH: Tänker du på dem byggnaderna som ändå står kvar här nu?

PS: Ja nu utgår vi ifrån dessa två byggnader.

HH: Ja nu vet inte jag hur man har tänkt gällande fönster, det är ju så otroligt viktiga i alla industrifastigheter. De är ofta väldigt vackra fönster, stora, nu vet jag inte om de är gjutjärn men att man verkligen tänker på det i och med att det är de man möter som besökare utifrån. De är en så viktig beståndsdel.

PS: En planbestämmelse är att fönster: Varsamhet: tillägg får inte uppfattas som dominerande. Hur upplever du påbyggnaden på byggnad 10?

HH: Nej faktiskt inte, nu ser jag ju den bara på kortsidan.

PS: Du pratade om verksamheter kopplade till byggnader tidigare. Hur ser du helst att byggnaden återanvänds och vilken form av ändring anser du lämplig?

HH: Denna typen av byggnader är ju oftast väldigt tillåtande i sitt inre, stora ytor, högt i tak, det finns många arkitektkontor som älskar att sitta i såna här. Just i den här byggnaden så känns det som att den är så stor att den skulle kunna inrymma ganska många olika slags verksamheter.

PS: MölnDala har arbetat fram en modell som innebär att man ska arbeta i form av kluster av verksamheter, där man kan dela på exempelvis reception, toalett osv. Genom att arbeta med en grund som är gemensam så kan man ju få den öppenheten.

HH: Ja det låter väl bra men lite svårt för att man kanske inte vet vad det innebär. Men det är alltid härligt att få in både bibliotek, konst, öppna lokaler, restaurang i såna här lokaler. Det är kul om man kan få någon form av variation så att det inte bara dem som kan betala mest i hyra men det där är jättesvårt.

PS: Det finns ju olika principer man kan tillämpa vid påbyggnad. Exempelvis att det ska följa eller helt avvika från originalbyggnaden. Har du några tankar gällande just påbyggnad av byggnad 10?

HH: Det är lite svårt att förstå hela byggnaden nu då man endast ser gaveln nu. Ibland kan det vara skönt att slippa påbyggnader, att få se en byggnad som den är och som den är uppförd för det kan bli väldigt konstigt. Man förrycker någonting och det är inte säkert att det blir bra alls. Med tanke på att man har en så hög exploateringsgrad så kanske man skulle önska att det fick vara som den är, sen har väl dem säkert gjort sina beräkningar för nya laster. Att man inte gör massa åverkan i konstruktionen bara för att den ska klara påbyggnad. Jag kan ibland bli lite trött på att man alltid måste bygga på det befintliga, varför då? Låt det vara som det är, det finns en skönhet i det också. Det är inte säkert att det alltid blir så bra.

PS: Då går vi över till byggnad 18 (fotografier, ritning och visionsbild visas). Byggnad 18: Uppfördes 1910 i souterräng i två till tre våningar med plant tak. Konstruktionen är av armerad betong och grunden lades på den befintliga gråstensgrunden från den tidigare fabriksbyggnaden som ska varit uppförd runt 1850. Under 1900-talet genomfördes flera ombyggnationer bland annat har byggnaden förlängts och byggts på med två våningsplan. Exteriören är utformad i en stil som avviker från den äldre tegelarkitekturen i området. Hur tänker du gällande varsamhet för denna byggnad? Här ska jag också säga att planbestämmelserna är bland andra q – industrikaraktären får inte förvanskas och k – tillägg ska ha hög arkitektonisk kvalité och får inte uppfattas som dominerade. k – fönstren ska vara av gjutjärn eller därtill liknande material. Men vi kanske kan börja med vad du uppfattar som industrikaraktären i denna byggnaden?

HH: När jag ser bilderna så är det de här typiskt stora ljusinsläppen som så ofta förekommer i industribyggnader. Är det betongkonstruktion?

PS: Ja precis och sedan är det gult tegel i bröstningarna.

HH: Ja industrikaraktären är då de stora fönsterna i gjutjärn, det återkommer ofta, jag kan tänka mig att det är en tidig betongstomme. Industri kan ju vara väldigt mycket i framkant när det kommer till konstruktion. Sen vet inte jag hur mycket industrikaraktär det här är men det gula teglet är för mig väldigt mycket karaktär för västkusten, det är väl ganska vanligt för industribyggnader där. Sen tycker jag den här påbyggnaden i plåt, den känns också väldigt industri-aktig. Det är ganska spännande att se att de planerat fönsterna centralt i liv med orgelbyggnadens. Även längden på byggnaden och upprepningen, en rytm som återkommer. Återigen kan jag tycka att vi idag har så mycket uppglasade byggnader så kan man känna en viss matthet ibland i det, att det är det som det enda uttrycket som finns i moderna byggnader idag. Då tycker jag att plåtpåbyggnaden är snyggare än visionsbilden. Jag kan tycka att dagens utseende är ruffigare, och det är industrikaraktär.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning?

HH: Enligt förslaget jag ser så tycker jag att påbyggnaden på byggnad 18 är en förvanskning om man jämför med det befintliga utseendet.

PS: Hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds? Här skulle vi kunna titta på interiörbilderna. Tänker du likadant som med byggnad 10 med den här öppenheten?

HH: Det finns ju hur mycket möjligheter som helst, sen får man fundera på hur man ska bevara den här öppenheten när man tar in en massa verksamheter, så att man förstår industrikaraktären. Antagligen måste man brandsektionera tex, det kommer säkert en hel del såna krav till. Någonstans kan det vara häftigt att förstå denna öppenheten och då få ta del av de här stora rummen och då anpassa någon verksamhet till det men det kanske kan vara svårt i hela huset på alla planen.

PS: Arkitektonisk princip för påbyggnaden, hur tänker du där? Ser du hellre att plåtpåbyggnaden är kvar?

HH: Ja om man ska tolka det vad lilla q sa, att industrikaraktär ska bevaras, då tycker jag absolut att det är det här (plåten) som man ska utgå ifrån och inte visionsbilden. Det blir för snyggt, det finns en tendens att man ska göra det för snyggt. Det finns också en tendens till att man tror att det blir bättre ljusinsläpp bara för att man gör ett stort fönster, det gör det inte. Ljus kan ju brytas in på ett fantastiskt sätt om man tar tillvara bågformer, indelning i glaset osv. (Pekar på visionsbild byggnad 10 stora fönsteröppning)

PS: Där undrar jag isåfall, den öppningen finns ju redan...

HS: Ja men då tycker i sådana fall att man tar tillvara de ursprungliga formerna på fönstren.

PS: okej, så nästan öppna upp de igensatta fönsterna och stänga igen den fyrkantiga öppningen?

HH: Ja eller åtminstone göra den bågformad, den dörren som sitter där idag är ju inte tänkt att ha kvar, då tycker jag det är rimligt att man går tillbaka till den gamla fönstersättningen. Men som sagt det är ju alltid en arkitektonisk utmaning att göra snygga tillägg men ibland kunde man önska att man kunde säga nej jag tror inte det skulle bli bra för byggnaden.

PS: Fönsterna i vån 1–4 ska ju vara i gjutjärn eller därtill liknande material. Jag tänker att visionen är att det ska vara gjutjärn men att möjligheten finns att välja något annat material. Jag fick en uppgift under praktiken att ta fram information gällande just fönsterna och möjligheten att återanvända. Enligt undersökningen bör det gå att restaurera stora delar av de befintliga, hur tänker du gällande formuleringen på planbestämmelsen? ”Gjutjärn eller därtill liknande material”?

HH: Det där är en svårighet när man skriver ”därtill liknande material” det är jättesvårt därför att, det har gjort att man runt om i Stockholm, vissa kommuner, haft svårt att sätta emot när någon vill göra ett fönsterbyte för att det står just så. Det där är lurigt för att då måste man ju veta om vad likvärdigt material kan innebära, man måste också veta om det är så att man får kortare underhållsintervaller om man byter ut till ett likvärdigt material och vad kostar det i framställning jämfört med att renovera. Då kanske man får en väldigt långt underhållsperspektiv för de här fönsterna, därför gjutjärn, jag kan tänka mig att det är gediget gods i de här. Det kan vara en ren förlust på många sätt, därför är den skrivningen ”likvärdigt material” lurig för den kan innebära att folk byter sina fönster mot likvärdigt men det är sämre för att du aldrig kan få den här kvalitén på materialet. Man ska alltid fundera på vad det innebär med likvärdigt, kan det innebära en försämring egentligen? Konsekvensen kan bli både en förändring i uttryck och ur hållbarhetssynpunkt kanske det inte blir bättre. Det ska man väga in, man kan nästan önska att man talar mer om just hållbarhet i själva bestämmelserna.

PS: Sådär, tack så jättemycket för att du ställde upp! Om du undrar något får du maila mig. Tack!

BILAGA 4.

Maria Ros, White arkitekter, Stockholm 2019-04-17

PS: Tack för att du tar tid att genomföra intervju,

MR: Jätteroligt, kul att få frågan!

PS: Jag kommer inleda intervjun med att förklara bakgrund, syfte och upplägg. Sedan ska du få besluta om du vill vara anonym och om du vill läsa igenom innan publicering. Bakgrunden är att jag skriver en uppsats som är en studie om lagstiftning gällande ändring av byggnader och hur olika aktörer tolkar och tillämpar lagstiftningen gällande varsamhetskravet och förvanskningsförbudet. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning av lagen, målsättningen är om det finns eventuella meningsskiljaktigheter eller om det råder en samsyn mellan dessa aktörer. Vidare önskar jag även undersöka om olika bakgrunder och kompetenser ger olika utslag gällande vad man värderar i kulturmiljön genom de två exemplen från Forsåker. I samråd med min handledare har jag valt att göra sex korta intervjuer, utförda med en så kallad halvstrukturerad modell vilket innebär att samtliga informanter får samma frågor men med möjlighet till individuella följdfrågor. Jag kommer transkribera intervjuerna och ha med som bilaga i uppsatsen. Är du intresserad att veta vilka de övriga intervjupersonerna är?

MR: Ja det är alltid spännande.

PS: Utöver dig är det en planarkitekt som arbetar på SBK Göteborg, Ulla Hasselqvist som är stadsantikvarie i Mölndal, en av projektutvecklarna på MölnDala fastighets AB, Helene Hanes som är kulturarvsspecialist på SFV och slutligen en som valt att vara anonym som är VD på ett arkitektkontor. Jag har försökt att välja personer med olika bakgrunder och utbildningar så att det inte bara är antikvarier. Sedan har jag också valt tre personer som varit delaktiga i Forsåkerprojektet och tre som står utanför. Min förhoppning är att få din tolkning och tillämpning av lagstiftningen och hur du använder den i ditt dagliga arbete. Sen så vill jag helt enkelt, beroende på utslaget, göra en analys och diskussion gällande hur lagstiftningen för ändring av byggnad påverkar kulturmiljön.

PS: Vill du vara anonym? Vill du läsa igenom innan jag skickar in arbetet för opponering?

MR: Nej jag behöver inte vara anonym men jag läser gärna igenom den innan du skickar in.

PS: Jag kan också nämna att jag inte kommer publicera den på Göteborgs Universitets databas GUPEA då jag redan fått ett nej på frågan gällande om det var ok eller inte. Men jag mailar gärna uppsatsen till dig om du tycker det hade varit roligt att läsa igenom när den är klar.

MR: Ja det hade varit roligt!

PS: Toppen, då sätter vi igång. Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du arbetat inom sektorn?

MR: Jag har utbildat mig till bebyggelseantikvarie i Göteborg, den treåriga linjen, jag gick ut 2013. Innan dess hade jag läst på Linköpings universitet och på Chalmers. På Chalmers var det tekniska, fysik och matte och sådana där saker och på Linköping var det litteraturvetenskap. Inget direkt kopplat till det här. Sedan har jag läst lite administrativa kurser, lite juridik, kopplade administrativa kurser om

kommunal verksamhet men dem är inte heller direkt kopplade till den antikvariska utbildningen. Sen har jag jobbat i tre år på Bjerking, ett ingenjörsföretag i Uppsala, som antikvarie. Sen har jag arbetat tre år här på White arkitekter. På bägge yrkena som bebyggelseantikvarie men också hela tiden, på halvtid, som bygglovshandläggare eller med detaljplaner. Jag har hela tiden mixat min utbildning.

PS: En följdfråga där, det är ju många som efter vår utbildning läser till bygglovshandläggare, vart har du fått den kunskapen ifrån? Känner du att det bebyggelseantikvariska programmet gav tillräckligt med kunskaper för att kunna arbeta som bygglovshandläggare direkt efter examen?

MR: Jag tycker personligen att bygglovshandläggartutbildningen är för lång, Jag tror att den ger en bra kunskap men jag tror inte den behövs om man har läst till bebyggelseantikvarie. Jag gjorde min praktik på stadsbyggnadskontoret i Botkyrka och fick jobb där efter det. Det går att lära sig under tiden också men det är klart att det finns fördelar med utbildningen om man vill ha mer övning och kunna komma in på ett annat sätt. Jag nördade ju ner mig totalt i bygglov och överklaganden osv under min uppsats så när jag började jobba hade jag ju, kan jag förstå nu i efterhand, en bredare kunskapsbas än vad de flesta som går utbildningen kanske har. Men jag har lärt mig allt eftersom genom handledning, de flesta som går utbildningen vill komma ut och vara självständiga direkt, medan min process har varit mer att skaffa kunskaper och gå bredvid och fått stöttning.

PS: Idag jobbar du ju på White, vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

MR: Det varierar, målsättningen är eftersom jag har den här kombinerade kunskapen om lagstiftning, bygglov och är antikvarie så fungerar vi som både ett stöd för hela kontoret i bygglovsfrågor eller planfrågor. Vi har en avdelning som arbetar med stadsbyggnadsfrågor som bland annat tar fram detaljplaner och hela stadsbyggnadsprocessen så dem jobbar jag ganska nära. Då blir det mer renodlat, att jag kanske hjälper till med detaljplanen eller planbestämmelser eller tolkar hur planbestämmelser skulle tolkas i bygglovsskeendet. Sen är det också rena antikvarieuppdrag som antikvariska förundersökningar, antikvarisk kontroll. Jag arbetar inte med antikvarisk medverkan enligt kulturmiljölagen, ännu, det jobbar en annan kollega med. Det är väldigt brett, det är svårt att säga att det bara är antikvariska förundersökningar eller konsekvensanalyser för det är allt från ax till limpa. Det som skiljer ut White är att vi också arbetar med andra arkitektkontor och inte bara våra egna arkitekter. På Bjerking till exempel hade vi inga arkitekter så då arbetade vi mot andra kontor vilket vi sedan tog med hit.

PS: I vilka sammanhang påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad?

MR: Oj hela tiden. Eftersom jag försöker fördela upp det 50 % PBL-uppdrag och 50 % rena antikvarieuppdrag pendlar det ju lite men det kommer ju in hela tiden. Så fort det kommer in ett tekniska egenskapskrav, exempelvis ett dörrmått, så är det något som står i Boverkets byggregler och de anger reglerna för både nybyggnad och ändring. Så fort du gör en ändring av en befintlig byggnad då finns det möjlighet till avsteg. Det kommer man i kontakt med hela tiden tycker jag. Vart kan man göra avsteg och inte. De flesta förändringar är någon form av hyresgästanpassning, exempelvis inredda en vind, brandsäkra, osv och det påverkar ju byggnaden. Så ja hela tiden!

PS: Hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet i stort för dig?

MR: Superbrett... Vad är varsamhet för mig... Det är att kunna motivera en åtgärd. Jag får ibland frågan "Är det här en bra projekt"? Jag tycker det är jättesvårt att komma till ett ställe och säga att något gjorts på ett varsamt sätt för jag ser ju bara slutresultatet, jag kan ju inte se start men kan jag läsa rapporterna och få se motiveringen varför man gjort vissa ändringar då kan jag göra en bedömning om jag tycker ändringarna är varsamma eller inte. Att bara se ett slutresultat, det går ju ibland att se men då är det oftast om något inte är varsamt.

PS: Vad innebär förvanskning för dig? Och förvanskingsförbudet?

MR: Utför man något som inte är varsamt så kan det leda till förvanskning. Det jag brukar säga - när andra frågar varför ska vi vara varsamma-och konstaterar att på vissa ställen får man göra hur mycket som helst - ja men man måste alltid göra avvägningen och någonstans går gränsen när ovarsamhet blir förvanskning. Eller en åtgärd som i sig kanske är varsam men på det hela sammantaget blir det förvanskande. Exempelvis tekniska ingrepp, att docka på en byggnad kan göras på ett bra sätt men så innebär volymen som helhet och uttrycket en förvanskning av byggnadens karaktär.

PS: Du sa tidigare att varsamhet är att kunna motivera en ändring. Om man är inte är varsam då har det skett en förvanskning men det behöver inte ha gjort det?

MR: En åtgärd kan vara ovarsam men måste inte innebära förvanskning. Förvanskingsförbudet gäller ju samtidigt mer än bara kulturhistoriskt värde, det är miljömässigt, historiskt och konstnärligt också. Uppsala centralstation är ett bra exempel när det är förvanskande men inte utpekad som kulturhistoriskt värdefullt. De har ju sin centralstation med en modern tillbyggnad från 2000-tal där, (på vilken) man ville göra karuselldörrar istället för skjutdörrar. Detta gick till överprövande instanser för Uppsala kommun sa att det var förvanskning medan fastighetsägaren sa att det inte kunde vara förvanskning för att byggnaden inte var utpekad som kulturhistoriskt värdefull. Då sa Mark- och miljööverdomstolen att den har en så tydlig arkitektonisk idé och tydligt formspråk att ingreppet skulle innebära en förvanskning. Den är ju inte utpekad som något men här räckte det med den arkitektoniska idéen, så jag skulle säga förvanskingsförbudet gäller även för en lite större grupp än bara "kulturhistorisk värdefull bebyggelse".

PS: Arbetar du efter någon form av princip när du värderar graden av varsamhet eller förvanskning?

MR: Jag skulle säga att det beror på vilken roll jag har i projektet. Om jag sitter som bygglovshandläggare och får in ett ärende då gör ju jag som myndighetsperson en bedömning om det är varsamt eller inte enligt PBL, men då brukar jag även begära in ett antikvariskt utlåtande, det är vägledande för min bedömning. I min roll som antikvarie måste jag väldigt tydligt kunna förklara varför något är förvanskande tex.

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet och förvanskning dels sedan införandet av NPBL och dels ur ett miljö- och tidsperspektiv?

MR: Ja det tycker jag, när jag började var det väldigt mycket med ÄPBL fortfarande, det finns fortfarande projekt där vi sitter med ärenden enligt ÄPBL och då var det inte ett förbud. Då fick man inte förvanska men det var inte ett förbud så rent juridiskt så har det blivit hårdare vid överprövning. Ett förbud är ett förbud och det är mycket starkare. Sen har det varit rent praxismässigt att man tittar mycket på hur man värderar i sådana här frågor, just nu upplever vi att det har blivit en fördel för de

kulturhistoriska värdena i de överprövande instanserna. Det bygger bland annat att domstolarna har tagit in fler tekniska råd som är arkitekter. Att det tidigare satt mer personer som inte hade lika stor kunskap om bebyggelsehistoria och arkitektur. Jag tycker man ser en tydlig skillnad att rättsfallen är tydligare utformade varför det är förvanskning eller ej i motiveringen, man för ett tydligare resonemang i hur domen ska tolkas så att det ska bli mindre godtyckligt.

PS: Och ur ett miljöperspektiv? Jag tänker på hur man ser på förvanskning och varsamhet av arkitektur i relation till miljöfrågan, hållbarhet...

MR: Just nu vet jag inte om jag skulle säga att det är varsamhet och förvanskning men det finns ett större fokus på återbruk, större fokus på processtänk – hur gör man när vi gör om miljöer som i slutändan blir miljö, förvanskning och varsamhetstänk. Vad har vi för incitament eller anledningar att göra på vissa sätt framför andra, det har man blivit tydligare med. Sen så fort det är byggkris, eller lite byggkris, så blir det mindre nyproduktion och mer transformering och hyresgäst Anpassning och det är det vi arbetar med hela tiden.

PS: Då tänker jag att vi går över till del två intervjun, hur mycket vet du om det här industriområdet Forsåker?

MR: Ganska mycket tror jag, jag har inte varit inkopplad i det som antikvarie men jag tagit del av den detaljplanen som görs och Lindholms kulturhistoriska utredning, även tagit del av andra rapporter. (Men) Jag har inte varit där.

PS: Då behöver inte jag förklara bakgrundsinformation för själva industriområdet. Jag har valt att fokusera på två byggnader för att få något konkret att prata om. Jag gjorde min praktik på MölnDala Fastighets AB och fick ta del av de planbestämmelser som tagits fram för detaljplanen. Jag tänker att vi börjar med byggnad 10 (visar ritning, fotografier, visionsbild samt strukturkarta över området.) Byggnad 10: Uppfördes år 1896 som pappersmaskinhall och är en av områdets äldsta byggnader. Har genomgått ett flertal förändringar bland andra påbyggnad av våningsplan samt en förläning vilket resulterade i dagens avfasade hörn i gavelfasaden. Samtliga större förändringar genomfördes i den ursprungliga stilen och byggnaden har därför fortfarande ett enhetligt utseende. Framför byggnaden finns en platsbildning vilket kommer utgöra ett av områdets torg/platsbildningar. Utifrån det materialet du får se här hur resonerar du kring varsamhet för byggnad 10?

MR: Som antikvarie, säger jag nu då, som utgångspunkt: vad har byggnaden för olika lager, vad berättar den, det är väldigt tydliga tillägg på den, exempelvis taket och hålltagningar. Tydliga tillägg som är gjorda i typiskt, som när man jobbar med industrimiljöer så ser det ofta ut så, det är rationellt gjort. Då beror det helt på vad man vill få in eller göra i byggnaden men jag skulle säga att det finns väldigt stora ytor att jobba med sen är det två ytor som är igenmurade men som fortfarande har tydliga fönsterformer. Om någon arkitekt skulle ge mig den bilden och frågat vad man kan göra skulle jag säga att det finns en väldigt tydlig grundstruktur i formen och att det finns ett tydligt material men ändring är också väldigt tydligt avläsbara. Utan att veta någonting om historiken skulle jag säga titta på vad som har varit i den innan och vilka förändringar som skett genom åren för det berättar ju någonting om hur byggnaden har använts och kan avgöra hur man tar greppet om den framöver.

PS: Som jag sa tidigare har det ju gjorts många förändringar i området genom årens lopp, hela området har en historia av att förändringar skett när det behövts. En av planbestämmelserna är att byggnadens

industrikaraktär inte får förvanskas. Då undrar jag vad industrikaraktären innefattar för dig? Du sa till exempel material innan.

MR: För mig skulle nog en del av industrikaraktären innebära att ändringarna som har gjorts innan är tydligt avläsbara, det vill säga om man skulle vilja återställa nuvarande öppning (lastintaget) till ett fönster respekterar man inte byggnadens årsringar för det är en del av industrikaraktären. Förändringen berättar om en verksamhet där just verksamheten går före husen. Men jag skulle också säga hur byggnaden är uppbyggd från början berättar om hur man byggde hus på den tiden och de materialen. I det här fallet är det mycket som inte är knutet till själva byggnaden men det är ju hur den är förlagd, det är hårdgjorda ytor utanför det är inte krusiduller, det är inte i det här fallet på det är huset, massa snirkliga dörrar och trädörrar som det även kan vara på industribyggnader. Det finns en rationalitet hur man har hanterat den.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning av byggnaden?

MR: Skulle kunna vara mycket... Jag tycker ju att ändringar ska synas eller inte man behöver inte dölja ändringar så att säga. Men för den sakens skull måste de ändå vara anpassade till byggnaden, bara för att man säger att byggnaden får förändras och göras om betyder det inte att den får göras hur som helst. Ett exempel är om de tre fönsterna på gavelsidan skulle göras om till andra, där man tar bort en del av byggtekniken det skulle jag nog tycka var en förvanskning.

Visionsbilden visas.

MR: Den har jag inga problem med, varför det är svårt att säga varför något är förvanskat eller inte utifrån en bild är för att jag har ju läst rapporterna men inte igår så jag minns inte riktigt. Det finns ju ett värde som är knutet till området som helhet och sen finns det en grupp av värden som är knutet till den här byggnaden. Så vilken roll den här byggnaden har i hela området som sådant kan ha betydelse för vilka ändringar man vill tillåta eller inte. I det här förslaget gör dem inte så mycket mer än att ta upp befintliga fönster, så att då händer det ju ingenting. Om man skulle föreslå att ta bort en del så måste man fråga sig varför skulle den dörren vara viktig, berättar den om när vi övergick från en viss teknik till en annan, eller berättar den någonting om huset som ingenting annat berättar. Då kan förvanskning trädde in.

PS: Som du ser vill de bygga på den, då undrar jag om du anser att det finns några arkitektoniska principer för påbyggnad som du anser bäst lämpade för denna byggnad?

MR: Några arkitektoniska principer... Om byggnaden ovanför dominerar för mycket, det kan ju vara att den har ett helt annat formspråk som gör att, en svamphatt som hänger ned och kanske döljer delar av den ursprungliga fasaden, det skulle jag inte rekommendera.

PS: Jag ska tillägga där att en annan planbestämmelse är att tillägg inte får uppfattas som dominerande över befintlig byggnad och ska uppföras med hög arkitektonisk kvalité.

MR: Det är jättesvårt att säga vilka principer man ska lägga sig på och av den anledningen tycker jag det är bra att planbestämmelserna blir så "industrikaraktären" man sätter det så generellt och att man säger "tillägg ska vara hög arkitektonisk kvalité" för då blir det en bedömning i fallet. Risker blir annars om man har ett väldigt välarbetat förslag och utformar planen exakt efter det och sen kommer det in ett

annat förslag, som är planenligt men kanske inte funkar. Här har man satt några slags ramar och så får bedömningen komma sen. Att det finns ett litet indrag är positivt tycker jag, generellt, när man gör påbyggnader eller att man på något sätt markerar brottet. Om det är markerat i olika material, ett indrag, annan form eller hur man gör det, att det finns en avläsbarhet i dessa utvecklingskeenden är oftare positivare för industribyggnader är för kanske andra objekt för det är vanligtvis så de har hanterats.

PS: Toppen, då går vi vidare till byggnad 18. Det är samma frågor men den andra byggnaden. Visar ritning, fotografier exteriör/interiör och visionsbild. Byggnad 18: Uppfördes 1910 i souterräng i två till tre våningar med plant tak. Konstruktionen är av armerad betong och grunden lades på den befintliga gråstensgrunden från den tidigare fabriksbyggnaden som ska varit uppförd runt 1850. Under 1900-talet genomfördes flera ombyggnationer bland annat har byggnaden förlängts och byggts på med två våningsplan. Exteriören är utformad i en stil som avviker från den äldre tegelarkitekturen i området. Hur resonerar du gällande varsamhet för denna byggnad?

MR: När jag tänker varsamhet tänker jag när karaktären försvinner, och det är ju för att jag arbetar med PBL också, när jag sitter tyst och tänker vad som är bra, då sitter jag och tänker vad byggnadens karaktärsdrag är och så listar jag dem. Det är ju så vi gör när vi gör rapporter också, vad ska man ta hänsyn till. I det här fallet skulle jag säga att det är en synlig betongkonstruktion, stora delar av den ursprungliga byggnaden är uppglasade, det är väldigt få slutna ytor och sen finns det en väldigt avläsbar takvåning som också, idag, har ett väldigt slutet uttryck. Bröstningarna och småspröjsen, det är tydliga karaktärsdrag och de här rundningarna i den övre delen av fönsterna. Och att det är tre våningar så att så fort man börjar ändra dem karaktärsdragen väsentligt det är då jag börjar fundera om det är varsamt. När jag säger förändra väsentligt menar jag (håller för nio fönster mellan två betongpelare) är det förvanskning, att säga om det är varsamt eller inte beror ju helt på hur byggnaden ser ut i övrigt. Man måste hela tiden väga alternativen mot varandra, vad skulle vara alternativet?

PS: Nya fönster och entréer ska placeras i lägen för igenmurade öppningar eller genom förstoring av befintliga.

MR: Och nu ser jag en fasad där fönsterna är väldigt enhetligt formade, så förstoring kanske inte skulle vara relevant på den här fasaden.

PS: Nej, det är ju i princip bara denna fasaden. Det finns två gavelsidor men på baksidan är det princip ingenting för den har varit tillbyggd där men den tillbyggnaden har nu rivits. Du svarade på den andra frågan vad industrikaraktären innefattar och vilket typ av ändring som skulle innebära en förvanskning har du också svarat på egentligen.

MR: Ja att ta hänsyn till karaktärsdragen.

PS: Nu har du även ett fotografi från interiören av byggnaden, hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds och vilken form av ändring anser du lämplig? Då kan man också tänka rent socialt, verksamheter osv.

MR: Oj, det vet jag inte om jag har något svar på. Det som jag tänker på eller som vi har som utgångspunkt när vi jobbar är vad byggnaden har för historia, vad har den historiskt använts till, vad har den för karaktärsdrag idag och vad har byggnaden för värden. Så när man får ett förslag ställer man mot de karaktärsdrag och värden man kommit fram till. I det här rummet till exempel är det ju en tydlig

golvkonstruktion med stålbalkar som ligger, ett annat karaktärsdrag är att det är stora fönster, ett väldigt ljus område, synlig pelarkonstruktion. Men om man jämför med ett flerbostadshus, man ser ju mycket fler möjligheter när man ser denna typen av byggnad. Är det ett rum som har använts och där det finns en travers och att det blir tydligt vilken typ av verksamhet som ägt rum då skulle ju ett värde eller en verksamhet som synliggör detta vara ett värde. I det här fallet är det ju väldigt tomma lokaler...

PS: Den sista frågan är då om du anser att det finns några arkitektoniska principer som lämpar sig bättre än andra vid påbyggnad av byggnad 18? Då kan vi ju diskutera utifrån visionsbilden. Du pratade tidigare om den röda plåtfasaden och att det är viktigt med årsringar och avläsbarhet. I detta fallet har man ju valt att ta bort den.

MR: Ja jag vet ju inte när den kom till och vilken roll den har i historien om industrin. Är värdet för det här området i första hand att det är ett pappersbruk som varit i bruk under lång tid eller att det varit det första eller största osv... Är det här en påbyggnad för en kontorsverksamhet eller är det när vi utvecklade en viss typ av teknik. Sådana saker spelar också in i det hela om man hade valt att göra det på ett annat sätt. Det är väldigt svårt att svara på. En kommentar till om det här delarna tas bort - eftersom som att de är moderna, från vår samtid, är vi sämre på att värdera dem högt så kan jag förstå att vissa resonerar att det är betongbyggnaden som är den "viktiga". Men jag jobbar ju inte med historisering heller eller att återskapa utan snarare med kulturmiljöutveckling, vad har vi och hur kan vi jobba vidare med det. Då har man ju i detta fallet värderat att plåtpåbyggnaden inte har en så betydande del i berättelsen om Forsåker och att den kan ersättas. Men området är vant vid den typen av tillägg så då tycker jag att det som arkitektonisk princip kan vara ett helt ok grepp. Man får titta på det ur den aspekten.

PS: Tycker du att förslaget är bra/dåligt? Vad tycker du rent spontant?

MR: Jag vågar inte svara på hur statusen på den där betongkonstruktionen är nu, men om den är i ett bra skick då kanske jag ifrågasätter att man gör för stora ändringar på den men om den är i dåligt skick, att du måste putsa om en hel del, då kanske den nya putsen ska få ha ett modernt uttryck och vara vit som den är på visionsbilden. Det man gör får ju gärna berätta någonting, jag tycker tex om man byter innertaket, för att det är i så dåligt skick, får det gärna se nytt ut för det är ett nytt tak men är det så att vi renoverar det då kan det lika gärna vara kvar. Att försöka sätta in någon gammal metod som inte kommer bli gammal, man kan ju anpassa det trots att man ser att det är nytt.

PS: Ja och då kopplar man ju det till det du sa i början om varsamhet, om man gör putsen vit och kan förklara varför man kan gör det förhåller man sig till byggnaden på ett varsamt sätt.

MR: Ja då finns det ett resonemang kring det, saker som bara är tagna ur luften är ju svårt att motivera som varsamhet. Här kan man säga att man fått ett tillägg och man har förändrat, man har gjort betongkonstruktionen vit men väldigt mycket av de andra karaktärsdragen är ändå kvar. Det här skulle inte jag tro att en överprövande instans skulle säga är förvanskning. Och kanske inte heller de här påbyggnaderna för de ligger i historiken, men skulle det vara andra ändringar kanske man snarare skulle säga att det är förvanskande. Men det beror ju som sagt på om konstruktionen är helt kaputt, då pratar vi ju inte om vi är varsamma när vi härmar, är det varsamt att imitera? Då blir det ju det ställningstagandet istället, vilka principer man har när man gör ändringar. Jaa... svåra frågor!

PS: Haha ja. Det var alla frågor, tack så jättemycket för att du tog dig tid!

BILAGA 5.

Intervju 4 Anonym, VD arkitektkontor Stockholm, Stockholm 2019-04-17

PS: Tack så mycket för att du tar dig tid, jag tänkte inleda med att förklara intervjuens upplägg, syfte och användning. Bakgrunden är att jag skriver en uppsats som är en studie om lagstiftning gällande ändring av byggnad samt hur aktörer med olika bakgrunder tolkar och tillämpar framförallt varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning för att lagen är utformad på ett brett sätt. Målsättningen är att undersöka om det finns eventuella meningsskiljaktigheter eller om det råder samsyn mellan dessa aktörer. Vidare önskar jag också undersöka om olika kompetenser och värdegrunder leder till olika syn på bevarande och vilka konsekvenser det kan leda till. Jag har valt att genomföra sex kortare intervjuer, med halvstrukturerad modell vilket innebär att samtliga informanter får samma frågor men möjlighet till individuella följdfrågor. Vill du veta vilka de övriga intervjupersonerna är?

UB: Gärna.

PS: Då är det Helene Hanés som arbetar på SFV, en planarkitekt på SBK Göteborg, stadsantikvarien i Mölndal Ulla Hasselqvist, en av projektutvecklarna på MölnDala fastighets AB samt Maria Ros som arbetar som White arkitekter. Intervjun är uppdelad i två delar, där den första är mer allmänt och stort utformad medan den andra är kopplad till Forsåkerprojektet. De etiska frågorna: jag kommer transkribera intervjun och ha med som bilaga i uppsatsen, vill du vara anonym?

UB: Ja jag vill nog gärna vara, det jag tänker är att jag gärna med på en intervjun, tycker det är jätteviktigt och intressant. Jag är lite långt ifrån detaljerna när det gäller PBL så att du vet, jag är med van vid statliga byggnadsminnen och hela den lagstiftningen i Sverige och Norge, så du kommer inte få så bra detaljerade erfarenheter från mig.

PS: Hur skulle du vilja att jag isåfall benämner dig i uppsatsen? Kan jag skriva VD på arkitektkontor?

UB: Ja VD på ett arkitektkontor.

PS: Sedan undrar jag om du vill läsa igenom din del innan publicering?

UB: Ja det kan vara väldigt bra, det tycker jag alltid.

PS: Bra, då börjar vi intervjudel I. Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du har arbetat inom sektorn?

UB: Ja, utbildad på tidigt 80-tal, 80–85 Sverige och i Köpenhamn på restaurering. Ett år på målning, sen har jag gjort färdigt min utbildning i Stockholm. Också gjort mitt x-jobb i Sienna, Santa maria della scala, som också har med gamla byggnader och transformationer att göra. Sen började jag jobba som arkitekt men sen gick jag på konsthögskolans restaureringsutbildning sista året Ove Hidemark hade utbildningen 93–94 och höll på kyrkor. Väldigt intressant! Sen har jag ändå blandat att jobba med restaurering och nybyggnad som arkitekt, gått över till beställarsidan på 90-talet och jobbade 20 år på beställarsidan. Då var det först lite Ericsson men de flesta åren var där jag jobbade med kulturhistoriska byggnader och arkitekter i statliga verksamheter, 11 år på SFV och fyra i Norge på Statsbygg, dit jag tog med den här kunskapen hur man med kulturhistoriska byggnader och dess förvaltning. Så det är inte

direkt knutet till lagstiftningen men lagstiftningen är alltid där och vi jobbade väldigt mycket utbildning och processer ihop med RAÄ och riksantikvarien i Norge, så sådana frågor har jag arbetat mycket med. Så det är en effekt av hur gör man med den här typen av byggnader som alltid har något slags lagstadgat skydd.

PS: Jättebra, där fick jag även svar på den andra frågan gällande vilka befattningar och arbetsgivare du haft under din yrkesverksamma karriär. Så vad är då din nuvarande befattning och vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

UB: Nu är jag VD för ett arkitektkontor på drygt 80 personer. Jag har rena ledningsuppgifter för ett arkitektkontor som har bredd, både arkitekter, husarkitekter, byggnadsarkitekter, inredningsarkitekter, landskapsarkitekter, antikvarier och planerare. Så jag har stor nytta av min erfarenhet men jag jobbar daglig dags med företagsledning och frågor om hur vi rekryterar, leder verksamheter i framtiden, inriktningar, ekonomi, anbud, juridiska frågor. Ja ett företagsledande i den storleken.

PS: Ja du var inne lite på denna frågan innan men i vilka sammanhang i ditt dagliga arbete påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad?

UB: Ja just nu kan jag säga att jag inte gör det, det är mina medarbetare som gör.

PS: I bredd mening då, hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig?

UB: Ja vad innebär varsamhet för mig... Det innebär att hela samhället mer och mer försöker förstå vad som är kvalitéer och viktigt ur ett historiskt perspektiv och som betyder något för människor under en längre period. Man kan titta på flera generationer och säga att detta betyder något för människors välmående, människors förankring i tillvaron. Byggnader och även landskap och anläggning är ju väldigt viktiga ramverk och de går att utforma på så många sätt och har utformats, historiskt sätt, på så många sätt beroende på vilken period vi varit i och vilka förutsättningar som funnits. Det är inte den fina arkitekturen jag menar utan hela ramverket för våra mänskliga rum, våra offentliga rum. Allt mer de offentliga rummen som jag har blivit intresserad av för att de påverkar oss så väldigt mycket, hur vi fungerar i ett demokratiskt samhälle.

PS: Förvanskning, vad innebär det för dig?

UB: Förvanskning för mig innebär att vi inte förhåller oss till vår byggda historia på ett medvetet sätt och då gör väldigt konstiga lösningar. Alltså plötsligt bygger bort någonting som kan betyda mycket, behöver inte vara det vackra utan kan vara någonting som är betydelsebärande. När vi väl bygger bort det har vi inte kvar det och det är synd för kommande generationer. Så mer att vi tar bort viktiga kvalitéer på ett icke-medvetet sätt, som vi kanske inte har rätt att döma på just nu utan de har så många fler år på nacken och vi bör kanske nästa generation bedöma också, och inte bygga bort det vi idag tycker är fel. Det är väldigt lätt att bygga bort saker som vi idag tycker är fel eller vi agerar negativt mot men som betyder något för kommande generationer. Att vara försiktiga, förstå och ha en bredd syn på varför ändrar väldigt mycket.

PS: Nu sa du ju precis att du kanske inte arbetar med lagstiftningen i ditt dagliga arbete men när du har gjort det, har du då arbetat efter någon form av princip när du värderat graden av varsamhet och/eller förvanskning? Finns det ett spår man kan ta?

UB: En svår fråga, det är mycket att förhålla sig till eftersom det är olika lagstiftningar som fyller olika funktioner och de är också på olika nivåer. Så det är väldigt viktigt att vara utforskande, nyfiken och ganska noggrann i att förstå vad de olika lagstiftningarna försöker försvara eller visa på. Och att också noga med att jobba med analyserna så att man inte tar i för mycket, för snabbt, på lösningen. Att verkligen på ett pedagogiskt sätt beskriva vad det är för grundläggande kvalitéer vi pratar om, eller särdrag. Så att vi förhåller oss till det och är någorlunda neutrala där. Sen kommer vi alltid till ett steg när man gör förslag och konstnärliga tillägg där det ska bedömas om de konsekvenserna är riktiga. Men att den första analysen ska vara någorlunda neutral och pedagogisk. Det som vi försöker driva på det här kontoret är att vara pedagogiska på det sättet att också visa mycket i bilder, modeller och grafer. Inte bara i ord, för att fler ska förstå vilka kvalitéer vi pratar om och sen kan man titta på: Ok vad är det för nya förslag eller förändringar vi vill göra, hur stora är konsekvenserna? Det kanske inte alls är farligt att bygga på tre våningar på ett befintligt hus men man måste ha grunderna, man måste se huset ur många vinklar först och ha bestämt sig för hur man ska bedöma det. Ska vi bedöma det på långt eller kort håll, enskild byggnad eller företeelse eller ska vi sätta det i ett stadsbyggnadssammanhang? På vilka sätt ska vi göra våra värderingar, så det är viktigt att sätta det i rätt sammanhang och då kommer man till det här att ibland, vissa saker tittar på en övergripande nivå och vissa saker går ner i detalj. Jag tycker alla är viktiga men det gäller att vara lite nogräknad eller lite obs på vilka skalor man väljer och varför samt hur man redovisar det hela så att man kan prata om vad man ser. Ett schyst pedagogiskt idé också, att man faktiskt kan enas om att förstå samma sak, det finns alltså en risk med historieberättande och antikvarier att skriva för mycket där man behöver lägga till det visuella tror jag.

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet och förvanskning, dels sedan införandet av NPBL och dels ur ett tids- och miljöperspektiv?

UB: Jag är för dåligt insatt för att säga direkt kopplat till PBL men om man ser till samhällsutvecklingen så är det fler som är intresserade av kulturmiljöaspekter. Det kan ibland yttras genom att man försvarar exempelvis fult och fint men det finns också en förbättring i antikvariegruppen där man är mycket bättre på att pedagogiskt beskriva så att fler förstår och kunna gå in i planeringsprocesser mycket bättre för man använder också de visuella medlen och analyser, grafer, illustrationer som gör att man blir lyssnad på och kan förstå varandra bättre. Det kopplat till ett större intresse för det historiska och kanske en större respekt för att byggnader, sett ur ett historiskt, är viktiga och kanske lite kopplat till allt som händer på exempelvis Balkan och Syrien. Man har förstått allvaret i att symbolbyggnader förstörs och hur mycket det betyder för människor. Nu pratar vi kanske fina, prominenta byggnader men också ett byggnadsarv, hur allvarligt det är när man drar undan det från en befolkning. Det tror jag fler och fler förstår.

PS: Då går vi över på del II av intervjun. Hur mycket vet du om det här Forsåkerprojektet?

UB: Jag vet ganska mycket om det genom ett antal år, jag har varit på plats och jag har följt en del av utredningarna men att gå ner sen och döma exakt byggnad för byggnad det kan jag inte. Men jag vet väl om en massa utmaningar som finns, det är väldigt slitet, det är fantastiska förutsättningar i en bruksmiljö och det finns en fors. Några byggnader är bättre skick än andra men det blir väldigt utmanande att hantera, men det lockar mig, det är väldigt spännande. Så långt vet jag nog en hel del!

PS: Okej, ja men då vet du en hel del gällande bakgrunden. Anledningen till att jag valde just Forsåker är att jag gjorde min praktik på MölnDala Fastighets AB och fick ta del av projektets arbetsprocess och det fysiska området. Sen är det ju svårt att sitta såhär och bara tala om två byggnader då det är lite taget

ur sitt sammanhang men anledningen till att jag valde dessa två är att det finns en visionsbild på dessa vilken det går att föra en diskussion utifrån. (Visar ritning, fotografier och visionsbild på byggnad 10 samt karta över hela området och industrikärnan. Förklarar planbestämmelserna q1 samt . Byggnad 10: Uppfördes år 1896 som pappersmaskinhall och är en av områdets äldsta byggnader. Har genomgått ett flertal förändringar bland andra påbyggnad av våningsplan samt en förläning vilket resulterade i dagens avfasade hörn i gavelfasaden. Samtliga större förändringar genomfördes i den ursprungliga stilen och byggnaden har därför fortfarande ett enhetligt utseende. Utifrån det material du fått ta del av här, hur resonerar du kring varsamhet för denna byggnaden?

UB: Här gäller det att hitta de grundläggande kvalitéerna för det är så pass nedgången och slitet att det måste göra något rejält. Jag är alltid restaureringsintresserad och arkitekturintresserad, jag tycker väldigt mycket om när man lägger till arkitektoniska kvalitéer som gör att det blir ytterligare en årsring. Den måste dock alltid testas mot varsamhet så att man inte går för långt. Jag tycker det är fint att man behållit mycket av den känslan som faktiskt finns här och väldigt viktigt att man lyckas jobba med teglet, inte får det för fint. Det här stora fönstret med sin ram som då får ett glas istället tycker jag är väldigt bra. Här kommer man, när man rörs sig kring den här byggnaden, verkligen få en känsla för den historiska byggnaden men mer vårdad, för man vill ändå inte ha det vanvårdade. Den ska få kännas vårdad men inte för fin. Det gäller att ha lite slitage och patina och att det verkligen får vara kvar. Det är tekniskt en utmaning att nå det här och ändå klara ett tegel som säkert har mycket problem men det är spännande. Jag tycker att man gott kan lägga på en våning och gör man det på det här sättet som på visionsbilden: lite indraget, man känner volymen vidtäcka sig ordentligt. Nu är jag snabb i bedömningen men ungefär så att man hittar de stora dragen och att de hålls kvar. Det skulle vara mycket svårare om man exempelvis gjorde ett sadeltak eller någonting som gav en ny takfot eller någonting. På visionsbilden är mycket av de grundläggande arkitektoniska element från den äldre byggnaden kvar men med ett spännande tillägg ovanpå. Det tillägget kan få vara väldigt modernt men det får inte vara för stort för då blir plötsligt en väldigt konstig proportion. Jag tycker det är väldigt härligt om den har ett graffiti inslag, det är spännande!

PS: Ja graffiti är ju väldigt kopplat till just Forsåker.

UB: Ja då ska man säkert jobba vidare på det.

PS: Nu har vi lite varit inne på nästa fråga som lyder: vad innefattar industrikarakteren för dig? Du har nämnt material och volym.

UB: Ja och den här enkelheten och där kommer också markbeläggningen in. Att det inte blir för pyntat utan ganska rått men ändå omhändertaget. Det tror jag om man tittar på en sån härbyggnad från början var den faktiskt välbyggd, ordentligt och funktionsmässig men ändå omhändertagen. Det var inte slarvigt byggt eller fult, det är väldigt fina detaljer ändå men väldigt enkla. Det är också viktigt vart man lägger fönsterglasets, djupet osv. Det kan vara olika men det får man bedöma, vill vi ha ett svart hål och flytta in det eller vill man ligga långt ut och få spegling. Jag vågar inte riktigt säga vad som är rätt för det behöver man titta lite närmare på byggnaden för att se hur vi vill spela med de nya fönsterna och dörrarna. Dessa kanske ska ha ett helt modernt uttryck men det ska vara väl genomtänkt, kanske inte en tjock ram och att det blir snyggt infogat i teglet osv. Det är välbyggt från början så då ska det vara välbyggt nu! Men det är ny funktion nu och det är roligt och bra, då måste den få ta lite uttryck också.

PS: Hur skulle du helst se att byggnaden återanvänds? Då tänker jag kanske i ett större perspektiv som innefattar det sociala, verksamheter osv.

UB: Det är ju spännande, här går man från en industrifunktion som fyllde sin funktion i samhället till nya funktioner och där behöver man som utvecklare för hela området ha en bild vad det här fyller för funktion i Mölndal som blir långsiktigt gångbart så det inte blir för kortsiktiga satsningar. Man måste ha verksamheter som gör att det fungerar dygnet runt och att det känns tryggt. Kanske en blandning av långsiktiga och kortsiktiga verksamheter men det här är ingen enkel fråga att svara på. Det vore fint om det här var ett område där byggnaderna kring vattnet var offentliga och öppna för många och för kreativa näringar. Det tror jag man mår bra av, denna typen av ruffa byggnader som är spännande passar väldigt ofta med lite kreativa näringar, start-ups. Det vore synd om det bara blir rena kontor, kanske på ett hörn men hellre det offentliga och öppna, mycket människor och barn – socialt liv. Här har man en historia man kan dra nytta av!

PS: Vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade för byggnad 10? Du sa tidigare att du var positiv till den här visionsbilden?

UB: Ja men det kan se ut på fler sätt. Det gäller att förhålla sig till själva volym som är under på ett klokt sätt och det går att göra på flera sätt men det ska vara ett tillägg som är rätt i volym och i relation till takfoten. Jag skulle inte tro att man skulle bygga en tegelpåbyggnad, bara fortsätta rakt upp med tegel utan jag tror det är bättre att det är en lättare konstruktion. Det skulle nog stämma bättre med ett industritänkt, att man lägger till en funktion till och då gör man det på ett modernt sätt, lätt men med långsiktiga material. Men det går säkert att göra på flera sätt, det går nog att göra både med trä och stål.

PS: Toppen, då går vi vidare till byggnad 18. Visar ritning, fotografier och visionsbild. Jag kan berätta att när man står på den här platsen är byggnadens västra fasad väl synlig från den här platsbildningen som kommer skapas och som också finns här idag. Det kommer bli ett av de stora torgen i området.

UB: Så det kommer bli en viktig plats, de här byggnaderna kommer prägla en kärna?

PS: Ja precis. Här är planbestämmelserna också q1 och k. Så utifrån det material du nu tagit del av hur resonerar du kring varsamhet gällande denna byggnad? Jag kan ju personligen tycka att det blir mer att diskutera i detta exemplet.

UB: Ja det är en stor förändring och förfining. Jag kan ju tycka att den faktiskt har förflyttats på ett sätt som inte bara är positivt när den har blivit så välputsad och ljus. Samtidigt vet jag inte historien hur den har varit putsad, den mörka färgen här är inte bara tegel va?

PS: Bröstningen är i gult tegel sen är det den här synliga betongstommen i spritputs. Och lite smutsig är den ju också på den här bilden.

UB: Jag kan tycka att det är en färgsättningsproblematik mellan visionsbilden och nuvarande utseende. Fönstren och betongramarna beter sig annorlunda och de här mellanliggande bröstningarna. Den här arkitekturkvalitén som är finns nu har försvunnit i visionsbilden. Det här är för mycket tårta för mig, för jämt utsmetat och för fint. Det innebär inte att det inte ska vara välvårdat men jag tycker man har tappat en del här. Det kanske beror på fönsterspröjsarna också. Jag tycker att det finns en proportion i visionsbilden som inte är riktigt ok. Det kanske går men det är lite väl påträngande, påbyggnaden är så

störvulen och inte vidare rolig. Den får ett problem här men det är inte säkert att den skulle få samma problem om man tog upp tematiken från ursprungsbyggnaden och ändå hade två våningar, möjligtvis att man minskar den något då kanske man klara två våningar, kanske behöver dra tillbaka den lite mer. Det blir en konstig grammatik mellan ursprungsbyggnaden och påbyggnaden, en förskjutning i skala som jag inte tycker är så välgörande.

PS: Vad är då industrikaraktern på den existerande byggnaden för dig?

UB: Jag tror att det är viktigt att man uppfattar de här betongramarna och utfackningarna. På visionsbilden ser det mer ut som en fasad med fönster medan nuvarande utseende är utfackning. Vad som sen är industribyggnad och inte... Lite att det blir lite för fint med påbyggnaden, den nuvarande påbyggnaden är lite praktik och rå. Man måste jobba lite mer med påbyggnaden (visions) för att känna att den hör hemma på byggnaden kan jag tycka.

PS: Vi kan utgå från interiörbilden, hur ser du helst att byggnaden återanvänds? Det är stora, öppna ytor och det har det ju historiskt sett varit.

UB: Jag skulle nog vara ganska fri hur man gör interiört här. Det är klart om man ska ta fram kvalitéerna och är mån om det då ska man försöka hålla ganska öppna lösningar, det tror jag på. När man lägger till lösningar inne att man jobbar med glas, stål och enkla partier. Inte ställer inte vanliga gipsväggar för mycket. Ska man bygga slutna toaletter och sådär så lägg dem i någon del eller i mitten, försök använda de här flödena kring fönstren för industriperioden har säkert haft ganska stora öppna sammanhang. Det är ju det som är det fina och det skulle jag tro att många hyresgäster också skulle uppskatta.

PS: Slutligen det här med påbyggnaden. Vad hade du själv föredragit eller velat se?

UB: Jag kan förstå att man vill ha den där öppna upplevelsen som blir i de här rummen men jag skulle vilja att proportionerna blir bättre. Antagligen måste volymerna dras in lite mer, man kanske klarar två våningar men om man drar in det lite mer. Sen inte spela med en sån ljus byggnad som gör anspråk på att vara en fasadyta med hål i utan man kommer till den här uppbrutna, utfackningsväggarna istället. Då blir det mer spännande, det är ju nästan så att påbyggnaden på visionsbilden skulle passa bättre om mer av ursprungskänslan på byggnad 18 bevaras. Det är nästan så att jag kan tycka om påbyggnaden men att den är lite för stor och lite för mycket framskjuten. Den passar inte ihop med den putsade, vita ytan alls.

PS: Och hur tänker du gällande fönsterna? Jag ställer denna frågan för att det kommit på tal lite under de andra intervjuerna och att jag fick i uppdrag under praktikperioden att göra en mindre undersökning under praktikperioden om just dessa gjutjärnsfönster. Av denna undersökning framgick det att det finns goda chanser att återanvända stora delar av dessa.

UB: Jag skulle jobba till dödsdagar för att klara de här fönsterna och hellre lägga något helt annat på påbyggnaden, det kan vara helt modernt och jättefint. Men här nere (ursprungsbyggnaden) dem fönsterna är värda så mycket, så kan man rädda dem på något sätt och lägga ett innerfönster som är modernt och gör så att man kan mäta dagens tekniska krav så skulle det vara värt väldigt mycket att bevara. Det är stor skillnad! Jag hoppas verkligen att man kan rädda dem. Det är svårt att rädda några och inte andra, det är väldigt många men om man kan få upp en teknik som gör att man klarar det är det så värt. Men jag kan förstå att det är svårt, det måste göras många experiment och ha produktion med sig men det finns andra som har jobbat med denna typen av fönsterprojekt, exempelvis SFV har jobbat

med ett antal exempelvis riksarkivet och till slut hittat lösningar. Men det här är krävande, jag kan förstå om man stupar men hellre isåfall att man klarar de två övre våningarna och gör undervåningen med moderna partier i exempelvis stål. Hellre någon som är helt korrugerad plåt och någon som är öppen än att göra några halvdana aluminiumpartier.

PS: Sådär det var mina frågor. Tack så jättemycket för din medverkan!

BILAGA 6.

Intervju 5 Jenny Tonning, MölnDala Fastighets AB, Mölndal 2019-04-23

PS: Tack så jättemycket att du ställer upp på intervju. Jag tänker inleda med att förklara intervjuens syfte, upplägg och användning. Du vet ju redan mycket av detta eftersom det är vi två som samtalat och kommit fram till mycket av idéerna till uppsatsen. Uppsatsen är en studie om lagstiftning gällande ändring av byggnad samt hur olika aktörer inom arkitektur, kulturvård och samhällsplanering tolkar och tillämpar lagstiftningen och om det då finns eventuella meningsskiljaktigheter eller om det råder en samsyn i frågan. Målsättningen med intervjun är att få din syn och tolkning för att sedan kunna göra en analys och diskussion av intervjuresultaten. Jag har valt att göra sex intervjuer som blir cirka 45 minuter långa och utformade efter en halvstukturerad modell vilket innebär att alla får samma frågor men med möjlighet till följdfrågor om man finner det intressant och nödvändigt. Är du intresserad av vilka de övriga intervjupersonerna är?

JT: Ja.

PS: Ja precis en VD på ett arkitektkontor , Helene Hanes på SFV, Maria Ros på White, Stefan Rosén som är planarkitekt på SBK Göteborg och slutligen Ulla Hasselqvist. Sen är intervjun uppdelad i två delar, första delen är mer allmänt utformad där jag söker svar som har ett bredare perspektiv, gärna med exempel från tidigare erfarenheter. Den andra delens frågor är utformande med de två objekten från Forsåker i åtanke i syfte att kunna prata om något mer konkret och ge exempel på hur man skulle ta ställning i detta fallet. De etiska frågorna är att jag kommer transkribera intervjuerna och ha med som bilaga i uppsatsen, önskar du vara anonym? Vill du läsa igenom din del innan jag skickar in den för opponering?

JT: Nej det behövs inte men det kan vara bra att läsa igenom.

PS: Bra, då kör vi igång! De första frågorna är också lite mer bakgrundsfrågor för att förstå din erfarenhet. Vad har du för utbildning och hur länge har du jobbat inom sektorn?

JT: Jag är utbildad på Chalmers, civilingenjör, väg och vatten där jag gick mellan åren 1995–2001. Har jobbat åtta år ungefär på Volvo personvagnar med verksamhetsutveckling och projektledning. Sen gick jag till fastighetsbranschen, där jag jobbat på både entreprenadsidan på ett litet entreprenadbolag och konsultsidan och nu byggherresidan också då. Så olika roller inom fastighetsbranschen sedan 2008. Det blir dryga 10 år.

PS: Och vilka befattningar har du haft inom fastighetsbranschen?

JT: Projektledning och projektutveckling både på entreprenad, konsult och byggherresidan.

PS: Tack där fick jag också svar på min andra fråga gällande tidigare yrkesbefattningar. Vad är din nuvarande befattning och vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

JT: Nu jobbar jag som projektutvecklare på MölnDala Fastighets AB. Mina huvudsakliga arbetsuppgifter är att jobba strategiskt med utvecklingen som vi har, inom Forsåkerprojektet, dels driver jag vissa processledaruppgifter som har med detaljplanen att göra som kommer resultera i

bevarandebestämmelserna för byggnaderna och dels med den utvecklingsstrategi där vi jobbar fram beslutsunderlag för våran styrelse för industrikärnan. Det är mina huvudsakliga arbetsuppgifter.

PS: I vilka sammanhang påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad? Eller om du gör det idag.

JT: Nej nu blir det ju mycket att vi ska sätta det, vad för bevarandekrav vi ska sätta eftersom det inte finns något lagkrav från länsstyrelsen på. Så då är det att jobba fram det. Det påverkar ju till stor del för det är ju också vad vi sätter för möjligheter och begränsningar.

PS: Känner du att då Ulla (stadsantikvarie i Mölndal) tagit den rollen som ansvarig för de planbestämmelserna gällande varsamhet och förvanskning som tagits fram? Eller hur mycket kunskap gällande just den typen av planbestämmelser känner du att du hade sedan tidigare?

JT: Nej asså detaljplansbestämmelser är inte mitt kompetensområde, processledning är det, så att just samla och landa i en fråga genom olika kompetenser behövs. Ullas roll behövs som stadsantikvarie, Bo och hans organisation med bygglov och sen planarkitektkunskaper om själva bevarandebestämmelser. Men jag har ju med den utvecklandesidan med vad det är vi vill åstadkomma eller möjliggöra och samtidigt är det vårt (MölnDala) ansvar att driva fram planen så att den kan balansera alla olika intressenter och möjligheterna. Det är mer det perspektivet jag har.

PS: Då undrar jag mer i ett stort perspektiv hur du tolkar varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig?

JT: Det är olika varsamhetsbestämmelser som vi har sagt exempelvis med r – rivningsförbud på stommen. Det är ju stommen och karaktären, formen på byggnaderna som skyddas på det sättet i sin grund men det är klart det kanske inte är så mycket av själva själen som sitter i stommen men det är ju ett sätt att liksom tydliggöra att det inte ska rivas. Man ska utgå från det befintliga som finns och sen såklart så blir det mycket av fasader och dem rummen mellan husen som bildas som är mycket av själen och områdets karaktär. Framförallt också variationen, att det har vuxit fram under lång tid, det ser man mycket inom stadsutveckling, många områden som växer fram under kort tid kanske inte har de här synliga lagren som finns här. Att bevara den variationen och inte bara bevara utan också tillskansa nya lagren. Det är viktigt att välja rätt varsamhetsbestämmelser för att det innebär inte att återskapa allt till ursprungligt utan tydligt beskriva att syftet är att tillskansa nya lager för det här området har ju verkligen utvecklats med verksamheten över tid och att det får fortsätta göra det men naturligtvis att vi tar tillvara på det som ger området sin unika karaktär.

PS: Skulle du kunna försöka att beskriva vad varsamhet betyder i stort för dig? Nu talar du just om Forsåker, du säger det här med lagren till exempel. Är det något du också tycker är viktigt i andra sammanhang?

JT: Ja det tycker jag och sen så är det väl alltid en avvägning där, varsamhet är otroligt viktigt för att det finns en själ och en historik i någonting man bör vara varsam med samtidigt som jag har svårt att se att om det blir för strikt och hårt så går det inte att förändra byggnaden till någonting som passar i dagens samhälle. Då kan jag känna att jag mår sämre av att det är en byggnad som är fantastiskt själfull och vacker i sin grund som bara står och förfaller för att det inte går att göra någonting nytt av den. Det tycker jag är väldigt tråkigt och det är ju det som är utmaningen i det hela, att på något sätt ha med

tillräckligt med fakta och förståelse in i den här processen: vad kostar det, vad innebär det för någonting? I vissa hänseenden är det ju totalbevarande på vissa objekt, när det kommer till förvaltning av ett kulturarv, där länsstyrelsen har den rollen att peka på HÄR är det lagligt krav på bevarande. I detta fallet är det svårare efter det inte finns det utan då blir det mer denna processen med att arbeta igenom och balansera alla de parametrar.

PS: Samma fråga men gällande förvanskningförbudet, vad innebär förvanskningförbudet och förvanskning för dig?

JT: Förvanskning är ju på något sätt att göra det till någonting helt annat än det är eller har varit och kanske både utseende- och verksamhetsmässigt. Att inte kunna redogöra för hur man har tänkt och koppla det till historiken i byggnaden eller verksamheten. Att man inte kan förklara den röda tråden varför man valt att göra på vissa sätt framför andra. Då har man inte en tanke sen kan ju olika personer uppleva att det är förvanskat eller inte men där kanske det ligger mer i tolkning men just att man inte kan förklara och att det inte finns den här röda tråden som ska vara tydlig.

PS: Arbetar du/ni efter någon form av princip när vi värderar graden av förvanskning eller varsamhet?

JT: Ja i arbetsgruppen för planbestämmelserna har vi jobbat med den kulturhistoriska utredningen som utgångspunkt, det är ändå på något sätt den som legat till grund för arbetet. Sedan bekräftar också Mölndals kulturmiljöprogram, som arbetats fram under 2018, det som står i den kulturhistoriska utredningen och att dem går i linje med varandra. Det är en viktig plats med många lager som berättar om brukshistoriken. Dem principerna tycker jag är dem vi arbetat efter i arbetsgruppen. Att bevara men ändå tillåta att ny verksamhet flyttar, för det ska ju ändå inte vara ett pappersbruk. Det är det hela detaljplanen syftar till, att göra om den befintliga detaljplanen som tillåter industri. Det ska bli en stadsdel med boende, kontor och andra verksamheter. Grundprincipen är att få in den transformeringen i detaljplanens varsamhetsbestämmelser.

PS: Och hur mycket beaktas de andra utredningarna som gjorts in i arbetet med framtagandet av varsamhets- och skyddsbestämmelserna?

JT: Jo självklart, det är sådana parametrar man också måste väga in naturligtvis. Man måste väga bevarande mot andra egenskaper och krav. På dem ställena vi har en idé eller ansats om en verksamhet testa bestämmelserna vi tänker oss: går det att göra det här och möta dagens krav på exempelvis brandsäkerhet, utrymning och tillgänglighet. För dem kraven måste vi ju kunna möta i framtiden och då ska vi inte omöjliggöra det utan vi ska möjliggöra att dessa byggnader också kan utvecklas så att vi inte lägger omöjliga krav så att det då inte kommer gå att göra någonting av dem.

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet och förvanskning dels utifrån införandet av NPBL och dels ur ett tids- och miljöperspektiv sedan du började arbeta?

JT: Nej jag kan inte säga att jag arbetat så mycket med förvanskning- eller varsamhetsbestämmelser. Jag har varit inne i den typen av byggnader och jobbat men inte den utsträckningen som jag gör nu, så jag kan inte relatera till hur det var före PBL:s ändring. Vänta vad var frågan?

PS: Nej men jag tänker om du upplever en förändring i synen på just kulturarv, det behöver inte bara vara ett utpekad kulturarv, utan på all befintlig bebyggelse ur exempelvis ett hållbarhetsperspektiv?

JT: När jag själv gick på gymnasiet skrev jag en uppsats om just xxx, platsens ande och hur man jobbar med det här i fastighetsutveckling med Hagabadet Göteborg och Sanatoriet i Varberg som fallstudieobjekt. Det var ju två projekt som verkligen tog till vara på platsens arv, både fysiska och verksamheterna som hade varit där och tog dessa vidare in i nästa generation och sekelskifte. Det var någon gång på 90-talet så där var ju jag i kontakt i den typen av projekt som faktiskt gjorde detta redan då. Jag tycker det är viktigt men sen kan man alltid se det från olika perspektiv, exempelvis ekonomiska analyser, om det var värt det eller inte. Men jag tycker det är viktigt och det är därför jag sitter här och tycker detta är roligt att jobba med för det finns, även om man inte har de lagstadgade kraven, så finns det en unik förutsättning med känslan och historiken. Det är så många i dagens samhälle som försöker att skapa en historia, story-telling, kring platsen genom marknadsföring. Här (Forsåker) har man det redan som en grund och det är en viktig tillgång och någonting som är väldigt viktigt att förvalta, för det är också något vi vill och har i oss. Om man lägga på hållbarhetsperspektivet tror jag är aktuellt när vi pratar om hur man renoverar exempelvis miljonprogrammet och hur man tänker från början när man bygger hus, materialval osv, det är väldigt viktigt. Det är ju hållbarare att renovera än att bara byta ut men de hållbara målen jobbar ju också emot sig själva. Vi kan ta Kvarnbygatan 4 som exempel från projektet vi arbetar med. Om vi ska försöka miljöcertifiera byggnaden borde vi egentligen byta fönsterna för att få en energieffektiv byggnad medan vi vill bevara de äldre fönsterna utifrån dels ett antikvariskt perspektiv och dels på grund av att de har ett så gediget kärnvirke och fortfarande är i gott skick att vi kan renovera dem. Kostnadsmässigt är det kanske neutralt, varken dyrare eller billigare, men där menar jag att hållbarhetsmålen jobbar emot varandra. En certifiering av en byggnad handlar om energieffektivisering medan hållbarheten i att återanvända inte syns i exempelvis dessa certifieringssystem lika tydligt. Där blir det att man måste ta de besluten utifrån andra typer av parametrar och de kanske jobbar lite emot varandra.

PS: Så ibland kan man uppleva att man måste välja en bana?

JT: Ja och att hållbarhet ställs emot hållbarhet. Man tycker att båda två är hållbara alternativ men det är väl positivt att hållbarhetsfrågorna är uppe på agendan så att man ändå gör medvetna val. Sen vilket hållbarhetsperspektiv man väljer...

PS: Toppen, då går vi över på del II av intervjun som handlar om Forsåker och byggnaderna 10 och 18. Jag känner att jag inte behöver berätta den bakgrund och historia som jag delgett övriga deltagare med för du kan ju redan allt. Vi börjar med byggnad 10 och då visar jag samma bilder som de andra får ta del av. (Visar ritning, fotografier på dagens utseende och visionsbild). Utifrån detta materialet och din kunskap om byggnaden: hur resonerar du kring varsamhet gällande byggnad 10?

JT: Jag tänker mig att den här byggnaden, och det ser man bara på bilderna, har förändrats genom åren. Verksamheten har förändrat byggnaden med de här olika lagren, satt igen fönster, tagit upp andra öppningar, byggt ihop med gångbroarna. Men där den långa, tegelarkitekturen finns kvar. Den har liksom varit hall för de här stora valsmaskinerna så att det har varit en öppen, stor volym, verkstad verkligen. Sen man ju inte på de här bilderna ser man inte den norra fasaden som varit motbyggd så den är ju betydligt trasigare och i mycket sämre skick än de södra och sydvästra fasaderna. Den har ju olika delar som visar vad som hänt under tiden och vilka konsekvenser det gett. Jag tycker att om man tar med dessa lagren in i de framtida arbetet blir det varsamhet för mig. En del av den industriella karaktären är ju också att förändra och förnya utifrån verksamheternas behov.

PS: Du har varit inne lite på andra frågan men vad innefattar just industrikaraktären för dig? Du säger det här med tidslager, volymen... finns det något mer?

JT: Ja den här typen av verksamhet har ju behövt den här typen av långa byggnader och utformningen har ju med den tidens arkitektur att göra, även tidigare när den bara var ett plan. Sen tycker jag att även om man föredrar en viss tidsepok så handlar det ju just här att man ser förändringarna i byggnaderna. Då kan man ju välja att återställa allt till ett vist skick men vilken av de tidigare utseendena och skicken ska då gälla? Ger man en frihet i att kunna gå tillbaka på något ställe, skapa något nytt på ett helt annat ställe, att kunna bevara exempelvis öppningen med porten, att man ger möjligheterna att visa alla de tidigare epokerna och också använda vilket som helst av de tidigare lagren egentligen.

PS: Om det finns möjlighet och frihet att fritt välja och inspireras från tidigare utseenden, vad skulle enligt dig innebära en förvanskning av byggnaden vid ändring?

JT: Det finns en del exempel där man tillfört volymer ovanpå byggnader där man får det att se ut som ett UFO landat på en befintlig byggnad och då tycker jag att man närmar sig förvanskning för då har jag svårt att läsa den här röda tråden och då har man tycker jag fastnat i det här arkitektoniska att man måste bryta så mycket så möjligt. Då har det blivit ett egen värde i sig som jag ser som förvanskande, man kan bryta men inte bryta så att det blir som att ett UFO landat ovanpå. Eller att man för den sakens skull göra tillbaka alla fönster till ett någon form av originalutförande, eller ah inte original, den här bilden från 1918 till exempel. Det har ju skett förändringar och om man då raderar alla spår av det går man miste om en stor del av historiken. Sen har jag personligen lättare att se att man tar upp vissa arkitektoniska uttryck ifrån den befintliga byggnaden och lyckas lägga till lager med en flört eller koppling till den historiska karaktären utan att för den sakens skull skapa en pastisch eller kuliss. Många arkitekter är väldigt rädda för det, jag tycker nästan att de är lite för rädda eftersom vi ser väldigt få sådana exempel men många exempel där det istället har landat ett UFO ovanpå.

PS: Hur ser du helst att byggnaden återanvänds, då tänker jag kanske mer i ett socialt perspektiv och vilken typ av verksamheter ni önskar få in?

JT: Ja vi jobbar med en utvecklingsstrategi för hela industri kärnan så det finns en ansats och tanke kring det här och byggnad 10 löper ju som en långsgående ryggrad genom det här området. Därför tror jag att det är verksamheter som genererar flöden, att det är verksamheter som är öppna för människor som ska vistas i industri kärnan och i området.

PS: Jag ska bara inflika att jag berättat för de andra om idén gällande att arbeta med ett "kluster" av några olika typer av verksamheter som jag tagit del av under praktiken.

JT: Ja precis och det är ju just den här destinationen vi vill skapa med både spetsen och basen och då ser jag väl att just byggnad 10 är en av de byggnader som är med och bygger spetsen i den här destinationen som ska innefatta upplevelser/koncept av olika slag: shops/studios, hantverk, hotell/restaurang, dans kan vara en möjlighet. Sen exakt hur man får ihop ytorna... Vi har ju en ansats för byggnad 10 som vi testat nu, byggnad 18 ser jag lämpar sig mer för kontor, med möjlighet att göra det väldigt bra och attraktivt, som kan vara med att balansera upp basen i pyramiden. Att få in den typen av flöden som behövs för att de andra verksamheterna ska kunna gå runt.

PS: Vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade för påbyggnad av byggnad 10? Hur mycket har MölnDala varit med och tagit fram visionsbilden?

JT: Vi har varit med väldigt mycket, vi har fått inspel från olika arkitektkontor, men vi har velat diskutera att bilden inte ska handla om arkitekturen utan olika innehåll och diskussionspunkter som vi vill kunna visa på samt att den är ett exempel, inte facit på något sätt. När det kommer till påbyggnad av byggnad 10 tror jag på grund av att norr ifrån, från Forsebron, har du byggnad 2 och 4 och sen kommer byggnad 10 så du möts inte av den där och utefter de långa sträckorna kommer du inte tillräckligt långt ifrån byggnaden för att uppleva den på det sättet. Hade man mötts av den långsträckta fasaden som en front mot området då hade en påbyggnad varit betydligt mer känsligare för att den skulle blivit så synlig. Medan här (visionsbilden) blir påbyggnaden endast synlig från brukstorget där man ser gavelnsida. Här har vi valt att dra in påbyggnaden lite grann, sen kanske man bygger på en våning till och drar in översta, denna bilden är väldigt grov... Jag tror definitivt att byggnaden kan tåla ett nytt lager men exakt hur det ska utformas, eftersom det är 1,5 våningsplan sett hela vägen ut i ett plan och ett indraget andra plan, då är det ändå proportionellt höjdmässigt för att det inte är dubbelt så högt. Det finns väldigt många lösningar på det.

PS: Hur kommer ni välja ut förslagen till påbyggnad? Vem är det som beslutar om det?

JT: Det blir i en bygglovsprocess och det är väl också beroende på hur man lägger upp det, om gör parallella uppdrag eller så på arkitektsidan i första skedet, sen får man väl ha en dialog och en bollning med antikvarisk sakkunnig, sätta samman ett team som kan utvärdera de olika alternativen.

PS: Då går vi över till byggnad 18. Visar ritning, fotografier från exteriör och interiör samt visionsbild. Utifrån det material du tagit del av hur resonerar du kring varsamhet gällande byggnad 18?

JT: Ja den här byggnaden har ju också varit motbyggd sett ned mot ån med byggnad 19. Så den har ju också en fasad som är ganska trasig och den här västra fasaden som ligger mot industri kärnan vilket visas på visionsbilden. Här ser man tydligt de karaktäristiska fönsterna och det är ju klart det är ju det som slår en som det mest spektakulära med byggnaden, och det är något som funnits länge i historiken också. Det är det som är signifikant för byggnaden. Sen är det intressant att se att den har byggts på, så man har tillskansat lager, men från början var ju påbyggnaden inte i korrugerad plåt utan följde originalutförandets formspråk och material och det lagret finns ju där under. Fönstren är det som är mest karaktäristiskt sen behöver den mycket kärlek för att återfå exempelvis sin färg, den är ju lite dassig.

PS: Hur mycket material finns att tillgå gällande exempelvis originalputsens färg/nyans? Jag tänker att nu är den dels smutsig men det kanske inte varit lika vit som visas på visionsbilden?

JT: Jag vet inte exakt, på visionsbilden kanske den är lite för vit, så vit kanske den inte var. Jag har inte koll exakt hur putsen var. Sen är det en balansgång där att få allt att stämma, i en visionsbild blir det på något sätt att man ska tweeka i varenda detalj, i varje liten punkt ligger en beslut. Det är alltid ett läge man landar i när man gör en visionsbild, man får lite besluta "nu kör vi såhär", sen har det också att göra med hur ljuset står.

PS: Känner du att du svarat på nästa frågan "vad innefattar industrikaraktären"? Du har nämnt flera saker.

JT: Ja, fönstren, pelarkonstruktionen med sin trefacksindelning. Ja och sen att den är ihopkopplad också, den har varit en del av verksamheten flöde mellan byggnaderna.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning av byggnaden?

JT: Det är ju byta ut de här fönsterna mot något helt annat, det skulle innebära en förvanskning tycker jag.

PS: Vad är något helt annat i den frågan?

JT: Ja men helt släta rutor utan spröjs blir ju ett helt annat uttryck.

PS: Där är ju en av planbestämmelserna: fönsterna ska vara av gjutjärn eller därtill liknande material? Hur tänker ni där med "därtill liknande material" som inte blir förvanskning då?

JT: Ja det är ju återigen materialexperterna man måste anlita, det är ju inte vi som kan det men just det här kan man göra något som blir precis likvärdigt, då menar jag inte materialet i sig utan utförandet, hantverket. Jag tycker det också handlar om, med dem produktionsmetoderna då och det materialet, så har det knappt hållt tills nu. Det handlar ju att göra det hållbart i framtiden också, att välja rätt materialval. I detta fallet behöver man ju även sätta ett isolerande glas innanför för att få inomhusklimatet och energivärdena att fungera överhuvudtaget.

PS: Hur ser du helst att byggnaden återanvänds? I de andra intervjuerna har vi utgått lite från interiörbilderna.

JT: Som jag var inne på lite inne så ser jag definitivt att det skulle kunna bli väldigt trevliga kontor och med den tillbyggnadens rätten som blev ut mot ån kan man även inrymma andra typer av verksamheter i de här lokalerna. Jag tror det är en byggnad som lämpar sig för att få in verksamheter som kan bidra till flöden inne i industrikärnan. Det är möjligt att det skulle fungera med hotell också men jag tror inte det med den fönstersättningen att det är riktigt optimalt. Däremot kontor som jobbar med större, öppna ytor så kan man få till trevliga lokaler.

PS: Slutligen vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade vid påbyggnad av byggnad 18?

JT: När vi gjorde den här visionsbilden så hade vi några arkitekter som föreslog andra uttryck än det som ses på visionsbilden. Vi har ju den här andra visionsbilden där byggnad 18 ses från vattentorget, där den har ett annat uttryck där det är väldigt glasat jämfört med den visionsbilden du har med dig. För mig är den kanske ok...inget jag kanske känner sådär hurra för. Vi tittade även med en arkitekt på, input på visionsbilden, ett förslag där man arbetade med konvexa/konkava ytor där det för mig blev att den tog för mycket för sig. I skeendet med att ta fram visionsbilden handlar det inte om att prata om arkitekturen exakt, bara. Det är så mycket annat vi ska prata om. Det handlar om när den här gränsen tar över, vart ditt öga dras i bilden. För mig så dras ögat till både den här muralmålningen på byggnad 10, jag dras också till det här stora fönstret som även är ett lager för byggnad 10, jag ser in i den här gränden. Min uppmärksamhet dras inte upp mot påbyggnadsrätten på byggnad 18 vilket jag tycker är rätt därför att jag tycker att om man väljer en väldigt extrem arkitektur, vilket jag tycker att förslaget med konkava ytorna blev, så dras ögat dit och den tar för mycket av hela platsen. Då menar jag inte bara just byggnaden utan hela platsen som skapas. Det är viktigt att se till helheten här. Jag tycker dock inte att det är fel att man ser att det är ett nytt lager men att man ändå kan dra kopplingar till det som ligger

under, med strukturer och så att man kan se den här indelningen. Sådant tilltalar mig, jag kan tycka att visionsbilden från vattentorget funkade proportionsmässigt, eftersom byggnaden ändå är så pass stor in under, men jag tror att man kan komma fram med ytterligare bra förslag.

PS: Och här tycker du exempelvis att när man dragit upp de här treindelningar så skapar man en relation mellan påbyggnaden och originalbyggnaden?

JT: Ja precis att den bärande strukturen finns kvar. Sen hur breda pelarna är, färg, materialval... Just den här korrugerade plåten som är där idag, på visionsbilden kan man ju läsa materialvalet på påbyggnaden som både plåt eller träribbor. Det skulle kunna vara både och sådana saker kan man jobba mycket mer med men det gjorde vi inte i detta skeendet för det är inte det det handlar om eller fokusera på. Jag tror att det är en byggnad som ger utrymme för att det ska kunna vara olika sätt att tolka den här påbyggnadsrätten. Det här var bara ett förslag.

PS: Det var mina frågor, tack så jättemycket för din tid! Om du undrar något är det bara att maila mig.

BILAGA 7.

Intervju 6 Ulla Hasselqvist, Mölndals stad, Mölndal 2019-04-23

PS: Då startar vi intervjun! Tack så mycket först och främst att du tar dig tid. Jag tänkte inleda med att förklara intervjuens bakgrund, syfte och användning. Du vet ju att bakgrunden är att jag skrivit en uppsats gällande lagstiftning kring ändring av byggnad och hur olika aktörer tolkar och tillämpar varsamhetskravet och förvanskningförbudet. Utgångspunkten är att det finns rum för tolkning och målsättningen är att belysa om det finns eventuella meningsskiljaktigheter i tolkningen mellan aktörerna eller om det råder en samsyn. Jag har i samråd med min handledare valt att göra sex intervjuer. Intervjun är utformad efter en halvstrukturerad modell som innebär att samtliga informanter får samma frågor men med möjlighet till individuella följdfrågor. Jag berättade tidigare innan vi började spela in vilka övriga deltagare om så det är du medveten om. Vidare är intervjun uppdelad i två delar där den första syftar till att få allmänna svar gällande varsamhet/förvanskning, gärna med exempel från tidigare erfarenheter och den andra med frågor kopplade till Forsåkerprojektet. Min förhoppning är att få din tolkning och tillämpning av lagstiftningen i ditt dagliga arbete och till slut kunna genomföra en analys och diskussion utifrån intervjuresultaten. De etiska frågorna är att jag kommer transkribera intervjuerna och de kommer vara med som bilaga. Önskar du vara anonym med ditt namn? Sedan undrar jag om du vill läsa igenom dels transkriberingen och din del i uppsatsen innan jag skickar in den för opponering?

UH: Jag behöver inte vara anonym. Läser gärna igenom innan.

PS: Bra, då börjar vi helt enkelt! Kan du berätta vad du har för utbildning och hur länge du arbetat inom sektorn?

UH: Jag är gått bebyggelseantikvarisk linje, gick ut 1981 så vi var första årskullen. Sen har jag jobbat både med bebyggelsefrågor, inventeringar till att börja med, sedan inne på museum med utställningar, samlingar och pedagogik. Från 1996 har jag den tjänsten jag har nu som stadsantikvarie i Mölndal och jobbar med kulturmiljöfrågorna här.

PS: Ja och där fick jag lite svar på nästa fråga som lyder: vilka befattningar och arbetsgivare har du haft tidigare? Du säger några olika museum? Förstod jag det rätt?

UH: Ja, först jobbade jag i Lidköping men det första när jag gick ut utbildningen var det många tillfälliga jobb, några månader hit och dit, med byggnadsinventeringar och dokumentationer. Då var det både i Värmland för Värmlands museum och Örebro.

PS: Du sa att du idag är stadsantikvarie i Mölndal, vad är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

UH: Det är framförallt att vara stöd till stadsbyggnadsförvaltningen när det gäller plan- och byggärenden. Dels för bygglovshandläggarna när det kommer in ärenden som har med kulturmiljön att göra på något sätt eller också när det gäller detaljplanarbeten. Se till att det kommer fram kulturmiljöunderlag och att man tar hänsyn till det.

PS: I vilka sammanhang i ditt arbete påverkas och arbetar du med lagstiftningen gällande ändring av byggnad?

UH: Det är framförallt i bygglovsärendena. För det första en bedömning hur stort kulturhistoriskt värde det är där vi har underlag och inventeringar och sen är det också en bedömningsfråga när det kommer till vad en fastighetsägare vill göra det och hur vi ska se på det.

PS: Hur tolkar du varsamhetskravet och vad innebär varsamhet för dig i ett stort perspektiv?

UH: Ja det där är ju en jättestor fråga som jag funderat på sedan du kontaktade mig för uppsatsen. Läser man lagstiftningen handlar det om att ta hänsyn till den befintliga byggnaden och hur den ser ut. Eftersom man utgår från själva byggnaden är det väldigt svårt att säga att något som gäller för en byggnad också gäller för en annan när det kommer till varsamhet. Jag brukar svara, när folk har något hus som är bedömt som kulturhistoriskt värdefullt och tror att de inte får gärna någonting, jo du får göra mycket men det beror på hur du gör det, att man är medveten om förutsättningarna för varje enskilt objekt.

PS: Samma fråga gällande förvanskning, vad innebär det för dig och hur tolkar du förvanskningförbudet?

UH: Det är samma sak där egentligen, det beror på vad själv värdet är. Är det en byggnad som ska se exakt likadan ut som den gör och då är det det som gäller, hitta rätt material och ibland handlar det mer om uttrycket på huset. Det brukar inte vara så jättestrikt, att det ska vara exakt eller en viss teknik/material. Huset ska fortfarande användas och leva, hur kan man göra det och ändå känna igen huset och bevara dess värden. Jag brukar inte gå ned på den detaljnivån.

PS: Du säger att du får in frågor från fastighetsägare vid önskad ändring, finns det någon princip eller arbetsätt när du ska försöka värdera graden av varsamhet och/eller förvanskning?

UH: För det första utgår jag från, om det finns, ett underlag. Nu har vi precis uppdaterat de inventeringar som funnits sen en lång tid tillbaka. Då tittar jag vad inventerarna har skrivit och sen ser man vad det är för typ av hus. Så egentligen är det att titta och fundera. När du kommer ner på ren hantverksnivå har inte jag tillräckliga kunskaper utan då måste man hänvisa till någon som kan det bättre eller ta stöd från rätt personer. Ibland försöken man också få fastighetsägare att titta en gång till, ibland får arkitekten rita om, några tillfällen har jag sagt: Byt arkitekt för att de tar inte tillräckligt hänsyn till grundhuset och har inte tillräcklig kunskap.

PS: Har du sett en förändring i synen på varsamhet och förvanskning dels sedan införandet av NPBL och dels ur ett tids- och hållbarhetsperspektiv sedan du började arbeta? Kanske hur man blir bemöt av andra aktörer i frågan?

UH: Även om lagstiftningen har ändrats har det funnits en tidigare motsvarighet till förvanskningförbudet så jag vill inte säga att det är en jättestor förändring när det kommer till det. I det kulturmiljöunderlaget vi nyligen arbetat fram för vi in en diskussion igen i kommunen och då lyfter man återigen frågorna och blir därmed mer medveten. Svårt att säga faktiskt om jag kan se någon direkt skillnad, det tror jag faktiskt inte.

PS: Jag tänker på det här med miljöfrågan kopplat till kulturvård?

UH: Ja det är något som lyfts och är ganska tacksamt att lyfta upp för att folk förstår det på ett annat sätt. Jag vill inte påstå att jag möter det någon annanstans mer än att man pratar om det i branschen. Det är ju en sak men att sedan få det att landa hos folk är en annan sak.

PS: Är det något ni försöker arbeta på?

UH: Nej inte aktivt så mer än att det är ett av argumenten när man får frågan om ombyggnad och så. Jag tänker att det är ett stort jobb om man ska folk att förstå och vända i synsätt, det känns väl nästan som att om man är intresserad, och varit det så funkar det. Är man inte intresserad så kan man vrida det lite grann men det är väldigt svårt att vända helt och hållet. Sen händer det ju saker där man gjort helt galna ingrepp och kanske utan bygglov och då vet jag att stadsbyggnad försöker reda ut det lite mer än tidigare men det är väldigt få sådana ärenden som kommer upp. Ingen åker ju runt och är polis om ingen anmäler det.

PS: Toppen, då tänker jag att vi går över till del II som är de här mer konkreta exemplen från Forsåker. Jag tänker att jag inte behöver förklara bakgrunden till projektet eftersom du varit delaktig i det. Men det har jag gjort för de utomstående kan jag ju säga. Dels om hela projektet, planbestämmelserna och sen också om byggnadernas historia. Sen har jag visat de här bilderna (visar ritning, fotografier och visionsbild byggnad 10). Då undrar jag om du skulle kunna förklara hur du resonerar kring varsamhet gällande byggnad 10?

UH: Jag kan säga generellt i Forsåkersområdet, är det ju ett industriområde som har förändrats hela tiden. Tittar man på äldre fotografier ser man nästan ombyggnad på varje bild och det sätter sina olika tider på området. Det är industrin som har påverkat det, man har inte tagit sådär jättemycket hänsyn om det varit en snygg tegelfasad, det har varit praktiska funktioner i mycket. Sen finns det ju i grunden, i vissa hus, vacker eller gedigen arkitektur. Det där är utgångspunkten för hela Forsåker och när man pratar då om varsamhet och hur mycket förändringar byggnaderna tål så är det i alla fall i min bild av det här att det ska synas att det är industrimiljö, att det varit förändringar, det jag är mest rädd för det är att man snyggas till alltihopa, sätter in likadana fönster tex i hela fasaderna och raderar ut alla de här förändringarna som varit. Det är varsamheten sen kan man diskutera hur långt det ska gå. I den fasaden som varit motbyggd på byggnad 10 har man sett den gamla ytterväggen och väldigt mycket spår när man rivit den motbyggda byggnaden och där har vi sagt att försöka vara försiktig med de här spåren. Men eftersom de varit motbyggda, då det rivs, så kommer de i ett läge blir väldigt påverkade rent byggnads tekniskt och det har vi ju inte riktigt koll på, hur långt man kan gå där. Då kan jag tycka att huvudprincipen ska vara att förändringarna ska synas, vi ska inte räta upp och göra en snygg fasad över hela. Men om den är så dålig att det här inte absolut går, att man måste byta större delen av det då blir det ju en fråga hur mycket av den äldre delen man ska se, eller om det går att se om man sätter en ny fasad. Då blir det nästan på gränsen att man går över till någon form av fri utveckling, att det blir ett nytt tidslager på just den fasaden. Det finns andra fasader här som inte är i så dåligt skick, exempelvis gavelfasaden. Här har man någon gång haft behov av att markera den här porten och det ska synas! Vi tillåter också påbyggnad på den här och det har man gjort under årens lopp. Om man jämför med en del andra industriområden där det är exempelvis rött tegel eller ljus puts i hela området, allt ser ungefär likadant ut även om de kan vara byggda vid olika tider, i Forsåker har man ju en blandning. Det är blandningen i sig som ska synas och då måste man också tillåta fortsatta förändringar, det kommer inte vara ett industriområde framöver det kommer ju vara någonting annat och det kommer också synas. Även om det blir något helt annat, en annan funktion, så ska man ändå i grunden känna att det är en

gammal industrimiljö. Det är en balans. När vi skriver planbestämmelser på detta är det dels varsamhet dels förvanskingsförbud där industrikarakteren inte får förvanskas.

PS: Precis och där är min nästa fråga vad industrikarakteren innefattar för dig? Säger exempelvis att man ska kunna se tidslagren.

UH: En del av arkitekturen man ser, att den hänger ihop med byggnad 4 och 2 som hänger ihop och att det fortsätter att hålla ihop för att det är en del av karaktären, att man inte börjar bryta upp den. Vi tillåter ju att man går igenom den för att möjliggöra områdets fortsatta användning men att det fortfarande är synligt att de tre byggnaderna sitter ihop. Nu är det ju en förfallen industrimiljö men det är viktigt att det inte blir för flashigt, det är återigen en balansgång. Planbestämmelserna är en sak men det blir nästan alltid, när det kommer till bygglov och diskussionen kommer upp, återigen man kan göra väldigt mycket om man har en känsla för vad man gör. Men om man inte har en känsla och bara brötar på ja då tappar man antagligen både industrikarakteren och förlorar i de fall man har en grundarkitektur som är värd att bevara. Det där är jättesvårt.

PS: Jag tänker på det här med inte för flashigt eller för tillrättalagt? Hur ska man gå tillväga där?

UH: Vi pratar ju mycket att de här spåren av förändring ska synas, att försöka hålla i dem i den mån det går. För om man inte håller att det här har förändrats hela tiden och istället rättar upp för mycket tappar man en del av historien och karaktären. Det är också det som kan vara svårt när man talar med folk utifrån som inte varit i området att försöka förklara vad förvanskningen innebär. På andra byggnader skulle kanske en liknande påbyggnad innebära förvanskning men kanske inte här.

PS: Vi har varit inne lite på nästa fråga gällande vilken typ av ändring som skulle innebära förvanskning, känner du att du vill lägga till något?

UH: Ja det skulle vara att byta alla fönster till antingen något som drar åt det mer ålderdomliga eller att du får det för modernt och att du får, framförallt, det så likriktat alltihop. När man ser industriområden som är upprustade så kan man ibland känna att man tappat den där härliga känslan i området och det är ju en väldigt fin balansgång. Man vill ju att det ska rustas upp för annars kan det inte leva vidare men det slår lätt över till att det går över gränsen och blir för tillrättalagt.

PS: Hur ser du helst att byggnaden återanvänds? Då tänker jag ur ett socialt- och verksamhetsperspektiv? Har du några förslag?

UH: Nej egentligen inte. Det bör användas på ett sätt att man ser värdena i till exempel att det är stora hallar, man kanske kan dela in ytan i mindre rum, men kan du använda en del av den stora ytorna och låta dem vara synliga skulle det vara bra. Om man jämför med Stora Götafors uppe i Kvarnbyn, den renoverades efter en brand 1986. Den rustades upp med modern 80-talskontor-standard. När man går där inne känner man att den tappat mycket av karaktären. Inte för att man använder den som kontor utan för att man tog i lite för mycket när man renoverade den. Så det finns ju exempel där det inte blev så bra och det är också beroende på vilka verksamheter man vill ha. Den har ju delvis varit svår att hyra ut på grund av att många verksamheter som gillar det här lite råa vill gärna påverka själva vilket blir omöjligt i fallet med Stora Götafors. Det är ju inte bara det kulturhistoriska värdet utan också värdet i strukturen inne i byggnaden som man måste vara väldigt mån om. Men jag kan inte säga vilka verksamheter som skulle vara lämpliga, så oavsett om man har restaurang, museum eller kontor, nu tog vi väl bort bostäder,

så ska det vara en verksamhet som är anpassad efter byggnaden och som sätter värde på byggnadens nuvarande utformning.

PS: Jag tänker om vi utgår ifrån visionsbilden som tagits fram, vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade för påbyggnad av byggnad 10? Vad tycker du rent spontant om visionsbilden?

UH: Just den här visionsbilden är bra, från den vinkeln man ser här. Man känner grundbyggnaderna, det gör man även här (byggnad 18) men sen när man kommer ned på detaljnivå exempelvis med de små gjutjärnsblommorna, ibland är det sådana små detaljer som försvinner i ett visionsbild. Då handlar det mycket om hur man gör det och vilket material man använder. Sen gångbryggorna bygger ju på att det funnits sådana tidigare, inte just uppglasade, men de har hållit ihop byggnaderna.

PS: Vi går över till byggnad 18 för du var inne lite på den här. (Visar ritning, fotografier och visionsbild). Hur resonerar du gällande varsamhet och vad innefattar industrikarakteren?

UH: Det är egentligen samma sak men det är en helt annan karaktär på byggnaden i grunden jämfört med byggnad 10. Det här är som sagt på detaljnivå eftersom man hittar väldigt speciella detaljer här. Sen har jag funderat mycket på den röda plåten här, om man skulle hävda att den skulle vara kvar eller inte men det har inte känts riktigt gångbart. Då finns det ju en gammal fasad bakom den här och då tänker jag att man kan ta bort den röda plåten och ta fram den gamla fasaden. Sedan är det tillåtet med påbyggnad, men då skulle jag kunna tycka att den här röda plåten som har cirka 30–40 år på nacken, det är ändå rätt lång tid, att man skulle kunna inspireras av den om man skulle skapa nytt. Att det finns som inslag eller på något sätt bära med sig som uttryck. Det finns inget skrivet om det här utan det är mina egna funderingar, det är ju inget som är svart eller vitt i detta utan det är hela tiden, som du säger, en bedömning och då får man känna lite grann ”är jag ensam om att tycka det här” eller vad är det som är gångbart i den här diskussionen. Men sen ska ju planen hålla även om man har andra motparter eller fastighetsägare men det kan ju fortfarande vara så att man lyfter fram, om det ska göras en förändring, gamla bilder och visar vart inspiration kan hämtas utan att det behöver stå i någon av bestämmelserna. Jag vet i ett annat sammanhang där jag försökte säga att de skulle använda röd plåt, men nej! Men svart korrugerad plåt gick bra. Då tänker jag ok är det tidens tecken? Det är inte röd plåt som gäller.

PS: Ja i Forsåkerfallet så är ju just den korrugerade något som, iallafall alla jag pratat med, något man associerar med området för att det är det man möts av som utomstående genom den långsgående fasaden mot järnvägen i gul korrugerad plåt.

UH: Ja just det. Så plåt är ett material som liksom funnits under en lång period i området. Vi får väl se vart det hamnar.

PS: Vilken typ av ändring skulle innebära en förvanskning?

UH: Ja det är samma sak som innan men här har fönsterna en jättestor betydelse för den här delen.

PS: Och hur ska man då göra just med fönsterna, jag tänker på planbestämmelsen som lyder ”i gjutjärn eller därtill liknande material”? Hur ska göra den avvägningen?

UH: Ja det får man nästan bedöma när det finns exempel på hur man önskar göra. Anledningen till att det skrevs så var för att det fanns en diskussion om kvalitén eller materialet i dessa fönster. Om det fanns möjlighet att hitta exakt samma gjutjärn eller om det gick att hitta andra. Jag tycker det blev lite för

detaljerat men det är skillnad på om man börjar titta på de här med gjutjärnsblommorna. Om de är gjutna eller om de är gjorda i någon slags lättmetall och påklustrade, då kanske man inte lyckats riktigt.

PS: Hur ser du helst att byggnaden återanvänds?

UH: Ja det är samma sak här med de stora öppna ytorna, men sen vet jag att man kanske måste bygga igen med mellanväggar osv men att man ser vad exempelvis pelare går ner och ser att väggarna är nya. Det som ofta blir ett problem är det här med innertaket som man måste ha för alla rördragningar osv. Man kanske kan göra det så att man förstår att det är ett nytt undertak men att man släpper det mot pelarna och fönsterna så att man inte kommer ner för långt utan kan känna byggnaden i grunden.

PS: Och slutligen vilka arkitektoniska principer anser du bäst lämpade för påbyggnad av byggnad 18? Tycker du generellt att visionsbilden är bra?

UH: Jag tycker att den funkar, jag har för mig att jag sett andra som är sämre. Men här ser man ju skillnaden mellan originalbyggnaden och påbyggnaden med sina stora glaspartier som man vill ha. Iallafall om man ser visionen här, där andra våningen är indragen, tycker jag inte att påbyggnaden är dominerande. Men det beror ju såklart också vart ifrån man ser det och vart man står. Vi har ju fortfarande en diskussion gällande byggnad 23, där vi fortfarande inte är riktigt överens, annars har vi varit hyfsat överens. Det är väl först när man kommer ner på detaljerna det blir en diskussion vad vi faktiskt menar. Byggnad 23 då, är en gammal verkstad och ritkontor, och det är den enda byggnaden som inte är på- och ombyggd lika mycket som de andra. Då har vi haft diskussionen om den är möjlig att bygga på eller inte. Där har jag tillsammans med bygglov gjort den bedömningen, när vi sett modeller över området, att nej den kanske inte ska byggas på för den har fått stå såhär nu och det syns också att det varit en verksamhet som inte varit i samma behov av att förändras. Men sen finns det ju önskemål om att bygga på den på grund av dess läge. Även om det generellt sett i området råder en möjlighet till påbyggnad så finns det också exempelvis här en byggnad som inte förändrats och då kanske man ska låta den vara så.

PS: Hur stor är chansen att det blir så då?

UH: Nu ska frågan lyftas på en högre chefsnivå och då får vi se vilken bedömning man gör om det kulturhistoriska värdet är viktigare eller om det är utveckling och hur man bygger vidare. Om man ska tala om varsamhet och förvanskning för dessa tre byggnader är det på tre olika nivåer. Byggnad 10 har den här tegelarkitekturen, är en av de äldsta byggnaderna men har också genomgått många synliga förändringar, sedan har vi byggnad 18 där vi kan tala om de här gjutjärnsblommorna på detaljnivå och sedan byggnad 23 som kanske inte tål samma koncept som de andra.

PS: Men jag tänker där i bedömningen då, är er bedömning att det blir en förvanskning av byggnad 23 om den byggs på? Och hur ska man gå runt det isåfall om man ändå vill bygga på?

UH: Ja! Det är ett ställningstagande som får göras när planen görs nu, om det är möjligt att få påbyggnad eller inte. Vi haft hur mycket diskussioner om det här som helst, i den gruppen som suttit och arbetat med det kommer vi inte längre utan vi har olika grundgångar och olika roller i det. Då har vi sagt att vi inte kan sitta och diskutera det mer för vi kommer ingen vart för de olika parterna har två olika synsätt. Då måste det vara några andra som tar ställning till det här och jag vet inte vart det kommer att landa men så är det nästan alltid att man inte är överens och man har olika roller i olika projekt. Ibland blir det

så där, till exempel med den röda plåten, att min roll är att bevaka bevarandet men jag måste ändå känna av vart gränsen går för bevarandet för att det ska mötas utav flera och vara möjligt. Ibland känner jag någonstans att här går den gränsen för mig, jag kan inte stäcka mig längre när det gäller exempelvis byggnad 23. Det är inte lätt men som tidigare nämnt det är ingenting som är svart eller vitt.

PS: Tack så jättemycket det var mina frågor. Om du undrar något är det bara att maila mig.

UH: Tack själv, hoppas du kan få ihop någonting av detta.